

॥ चूर्णिका अ. १ ॥

॥ श्रीगुरुःशरणम् ॥

द्विसाहस्रीचूर्णिका

श्रीगणेशाय नमः॥ ॐ यदज्ञानाद्रज्जुसर्पवज्जगत् उदेति यज्जगत्तत्त्वं च पुनर्ज्ञानान्निमीलति तं सञ्चिदानंदसद्गुरुं नौमि॥१॥ एकं
सदपि यत् बुद्धिभेदेनानेकवद्भाति एकरूपेण ज्ञानेन यस्यैक्यं भवति तद्वत्संज्ञितं ब्रह्म सत्यं॥२॥ यः स्वतत्त्वं बोधयितुं संभूय दत्ता-
ख्योऽत्रिपुत्रः सन् स्वपदरसपरान्कार्तवीर्यार्जुनप्रभृतीन्सर्वान्बालान्स्वाश्रितान्दिव्ययोगेनोद्धार पुनः श्रीपादसंज्ञो भूत्वाऽन्यान्भक्तानुद्धार
पुनरपि नरहरिसंज्ञो भूत्वा स्वभक्तान्सिद्धादीनुद्धार कृष्णाभीमानदीतीरस्थः स्मर्तृगामी परमगुरुरेष दत्तो जयति॥३॥ यो जन्माद-
तीतोऽक्रियो निरिच्छोऽद्वितीयोऽपि बहु स्यामिति संकल्प्य गुणमय्या स्वमायया इदं अभिन्ननिमित्तोपादानकं नामरूपात्मकं स्वानुप्रवे-
शसहितं जगत्तान प्रभुर्भगवानीश्वरः॥४॥ आब्रह्मस्तंबपर्यन्तं देहबुद्धीन्द्रियात्मकं चराचरं जगत्ससर्ज तत्र नरोत्तम एव ज्ञानपा-
त्रं॥५॥ इन्द्रियविषयस्थितौ रागद्वेषौ येन दैवीसंपत्तिमता जितौ स एव मोक्षं लभेत् तदर्थं स्वयमजोऽपि भगवानवतरति॥६॥
अस्य ज्ञानिनो भगवानत्यन्तं प्रियः भगवतोऽपि तथा ज्ञानी प्रियः यतोऽजोऽव्ययोऽपीश्वरो लीलाविग्रहेण तस्य रक्षणायावतर-
ति॥७॥ एवं युगेयुगेऽवतीर्य धर्मस्वभक्तपरित्राणकार्यान्ते स भगवान्लीलाविग्रहान् त्यजति एवं ब्राह्मे दिवसे वाराहकल्पेऽष्टाविंशति-
तमश्चतुर्युगपर्यायो गतः॥८॥ अस्मिन्यर्याये दारुणे कलियुगे प्राप्ते स्वांशभूता देवा अपि निर्दया जाता इति ज्ञात्वा स्वयं भगवान्दत्ता-
त्रेय आविरासीत्॥९॥ कृष्णामरजातीरसंचारी स भगवान्भिक्षुरूपेण लोकपावनीः सल्लिलाः कृत्वा तत्रैवादृश्योऽस्ति॥१०॥ अस्य
भगवत्त्वमाह जातमात्रस्योङ्कारोच्चारणं, हस्तस्पर्शमात्रेण लोहस्य स्वर्णत्वसंपादनं, अभ्यासं विना शिष्येभ्यो वेदपाठनं॥११॥ मातापि-
त्रोस्तत्त्वोपदेशनं बाल्ये तीर्थपर्यटनं, योगाख्यापनं, संन्यासमार्गस्थापनं च कथं भवेत्॥१२॥ क्षणात्त्रिस्थलीयात्राचरणं, मृतपुत्रसंजी-
वनं, वंध्यामहिषीदोहनं, त्रिविक्रमाय विश्वरूपदर्शनं॥१४॥ विद्वद्ब्राह्मणगर्वापहरणं, बुरुडमुखाद्वेदवाचनं, विधवायै सौभाग्यदानं,
क्रियामार्गप्रकाशनं॥१५॥ जीर्णशुष्काष्टस्योदुम्बरवृक्षत्वसंपादनं, वंध्यायै कन्यापुत्रदानं, दृष्टिमात्रेण कुष्ठहरणं॥१६॥ दीपावल्याम-
ष्टरूपैरष्टग्रामगमनं, छिन्नक्षेत्रविवर्धनं चेत्येवमादीन्यलौकिकानि कर्माणि कृतानि करोति करिष्यति च॥१७॥ नक्षत्रभूरजोजलकणग-
णकाः कुत्रचित्सन्तु परन्तु अगणयोरुगुणगणगणने कोऽपि न शक्तः॥१८॥ भगवान्स्वयमरूपोऽपि लीलाप्रकटितगुणरूपेण कर्ण-
द्वारा भक्तस्यान्तः प्रविश्य पापं धुनोति॥१९॥ ततः शुद्धान्तःकरणः स भक्तो जीवन्मुक्तो भवेत्। सुखदुःखादिद्वन्द्वरहितस्य प्रारब्ध-
भोक्तुस्तस्य देहः पततु न पततु वाऽज्ञानसमुत्पन्नद्वंद्वलेशोऽपि नैव, स च प्रारब्धान्ते निर्विशेषं परं ब्रह्म याति॥२०॥ अयं ब्रह्मसायु-
ज्यप्राप्तिसन्मार्गोऽपि सत्सङ्गविवेकरहितानां आसुरीसंपत्तियुक्तानां मोहान्धानां न दृष्टिगोचरः॥२१॥ कृतस्ववर्णाश्रमोचितकर्मा साधु-

गुरुदेवभक्तो विवेकी कर्मफलाभिमानत्यागेन संन्यासीश्वरप्रीत्यै नित्यनैमित्तिकानुष्ठानतो योगी च भूत्वाऽनेनैव मार्गेण भुक्तिं मुक्तिं च लभेत्॥२२॥ एवं श्रीगुरोरीश्वरस्य सुवृत्तं महिमानं श्रुत्वा संसारतापतप्तोऽत एव विरक्तो नामधारकशर्मा कश्चिद्विप्रो गुरुं स्तुवन्भी-
माऽमरजासंगमे आश्रितकल्पवृक्षं शरण्यं भगवंतं प्राप॥२३॥ तत्र साक्षाद्दर्शनाकांक्षी स नामधारकविप्रः निर्विघ्नतार्थं गणेशं शारदां च नत्वा नृदेहेन विश्रुतं दुःखहरं गुरुं तुष्टाव॥२४॥ स्तुतिमाह- भो सर्वज्ञ मां न जानीषे किं, भो विश्वसाक्षिन्, मां न वीक्षसे किं, भो व्यापक, मम विलापं न शृणोषि किं, अथवा श्रुत्वाऽपि मामुपेक्षसे किं॥२५॥ त्वयाहं ज्ञातश्चेत्कुतो वैक्लव्यमवशिष्टं विलापोऽपि श्रुतश्चेत्कुतः शोकोऽवशिष्टः, उपेक्षयेति चेत् भो दयानिधे त्वयि भक्तोपेक्षा उचिता किं॥२६॥ देवान्तरं गच्छेति चेत्तत्राह त्वमेव सर्व-
देवेश्वरोऽस्माकं कुलदैवतं च त्वां हित्वाऽन्यं कतमं याचे यतस्त्वामीश्वरं वेद्मि त्वमपि सामान्यविशेषतो मां वेत्सि न राजवत्॥२७॥ यतः सर्वोऽपि जनो भूपं जानाति तथा स भूपः सर्वं विशेषतो न जानातीत्यल्पज्ञे राज्ञि तत् उचितं, हे प्रभो ' यः सर्वज्ञः सर्ववित् ' इति श्रुतेः सर्वज्ञे त्वयीदं कथं श्लाघ्यं॥२८॥ किं च सेवया किञ्चिदादानेन वा दास्यसीति चेत्तत्रोचितं सेवेच्छुः प्रत्युपकारी वा दाता भवेत्किं अथवा कुत्सितो दाता किंदाता॥२९॥ सेवादाननिरपेक्षाः सूर्यादय इह लोके प्रकाशं, मेघो जलं च यथाऽर्पयति त्वयाऽपि पूर्वं निरपेक्षं ध्रुवाय बिभीषणाय च पदं दत्तं अतस्तथैव मह्यं ते प्रियदर्शनं देहि॥३०॥ यतो नव निधयस्तेऽनुचराः अष्टौ सिद्धयस्ते दास्यः श्रीश्च ते किङ्करी ततस्तुभ्यं किं देयं हे परिपूर्णं, ते किं वा कार्यं॥३१॥ भूमौ नृपा अपि स्वसेवककुलं पालयन्ति हे विश्व-
व्यापक, त्वं मत्पूर्वार्चितोऽतः कुतो दीनं मामुपेक्षसे॥३२॥ हे देवेश, ममापराधैरन्तर्विषादतां यास्यसि चेत् मानुषी अपि माता बालैः पद्भ्यां ताडितापि रुष्यति किं॥३३॥ किं च यत्र मातापितरौ भिन्नौ तत्रान्यतरतः शिशोर्जीवनं समुचितं ' पितामहस्य जगतो माता ' इति त्वयोक्तत्वात्त्वमेव मम मातापितरौ हे विश्वव्यापक, त्वयि निर्दये जाते मया किं कार्यं॥३४॥ तव दोषनिमित्तं निर्दयत्वमिति चेत्सहजदोषस्यापरिहार्यत्वमाह यथा साहसं मा कुर्वित्युक्त्वा कश्चित्पक्षी स्वयं काष्ठं भिनत्ति तथा साहजिकैर्दोषैः पापं निंदा मि करोमि च॥३५॥ प्रायश्चित्तं कुर्वित्यत आह- पुण्यवतामल्पपापोत्पत्तौ विधिप्रोक्तं प्रायश्चित्तं मां वीक्ष्य शार्दूलं दृष्ट्वा गौरिव भीत्या दूरात्पलायते॥३६॥ किं च मालिन्यदोषभीत्या माषराशेः पृथक्किं कार्यं तथैव हे हरे, जपादिरपि पापरूपान्मत्तः किं पृथक्कुर्यात्-
त्॥३७॥ हे हरे मादृक् पापो नास्ति अत औदासीन्यं त्यक्त्वा हे ईश अनन्याश्रयं दीनं मां पाहि॥३८॥ शिला अपि मद्विलापं श्रुत्वा द्रवन्ति हे दयानिधे, चेतनस्य ते कारुण्यं क्व गतं यतो प्रियमाणमपि मां न वेत्सि॥३९॥ एवं मार्गे विलाप्य गुरुध्यानैकतान-
चित्तः स नामधारकः प्रायोपवेशेन तस्थौ तदा दैवयोगात्स्वप्नोऽभवत्॥४०॥ यथा वात्सल्याद्धेनुर्वत्समेति तथा भक्तवत्सलो भगवा-
नवधूतवेषेण स्वप्ने प्राप्य तं नामधारकं पर्यतोषयत्॥४१॥

॥ चूर्णिका अ. २ ॥

॥ इति चूर्णिकायां प्रथमोध्यायः॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

ततो नामधारकः स्वप्रादुत्थाय स्वप्रदृष्टं पुरुषमदृष्ट्वा तमेव ध्यात्वा इतस्ततो ब्रजन्नप्रतः कृपालुं द्वन्द्वातीतं योगिनं साक्षाद्दर्श हर्षेण रोमांचेन च शोभायमानः स नामधारकः प्रेम्णा गद्गदया वाचा च वक्तुमारेभे ॥२॥ माता पिता भयहर्ता पोष्टा उपदेष्टा च मम भवानेव । कुत आयातोऽसि, क्व वा गच्छसि । अद्य मे दृग्गोचरो भवानेतद्दिष्टया ॥३॥ पुरुषोऽनुकूलकाले स्वजनैर्युज्यते, प्रतिकूले च तैर्वियुक्तोऽपि सद्भिर्युज्यते । अद्य निःसंगस्य मम भवान्सर्व एव ॥४॥ तापत्रयतप्तो नामधारकशर्माऽहं विप्रो गुरुदर्शनकामया ब्रजन्हे प्रभो, मुमूर्षुरभवं ॥५॥ ममेन्द्रियशोषशोकं हर्तुं कोऽपि न समर्थः । यस्माद्भवद्दर्शनान्मे हृदयं हृष्टं तस्मात्त्वमेव मे शोकं हर्तुं शक्नोषीति जाने ॥६॥ सिद्ध उवाच यद्भक्ता भुक्तिं मुक्तिं च यान्ति, यो भीमातटे विद्यते तस्य योगिध्येयस्य त्रिगुणात्मकस्य गुरोः शिष्योऽहं, लोकानुग्रहाय भुवि चरामि ॥७॥ नामधारक उवाच सोऽपि भगवान्सद्गुरुरस्माकं कुलदैवतं । तं श्रद्धाभक्त्या भजामि तथापि स मां कष्टाब्धौ निमज्जयति ॥८॥ सिद्ध उवाच अन्येषु रुष्टेषु त्रिगुणात्मकः सद्गुरुः स्वभक्तरक्षणे समर्थः, तस्मिन्नुष्टे न कोऽपि समर्थः । अत एव त्वं गुरोर्नेष्टोऽसीति मे भाति ॥९॥ अश्रद्धानः संशयात्मा च क्वापि केनापि नाङ्गीक्रियते पुनश्च त्रिगुणात्मना श्रीगुरुणोपेक्षितस्य संशयात्मनः कोऽनुग्राहकः? न कोऽपि ॥१०॥ नामधारक उवाच लौकिकेऽपि गुरौ रुष्टे कोऽपि न समर्थ इति यदुक्तं तत्क्वापि वृत्तं चेद्दद किंच एष भगवान् कथं त्रिगुणात्मा एतं मे संशयं छिन्धि ॥११॥ सिद्ध उवाच पूर्वं सर्वेच्छारहितस्य एकोऽहं बहु स्यामिति मतिरभूत् संजातयोगनिद्रस्य विष्णोः सैव माया ॥१२॥ तथा जगत् सृष्टं । पूर्वं तत्राभिकमलाद्ब्रह्माऽभूत् । तस्मै वेदान्ददौ । स ब्रह्मा वेदोक्तवज्रगदस्रजत् ॥१३॥ मनुष्यस्थित्यर्थं वर्णाश्रमविभागेन सधर्मान्कृतत्रेताद्वापारकलींश्चासृजत् ॥१४॥ सत्यवैराग्यज्ञानयुग्यज्ञसूत्र-धारि कृतं, यज्ञसंभारयुक्ता त्रेता, द्वापरस्तु शस्त्रधारी ॥१५॥ पुण्यपापोग्रतादयानैष्टुर्ययुक्, कलिस्तु लिङ्गजिह्वाभृत्पिशाचवन्मलिनः ॥१६॥ कृतं १७२८०००, त्रेता १२९६०००, द्वापारः ८६४०००, कलिः ४३२००० एवं नियतकालमेकैकं स्थित्यर्थं भुवि प्रेरया-मास । प्रयाणे ब्रह्मणा कलये प्रोक्तां गुरुकथां शृणु ॥१७॥ कलिर्वाच धर्मवरैः प्रशांतैः सेवितां भूमिं कथं यास्यामि? तां श्रुत्वापि मे चित्तं खिद्यते, देहश्च तप्यते ॥१८॥ अहं धर्मसेतुछेत्ता शोककलहद्वेषतापकर्ता च, किंच परस्वपरस्त्रीहर्ता मे भ्राता, कामक्रोधादियुक्तो मम प्राणवल्लभश्च ॥१९॥ क्षतव्रतो नास्तिकोऽधार्मिकश्चापि मे प्राणः । ये भारते खंडे स्थिता धार्मिकास्ते मम शत्रवः ॥२०॥ गुर्वीश-देवसद्विप्रपितृधर्मपराणामवलोकान्मे प्राणा बहिर्यास्यन्ति, योगिज्ञानीक्षणादपि तथा ॥२१॥ ब्रह्मोवाच आसुरीसंपत्तिमाश्रित्य भुवं गच्छ ततस्ते लोकास्त्वद्दशा भविष्यन्ति । यस्मात्कलौ शतवर्षाण्यायुः तन्मध्ये कदाचित्कोऽपि धन्यो भूयात्तं न जहि ॥२२॥ गुर्वादिभ-

क्तस्त्वद्वोषैर्न लिप्यते, सर्वेष्वपि विशेषतो गुरुभक्तो न लिप्यते ॥२३॥ जलेन कमलमिव गुरुभक्तस्त्वद्वोषैर्न लिप्यते। गुरुभक्तं जेतुं देवा अपि शक्नुयुः ॥२४॥ कलिरुवाच। गुरुर्देवेभ्यः श्रेष्ठः कथं यस्माद्गुरुभक्तः केनापि न पराभूयते इदं कापि वृत्तं चेद्वद ॥२५॥ ब्रह्मो-
वाच गुरुं विना ज्ञानं न, देवा अपि गुरुभक्तश्चैव सिद्धार्थाः अतो देवेभ्योऽप्यधिको गुरुः ॥२६॥ पुरा गोदातटे बहुशिष्यप्रशिष्यो वेद-
धर्मा नाम मुनिः शिष्यनिष्ठां ज्ञातुं प्राह ॥२७॥ भो शिष्यास्तपसा पापं बहु क्षालितं, यत्प्रारब्धं तद्ब्रह्माधिरूपेण काश्यां भोग्यं तत्र मे
रक्षकः को भविता? ॥२८॥ गलत्कुष्ठार्दितस्य मम दंशादिवारणैः क्षालनैरन्नदानैश्च प्रेमपूर्वकं मम को रक्षकः भविता? ॥२९॥ इत्येवं
गुरोर्वचः श्रुत्वा ते शिष्यप्रशिष्या भीत्या तूष्णीं तस्थुः। तत्रैको दीपको नाम शिष्यो गुरुं अभिवाद्य प्राह ॥३०॥ भो गुरो मोक्षविघ्न-
करं दोषं न शेषयेत्, भवत्पापमहं भोक्ष्येऽनुज्ञां देहि ॥३१॥ गुरुरुवाच स्वयमेव पापं भोग्यं, शिष्यादिद्वारा न तत्राशः। अतः काश्यां
कष्टेन तद्भोक्ष्ये, त्वं शक्तोऽसि चेन्मां रक्ष ॥३२॥ इति गुरूक्तमङ्गीकृत्य शिष्यो गुरुणा सह काशीं ययौ। गुरुः कुष्ठी अंधश्च भूतवा
पापं बुभुजे। शिष्यस्तं भेजे ॥३३॥ गलद्व्रणपीडितो गुरुः कार्याकार्यमजानन् प्रतिकूलाचरणेन पुनः पुनः शिष्यं व्यताडयत् ॥३४॥
सेवासमये भिक्षां भिक्षासमये सेवां च स गुरुर्ययाचे, याचिताऽप्राप्तौ शिष्यमहनत् तथापि शिष्यो नाखिद्यत ॥३५॥ दत्तां भिक्षां
दोषदृष्ट्या भूमौ प्रक्षिप्य रोषेण स्वादु आनीहीत्युचे ॥३६॥ भिक्षार्थं गच्छन्तं शिष्यं परावर्त्य विष्टमूत्रोत्सर्गयुक्तस्य मे क्षालनं न कृतं,
मक्षिकाश्चाश्रन्ति क्व यास्यसि ॥३७॥ ततः क्षालनार्थमुद्युक्तं तं निवार्य क्षुधा कण्ठगतप्राणं मां न वेत्सि किं हे पाप मे द्रुतमन्नं देहि
इत्युवाच ॥३८॥ कदाचिद्विद्विक्खात्रं भुक्त्वा हे पुत्रक मदर्थं श्रान्तोऽस्यतः स्वपेत्युवाच। तस्मिन्सुप्ते ' उत्तिष्ठ, क्षुधिताय मेऽन्नं देहीत्या-
ह ॥३९॥ एवं पीडितोऽपि शिष्योऽनिशं गुरुमखेदं भेजे। तेन तं सर्वदेवेश्वरं मत्वा स्वात्मयात्राऽपि विस्मृता ॥४०॥ गुरुपादोदकं
गङ्गा, गुरुः साक्षाद्विश्वेश्वर इति, सर्वानन्दनिधिः इति च मत्वाऽन्यन्मनसाऽपि नैच्छत् ॥४१॥ एवं गुरुभक्त्या शुद्धं शिष्यं ज्ञात्वा
आगत्य चेष्टं वरं वरयेति ते भद्रमस्त्विति च तं विश्वेश्वर उवाच ॥४२॥ दीपक आह ' वरेण मे किं कार्यं, रोगशांत्यै गुरूणां वर
इष्टश्चेत्तान्पृष्ट्वा वृणु' ॥४३॥ इत्युक्त्वा गुरुमेत्य तच्छंसा। तदा तप्तो गुरुस्तमाह ' भोगादेव पापं क्षयं नेष्ये। मम सेवायां बिभेषि किं
' इति ॥४४॥ तदा शिष्यस्तथेत्युक्त्वा विश्वेश्वरमेत्य प्राह ' गुर्वसंमतं वरं न कांक्षे ' इति। तच्छ्रुत्वा विश्वेश्वरो दुर्मना इवागा-
त् ॥४५॥ निर्वाणमंडपं गत्वा विष्णवादीन्द्राह ' चण्डो वेदधर्मा रुग्णो मुनिः कम्बलाश्वतरसंनिधौ अस्ति, गुरुभक्त उत्तमस्तच्छिष्यो
दीपकनामकः ॥४६॥ तस्मै वरं दातुं प्रेम्णागाम्। स गुरुतत्परो वरं न स्वीचकार ॥४७॥ इत्येवमीशवाक्यं श्रुत्वा तं द्रष्टुकामो हरि-
र्ययौ। विष्णुराह ' हे दीपकाहं वरदोऽस्मि, वरं वृणु ॥४८॥ तपसाष्टाङ्गयोगैर्मननादिभिः सूपायैरुपवासव्रतैर्योगधर्माचरणैश्च नृणां न
तथा गम्योऽस्मि ॥४९॥ गुरुसद्विप्रभक्तस्य मन्मयस्य निर्द्वन्द्वस्य साध्व्याश्च यथा सदा दृश्योऽस्मि ॥५०॥ हे सुभग त्वया कष्टेन

सद्गुरुः सेवितस्तेनैव परितुष्टोऽस्मि। हे मत्प्रिय वरं वरय ' इति॥५१॥ दीपक उवाच ' श्रीगुरुर्देवानां देवः यतो ज्ञानं, ज्ञानान्मोक्षश्च त्वाद्दृशा अपि वशा भवन्ति अस्माकमतोऽधिकं किं॥५२॥ यथा विश्वेश्वरो गतस्तथा गन्तुं न रोचते चेद्गुरौ अचलां भक्तिं देहि। अन्यमशाश्वतं न वृणे॥५३॥ विष्णुरुवाच ' गुरौ तव श्रद्धाभक्तिः सदा विद्यते। अतो भुक्तिर्भुक्तिः स्मर्तृतापहृत्कीर्तिश्रायाचिताऽपि दत्ता॥५४॥ यो वेदादिभिः सद्गुरुं स्तौति तेन गुरुदास्यैश्च मे संतोषः, तस्य सदा मम सान्निध्यं॥५५॥ तस्य कालादपि भयं नास्ति, कुतः पुनरन्यस्मात् भयं, सिद्धयस्तस्य दास्यः। अतोऽधिकं किम् ' इत्युक्त्वा विष्णुरन्तरधात्॥५६॥ शिष्योऽपि गुरवे सर्वं शशंस। गुरुस्तत्क्षणं प्रीतः सन्तन्मूर्ध्नि सुखाकरं स्वकरं दधौ॥५७॥ तेन शिष्यः सद्यो वेदवेदाङ्गपारगोऽभूत् कुशलः, स्मर्तृतापहरो, जीवन्मुक्तो, लोकप्रियश्च॥५८॥ काशीप्रभावं ख्यापयितुं शिष्यभक्तिं परीक्षितुं वेदधर्मा कुष्ठी जातः मुनेः कुतः पापशंका॥५९॥ हे कले इत्याद्या भूरिशो वक्तृश्रोतृमलहराः गुरुकथा भुवि जाताः। त्वं भुवं व्रज गुरुभक्तं मा प्रेक्ष॥६०॥ इति ब्रह्मणादिष्टः कलिर्भुवमेत्य तथाचरत्। लौकिकगुरोरयं महिमा, किं पुनः सद्गुरोः॥६१॥ ये सात्त्विकीं धृतिमास्थाय दृढभक्त्या सद्गुरुं भजन्ति ते तथा कृतकृत्या भवन्ति, न तथा संशययुक्ताः॥६२॥ तस्मान्नामधारक त्वं श्रेय इच्छसि चेन्निःसंशयं श्रद्धया नृदेहेन क्रीडन्तं गुरुं भज, भवाब्धेः पारमेष्ठ्यसि॥६३॥

॥इति टीकायां द्वितीयोऽध्यायः॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नामधारक उवाच यं परं ब्रह्म ब्रवीषि स त्रिमूर्त्यात्मेश्वरोऽपि भूमौ कुतो नर इव जातः तत्कारणं शुश्रूषवे मे वद॥१॥ सिद्ध उवाच त्वं धन्योऽनुगृहीतश्चासि यस्मात्तव भवबंधघ्नी भगवत्यधोक्षजे भक्तिर्जाताऽतो मेऽतीव हर्षो वर्धते॥२॥ भुवा पर्यटतं मां कोऽपि गुरुकथां न पृच्छति। अद्य भक्तचन्द्रेण त्वया मे बोधाब्धिः प्रपूरितः॥३॥ अनन्तस्यानन्तलीला अपि ताः प्रश्रं विना निजबुद्धपरिणामावधि वक्तुः स्मृतिं न यान्ति॥४॥ कलौ नास्तिका मर्त्यास्तत्कथाश्रवणात्मकं प्लवं भवाब्धिं तरितुं न विदुरत एव ते भवाब्धावेव मज्जन्ति॥५॥ यत्र भवाब्धौ अज्ञानं जलं, तृष्णा ऊर्मिः, कामाद्या मकरादयः, सुखदुःखभोगजन्यगानरोदनादिध्वनिः। ईदृशोऽनन्तेऽपारेऽगाधेऽस्मिन्सागरे एषा भगवत्कथा नौः, गुरुर्नाविकः, भगवत्कृपाऽनुकूलवातः॥६॥ एतानि साधनानि त्वयाऽयत्नतः प्राप्तान्यत आशु भवाब्धिं तरिष्यसि। अतो भगवत्कथा वक्ष्ये, सादरं शृणु॥७॥ इत्युक्त्वाऽमरजाभीमासंगमे गुर्वाश्रिताश्वत्थमूले उप-

विश्य सिद्धो नामधारकाय सत्कथा आह ॥८॥ मुमुक्षुभेषजं, कामिनां इष्टदं, मुक्तानां जीवनं गुरुचरितं वाङ्मनसयोरगम्यमपि तेऽल्पं वच्मि ॥९॥ एकार्णवीभूते जगति शेषपर्यङ्कस्थोऽस्पृहो नारायणः स्वलीनं जगत्त्रष्टुं मायामुद्भाव्य ॥१०॥ ब्रह्माणमसृजत् । ब्रह्मापि सृष्टिवृद्ध्यै मानसान्सप्तर्षीनसृजत् । तत्रैकस्तपस्वीश्रेष्ठोऽत्रिः यस्य पुत्रो भगवानभूत् ॥११॥ तपोर्थस्यात्रेः पातिव्रत्यविभूषिताऽनसू-याख्या पत्नी आसीत् या त्रिभुवने पतिव्रतेति विख्याता ॥१२॥ यद्धिया भूर्मृदुला, सूर्याग्री शीतौ, वायुर्मदश्च जातः । देवा अपि स्वप-दापायभ्रान्त्या हरिं शरणं ययुः ॥१३॥ एकदा नारदो ब्रह्मविष्णुशिवानेत्यानसूयाचारं प्रशस्याभ्यागतप्रियेदृशी साध्वी क्वापि नेत्या-ह ॥१४॥ इति नारदवाक्यं श्रुत्वा उपस्थितास्तद्व्यो विषीदन्त्यस्तदसहमानाः सद्यो भृशं मूर्छिता बभूवुः ॥१५॥ ततस्ते देवा पतिव्र-तामानिनीस्ता आश्वास्य सतीं शमुमतिथीवेषेणात्र्याश्रमं प्रापुः ॥१६॥ अनसूयापि स्वाश्रमागतान्तान्दृष्ट्वा संमुखं गत्वाऽऽनीयासनेषूप-वेशयत् ॥१७॥ सव्यजनेन वीजितान्कृतपच्छौचान्सुखोपविष्टान्तान्प्राह ' भवतां स्वागतं । अद्य किं कार्यं । मुनिस्तु तपसे बहिर्गतः' ॥१८॥ देवा आहुः ' हे साध्वि, तपःसक्तमुनिः कदा आयास्यतीति न विद्यः । अत आशु क्षुधितेभ्यो नोऽलमत्रं देहि' ॥१९॥ इति श्रुत्वा सा तथेत्युक्त्वाऽन्तर्गृहं गत्वा पात्राण्यासाद्यात्रं परिविष्टमिति तेभ्यो न्यवेदयत् ॥२०॥ ते प्राहुः ' भो साध्वि, नग्रा भूत्वाऽत्रं देहीति नोऽपेक्षितं । इदं न रोचते चेत्क्षुधिता वयं इतोऽन्यत्र गच्छामः ॥२१॥ अनसूया इति श्रुत्वा प्रहस्य स्वगतमाह तपस्विन ऋषेः संगत्पवित्राया मे कामेन किं भवेत्? अतिथ्युक्तवन्मया न कृतं चेत् ॥२२॥ अमी महात्मानः शस्वा विमुखा गमिष्यन्ति । एते तु ममपुत्रा! इति विचिन्त्य तथेत्युक्त्वा नग्राऽभूत्तदैव निर्विकारा अपीश्वरास्ते बाला आसन् । अयं पातिव्र-त्यप्रभावो यदुत्पत्तिस्थितिलयकर्तृणां बाल्यं ॥२३॥ तथाविधान्तान्दृष्ट्वा साऽपि विस्मिताऽभूत् । तदा प्रसूताया इव तस्याः स्तनतो दुग्धं ववाह ॥२५॥ सद्यो हृष्टा जातरोमाञ्चा सा प्रत्येकं दुग्धमपाययत् । तेऽपि मुदा पपुः ॥२६॥ सृष्टिश्रान्त इव ब्रह्मा सत्या दुग्धं पीत्वा परमां शांतिमाप ॥२७॥ रक्षया त्रस्त इव विष्णुः साध्व्या दुग्धं पीत्वा विपुलां शांतिं गतः ॥२८॥ संहारेण क्लिष्ट इव हर-स्तस्याः पयःपानात्पुष्टिवर्धनत्वं प्राप ॥२९॥ सा स्वधर्मबलात् सामर्थ्यं ज्ञात्वा पयः पाययित्वा तान्पाले विन्यस्य प्रेम्णा तत्कथां जगौ ॥३०॥ अत्रिरत्रान्तरे वनादेत्य गीतं श्रुत्वा, सतीमुखात्सर्वं ज्ञात्वा, इमे ईश्वरा इति ध्यानेन ज्ञात्वा, नत्वा चास्तौषीत् ॥३१॥ उत्पत्तिस्थितिलयकारणं तत्साक्षिणं विश्वमयं विश्वाद्यं विश्वाधारं विष्णुं त्वां वन्दे ॥३२॥ यदर्थं तपस्तप्तं स ईशत्वमेवैकः लीलया त्रिधा भूत्वा स्वगुणैरात्मनाऽऽत्मानं रमयसि ॥३३॥ अध्यारोपापवादाभ्यामिदं जगत्त्वत्तो न भिन्नं तथापि तत् अहं ममेति मायिकभा-वनया पृथक्त्वं गतं । अतोऽस्य नान्यत्वं ॥३४॥ इति तस्मिन्स्तुवति ते बालरूपतः पालकस्था अपि पूर्वरूपैर्मुनिसन्निधौ स्थित्वा तमू-चुर्वरं वृणीष्वेति ॥३५॥ स साध्वीं प्राह हे सुभगे, इमे मनोदूरा अपि त्वद्भक्त्या प्राप्ता अतोऽभीष्टं वृणु ॥३६॥ साऽत्रिं प्राह भो

सुतप, अमुना सृष्ट्यर्थं भवान्त्रष्टः। अत एनमजं पुत्रत्वेन वृणोतु।।३७॥ ऋषिरदमेवेष्टं मत्वा वव्रे। विष्णुराह सर्वात्मनाऽहं ते दत्त इति।।३८॥ एवं पतिव्रताप्रभादीश्वरा बाला भूत्वा स्थिता अपि स्वस्वपूर्वरूपतः स्वं स्वं स्थानं ययुः।।३९॥ अर्थज्ञोऽत्रिस्तेभ्यो नामानि ददौ। पूर्णत्वेन मयाऽहं ते दत्त इत्युक्तत्वाद्विष्णुं दत्त इति, आल्हादकत्वाद्ब्रह्मांशं चंद्र इति, रुद्रांशं दुर्वासा इति च। अत्र दत्तः साक्षात्स्वयं भगवान् श्रुतिमृग्यः सच्चिदानन्द एव।।४०॥।।४१॥।।४२॥ यो हि योगज्ञानदो भक्तेष्टदश्च क्षणे क्षणे स्मर्तृगामी अत्र संचरति, अत्यन्तकोपी अपि दुर्वासाः परानुग्रहकृत्, चंद्रस्तु लोकपोषकः।।४३॥ अजोऽपि भगवान् दुर्वाससा दत्तं शापमङ्गीकृत्य भूमिदेवरक्षणार्थमनेकावतारान्धृत्वा तान्लीलाविग्रहान्कार्यान्ते जहाति।।४४॥ भगवान्परानुग्रहकार्यार्थं दत्तरूपेणावतीर्णोऽपि परानुग्रहकार्यस्य नित्यत्वात् अमुं लीलाविग्रहं न जहौ।।४५॥ नामधारक उवाच। कुतो हेतोर्दुर्वाससा भगवान् शप्तः? अव्यक्ते तस्मिन्परावरे कथं शापो लग्नः? अमुं मे संशयं छेत्तुं योग्योऽसि।।४६॥ सिद्ध उवाच। भक्ताधीनत्वेन भक्तिभावनो भगवानव्यक्तोऽपि सुव्यक्तोऽभूत्। अतस्तस्मिन्परिपूर्णा सहनशीलता।।४७॥ पूर्वमेकादशीव्रततत्परोऽभ्यागतपूजकोऽम्बरीषनामैको भागवतोत्तमो भक्तोऽभूत्।।४८॥ एकदा तद्रतभङ्गाय पारणादिवसे चंडो दुर्वासास्तद्वृहमागत्य भोजनं मे देहीति ययाचे।।४९॥ दास्यामीत्यम्बरीषेणोक्तो स स्नातुं नदीं गत्वा छिद्रान्वेषी सन्यारणातिक्रमाय तत्रैव तस्थौ।।५०॥ तदागमं प्रतीक्ष्याभुक्ते मुनौ न भोज्यं, पारणातिक्रमे च व्रतभङ्गः स्यात्, अतस्तीर्थपानादुभयसिद्धिरिति मत्वा तीर्थजलं पपौ।।५१॥ तदैवागत्वा मुनिः प्राह यतः क्षुधितं मां हित्वा हे दुर्भग, त्वया पानं कृतं अतो तेन दोषेण भवे भवे भ्रमिष्यसि।।५२॥ इति शप्तः सोऽजं स्वकुलदैवतं स्वदासजीवनं विष्णुं दध्यौ। विष्णुरपि तदैवागत्य मुनिं प्राह।।५३॥ हे मुने, ते वाक्यं मोघं न, तमेव शापं मे देहि। अयमंबरीषः सोढुं न प्रभुः, भक्तवात्सल्यान्मम सहिष्णुता कथंचित् वर्तते।।५४॥ तच्छ्रुत्वा मुनिः स्वमनस्याह अयं विष्णुर्भुवि नृणां दुर्लभः। अंबरीषशापनिमित्ततः।।५५॥ अत्र सुलभो भविष्यतीति तं शपामीति मत्वा शशाप। अजो स शापनिमित्तो लोकानुग्रहाय बहुधाऽवतरति।।५६॥ अस्य भगवतो मत्स्याद्यवताराः पुराणादौ विश्रुताः। स एव दीनान् जनान् त्रातुं कलौ द्विवारं प्रादुरासीत्।।५७॥ कलौ पामराणामगोचरावपि तौ अवतारौ अद्यापि कामदौ स्तः। नियमितकाले कलौ संकल्पमात्रतः पुण्यं सिद्ध्यति, पापं चानुष्ठितं च सिद्ध्यति, न संकल्पमात्रेणात एव बहुगुणत्वात्कलिनिग्रहो न कृतः।।५८॥

॥ इति टीकायां तृतीयोऽध्यायः॥

गद्यं क्षेपकं (अथ हि किल पर्यटन्ययातिपुत्रो यदुराजोऽकुतोभयं सर्वसंगविवर्जितं विजने वने धरोपस्थे शयानं दक्षमवधूतं दृष्ट्वाश्चर्येण तं परिपृच्छति) आयुःश्रीकीर्त्यर्थं पुरुषो धर्मार्थकाममोक्षासक्तो दृश्यते। भवांस्तु अन्यथैव दृश्यते। तदनैपुण्येनाशक्त्याऽज्ञानेन वा भवतोऽकर्तृत्वमिति वक्तुं न शक्यते, यतो हि भवान्निपुणः शक्तः प्राज्ञश्च। तथापि विजने गहने वने कुतः कारणात्रिच्छिः सन् कलत्रादिरहितोऽपि सानंदोऽवतिष्ठते।।११।। इति यदुना पृष्ठः स लोकमुक्तये बुद्ध्युपाश्रितगुरुशिक्षितज्ञानमब्रवीत्।।१२।। दैववशवर्तिभूतैः पीडितोऽपि नरो भूमिवत्स्वमार्गात्र चलेत्किंतु धैर्यं वहेत्। सदा परार्थ एवोद्भव ईहा चात्मन इति ज्ञात्वा नगात्पराधीनात्मतां शिक्षेत्।।१३।। हृदयवाग्विक्षेपपरिहाराय प्राणवृत्तिवदाहारमात्रेण तुष्येत् नेन्द्रियविषयैः। विषयान्भुञ्जानोऽपि तद्गुणदोषवर्जितः शीतोष्णादिविविधधर्मवर्जितश्च गंधानासक्तो वायुरिव गुणाश्रयोऽपि गुणैर्न युज्येत्। एतद्वा कथमित्यत आह स्वानुसंधानवान् भवेत्।।१४।। कालसृष्टगुणत्रिवृत्करणविकारदेहविकारासंसृष्ट एव पुरुषः वायुप्रेरितमेघासंसृष्टाकाशवत् तेनात्मना सर्वान्वयव्याप्त्याऽऽकाशवदभेदोऽसंगश्च ज्ञातव्यः प्रत्यगात्मनो ब्रह्मत्वात्।।१५।।१६।। जलवद्रस्यः स्निग्धः प्रकृतितः स्वच्छः पुरुषः स्वदर्शनस्पर्शनादिना लोकान्पुनाति। अग्निराच्छादितः स्पष्टो वा कामिभिः सेव्यो दातुः पूर्वोत्तरदोषान्परिहरन् यत्र कुत्रापि भुङ्क्ते, तद्वज्जानी तपस्तेजोदीप्तोऽतएवाक्षोभोऽपरिग्रहश्च सर्वभक्षोऽपि दोषासंसृष्ट एव यथा काष्ठसंयोगात्तद्रूप इवाग्निरिव सुरासुरनरतिर्यगादिदोहेषु तादात्म्येन तिष्ठन्तद्रूप इव प्रतीयते। सा प्रतीतिर्न वास्तवी। अन्यच्च कालवेगेनात्मसंबन्धीभूतानामुत्पत्तिविनाशौ प्रतिक्षणं वर्तमानावपि अग्निज्वालावत्स्थूलदृष्ट्या न दृश्येते।।१७।।१८।।१९।। देहस्तु कलावद्विकारी, आत्मा तु ध्रुवः कूटस्थः। आप्यमंडल इव आत्मा देहाद्युपाधौ स्थूलबुद्ध्या तद्रत इव भाति, घटजलप्रतिबिम्बितसूर्य इव स्वस्थो न बुध्यते।।२०।। सूर्यः स्वकिरणैर्यथाकालं जलान्यादत्ते, विसृजति च यथा तथा ज्ञानी विषयानादत्ते काले पात्रे विसृजति च। तत्र मया लब्धं दत्तं चेति अभिमानं न वहति सूर्यवत्।।२१।। पुरुषोऽतिस्रेहप्रसंगात् कपोतवन्नश्येत्। कश्चित्कपोतः कपोती च मिथुनीभूय क्रीडादौ प्रेम्णा चेरतुः।।२२।। अशंकं मिथो बद्धदेहान्तःकरणावास्ताम्। स मैथुनादिना तर्पयन्तीं तां श्रमेण पाति। सा बालानजनयत्तौ मुदा तान्पुपोषतुः।।२३।। कदाचिल्लुब्धो नीडाद्बहिस्थान्तान् शिचा जग्राह। ततः क्रोशन्तीं दुःखात्पातितान् अपस्मृतिं दुःखितं कपोतं च जग्राह।।२४।। एवं द्वन्द्वसुखारामः प्रियविषयाशांतो गुणबुद्ध्या गृहासक्तः पुमान्कपोतवत् क्रांतापावरणमुक्तिद्वारभूतनरजन्मतः प्रच्युत एव।।२५।। स्वर्गं नरके वा सुखमस्ति तत्रैच्छेत्। अजगरवृत्तिमाश्रित्याक्रियत्वेन यदृच्छया प्राप्तं, स्वल्पं महान्तं वा, सरसं विरसं वा, ग्रासं भक्षेत्।।२६।। अप्राप्तश्चेदशनोऽपि दैवमेव प्रापकमिति दृष्ट्याऽजगरवदविनिद्रः स्वपन्नन्द्रियवानपि निरुद्यमं बलिष्ठं देहं वहन्दर्शनादिव्यापारमपि निवारयेत्।।२७।। समुद्रवज्जानी पूर्णोऽपि न सर्प-

ति, हीनोऽपि न शुष्यति। निम्नोऽनंतपारो दुरत्ययोऽक्षोभ्यो दुर्विगाह्यः प्रसन्नश्च निश्चलाब्धिवत्तिष्ठेत्। स्त्रीलीलारूपमोहितोऽवशः पुमान्
 अग्रौ पतंगवन्नश्येत्॥१८॥ सर्वतः सारं गृह्णीयात् अल्पाशीरप्येकत्र न रमेत्। मधुकृद्ब्रजाशबीजे न रमेत्॥१९॥ स्त्रीस्पर्शात्पुमान्-
 स्तीव बद्धयेताथवा शूरैर्हन्येत्। मक्षिकावत् कष्टेन संचितं न दत्तं न भुक्तं धनं अन्यो भुङ्के॥२०॥२१॥ दुःखार्जितं गृहिणोऽन्नं पूर्वं
 मधुहेव भिक्षुः पूर्वं भुङ्के। पुमान्ग्राम्यगीतान्मृगवद्बध्येत, नृत्याद्यवलोकनाञ्च ऋष्यशृङ्गवद्बध्येत॥२२॥ पुमानतिप्रमाथिन्या जिह्वया रस-
 मोहितश्चेद्बुद्धिशैर्मत्स्य इव लयं यायात्। साऽनासक्त्याऽल्परससेवनेन च शनैर्जय्या। रसे जिते सर्वं जितं॥२३॥ बह्वर्थदकांताशया
 ध्वस्तनिद्रा पिङ्गला नामैका वेश्या चिंताहेतुं निर्वेदं गत्वा स्वात्मानं धिक्कुर्वती आह स्वात्मस्थं रतिद्रव्यदं॥२४॥ आत्मारामं हित्वा
 कुत्सितवृत्त्या भयशोकमोहदं नश्वचं नरं काङ्क्षेऽतो मां धिक्। इतःपरमात्मानं क्रीत्वाऽऽत्मारामेण रमे इति॥२५॥ सा तथाऽरमत्
 यस्मादेवं तस्मादाशैव दुःखं, नैराश्यं परमं सुखं। परिग्रहो दुःखायेति ज्ञात्वा तद्रहितोऽतिसुखमश्नुते॥२६॥ यत आमिषयुक्तं कुररं
 शूरो हन्तीति। मानावमानचिन्तारहित आत्मक्रीड आत्मरतिर्बालवत्सुखी यतोऽज्ञो वा ज्ञो गुणातीतश्च परमानन्दः॥२७॥ काचित्
 कुमारी रहःकृत्ये विघ्नभूतान्महाशब्दान् शंखानपसार्य द्वौ द्वौ धृतवती ततोऽपि शब्दं श्रुत्वैकैकं धृत्वा सुखमलभत्॥२८॥ अतो बहूनां
 वासे कलहो द्वयोर्वार्ता च तच्छंखवदेव एक एक तपश्चरेत्॥२९॥ अप्रमत्त एकचारी मौनी अगृहोऽपि गुहास्थो गत्याचारालक्ष्योऽ-
 हिवञ्चरेत्। अधुवात्मनो गृहारंभो निष्फलः। सर्प इव अन्यगृहे सुखी॥३०॥ आसनश्वासौ जित्वा वैराग्याभ्यासबद्धचित्तं पुरुषेणेश्वरे
 संयुक्तं वासनां त्यक्त्वा सत्त्ववृद्ध्या निरुपाधिकं सत्॥३१॥ निर्वाणं याति मुनिर्बहिरन्तःस्थं न वेद, यथेषुकार इषुदत्तचित्तोऽग्रतो
 यान्तं सपरिवारं भूपं न वेद। प्रेमादिना निश्चलहृदयेन विष्णोर्ध्यानात्पूर्वरूपमुत्सृजन् कीटः पेशस्कृत इव सारूप्यमेति॥३२॥ यथो-
 र्णनाभिः कारकसामग्रीमनपेक्ष्य नाभितो निर्गतां ऊर्णां मुखेन संतत्य विहारं कृत्वाऽन्ते तामत्ति तथाऽभिन्ननिमित्तोपादान ईशः पूर्वं
 मायासृष्टं जगदुपसंहृत्य प्रलये एक एवाद्वितीयोऽभवत्। स्वशक्त्याखिलाश्रयः सर्वेशः आत्मानुभावतः कालेन सत्त्वादिशक्तीः समतां
 नीत्वा निरुपाधिकः प्रधानपुरुषेश्वरो मोक्षसंज्ञकः परमानन्द आस्ते॥३३-३४-३५-३६॥ ततः स्वानुभावेन गुणात्मिकां स्वमायां
 क्षोभयन् तथा सूत्रं सृजति। सा त्रिगुणाशक्तिर्विश्वं ससर्ज॥३७॥ येन पुमान् संसरते तद्विश्वमीश्वर ओतप्रोतमास्ते। पारक्यात्सोत्प-
 त्तिक्षयाद्देहाद्बोधवैराग्ये स्तः॥३८॥ स्वप्रियाभिलाषी स्वेष्यपोषको देहान्तरबीजं सृष्ट्वा वृक्षवन्नश्यति॥३९॥ इन्द्रियाणि स्वार्थाय तं
 सपत्नीवत्तं लुनन्ति। ईदृङ् नरजन्म दुर्लभं मत्वा ज्ञानं संपाद्य मुक्तसंगोऽनहंकारश्च महीं चरे। यदुस्तच्छूत्वा संगं त्यक्त्वा द्रुतं समचि-
 त्तोऽभूत्॥४०॥ प्रन्हादानुग्रहमाह कष्टरूपसंसारहेतुभूतपाराणार्थाभिलाषापनुत्तये भगवान्प्रन्हादाय मधुकराजगरशिक्षितवैराग्यसंतो-
 षदं॥४१॥ परमात्मतत्त्वं प्राह। स्वरूपं सुखं तत्सर्वहानिवृत्तौ भाति। सोपाधिकान्सातिशयानशाश्वतान्भोगान्दृष्ट्वा संविशन्नपि स्वपे।

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

इतः पर हितं न॥४२॥ विकल्पं भेदग्राहकमनोवृत्तौ हुनेत्, तां मनसि हुनेत्, मनो वैकारिकाहंकारे, तं मायायां, तां च स्वात्मनि हुत्वा विरमेत्॥४३॥ इत्युक्त्वा श्रीदत्तो विरराम। प्रन्हादोऽपि तथाऽभवत्॥४४॥ एवं कार्तवीर्यार्जुनायाष्टाङ्गयोगं निवृत्त्यर्थमाह। सच्छब्दवाच्याविद्याशबलं ब्रह्म ततोऽव्यक्तं, ततो महान्॥४५॥ ततोऽहंकारस्ततः पंच तन्मात्राणि ततः पंच महाभूतानि तेभ्यो जगत्। सकार्याणि पंचीकृतपंचमहाभूतानि विराडुच्यते। एतदात्मानः स्थूलशरीरं॥४६॥ इन्द्रियैरर्थोपलब्धिर्जागरितं तदुभयाभिमानी विश्वः। सकार्याण्यपंचीकृतभूतानि सप्तदशात्मकं लिङ्गशरीरं॥४७॥ करणेषूपरतेषु सविषयो जागरितसंस्कारजः प्रत्ययः स्वप्नः। अयं समष्ट्यभिमानी हिरण्यगर्भः। सूक्ष्मदेहस्वप्नयोर्व्यष्ट्यभिमानी तैजसः॥४८॥ देहद्वयकारणभूताज्ञानं साभासं अनिर्वचनीयमव्याकृतमुच्यते। सर्वज्ञानोपसंहारो बुद्धेः कारणात्मनाऽवस्थानं सुषुप्तिरनयोरभिमानी प्राज्ञः॥४९॥ एभ्यः परं शुद्धादिलक्षणचिन्मात्रब्रह्म महावाक्येन लक्ष्यते। यमादियुक्त आसनज्ञो गुरुपदेशेन इडया वायुमापूर्य कुंभयित्वा पिंगलया रेचयेत्॥५०॥ पुनर्विपरीतमेवमभ्यासेनैवं प्राणे जिते मनसा विषयेभ्य इन्द्रियाणि प्रत्याहृत्य॥५१॥ आत्मन्यचलं मनो धारयेत्। विक्षिप्तं चेत्युनः पुनरात्मनि स्थिरीकुर्वन् श्रुत्यानुकूलवृत्त्या च वाक्यश्रुतं ब्रह्म ध्यायेत्॥५२॥ विजातीयप्रत्ययनिरासेन सजातीयप्रत्यप्रवाहीकरणं भजेत्। गुरुक्तं षड्लिंगैस्तात्यर्येणावधारितं भागत्यागलक्षणया लक्षितं॥५३॥ सोऽहमात्मेत्यभेदतो वाक्यार्थं ध्यायेत्। नश्वरं सिद्ध्यादि नोपादेयं। लये चित्तं संबोधयेत्॥५४॥ विक्षिप्तं शमयेत्सकषायं जह्यात्। समप्राप्तं न चालयेत्। तत्र रसं नास्वादयेत्। प्रज्ञया निःसंगो भवेत्॥५५॥ यदा निवातदीपवञ्चितो भवेत्तदा शून्यवृत्तिको ब्रह्मात्मा भवेत्। तदा कृतकृत्यः क्षीणकर्मा भिन्नहृद्वन्धिसंशयः॥५६॥ यावदारब्धमात्मज्ञो जीवन्मुक्तो भवेत्। सत्यमेतत्। इति दत्तोक्तं श्रुत्वा मत्वा ध्यात्वा कार्तवीर्यार्जुनो गुरुक्तवन्मुक्तोऽभवत्॥

॥ इति चतुर्थोऽध्यायः॥

अथ पंचमोऽध्यायः

नामधारक उवाच। पुराणोक्ता ईश्वरावताराः श्रुताः। यद्भवताऽवतारद्वयमुक्तं तत्कथाशश्रूषवे मे वद॥१॥ सिद्ध उवाच। रे वत्स त्वया साधु पृष्टं। या अत्र वकृश्रोतृन्पुनन्ति तास्तत्कथाः समाहिततया शृणुष्व॥२॥ धर्मं सतश्च त्रातुं दुष्टान्दन्तुं भगवान्नीलाविग्रहेणावतरति नान्यत्प्रयोजनं॥३॥ कलौ हीनान्दीनमतीन्दुर्बलावृन्दृष्ट्वा तानुद्धर्तुं भक्तिविधित्सयाविरासीत्॥४॥ पीठापुरे पूर्वदेशे राजा नाम द्विजोऽभूत्तद्भार्या च सुमतिस्तावुभौ दत्तार्चनतत्परौ अभूतां॥५॥ एकदा तद्गृहे श्राद्धाहेऽतिथिवेषेणागत्य श्रीदत्तोऽन्नं यया-

चे। अकृतेऽपि श्राद्धे श्राद्धभोक्तायमीश्वर इति बुद्ध्या सुमतिस्तस्मै अन्नं ददौ।।६।। सर्वात्मा भगवान् तदा तद्भावं ज्ञात्वा प्रीत्या स्वरूपं व्यदर्शयत्।।७।। मालाकमण्डलुडमरुशूलशंखचक्रधरस्त्रिमुखो व्याघ्रचर्माम्बरो भस्मभूषितो जटिलो दत्त आह।।८।। भो मातः श्राद्धाहे विप्रभोजनात्पूर्वं श्राद्धान्नं हव्याकव्यादोऽयमिति मत्या मे दत्तमतस्तुष्टोऽस्मि। वरं वृणीष्व।।९।। ब्राह्मण्युवाच यद्योगिदूरोऽपि भवान्दृग्गोचरो भूत्वाऽन्नं जग्राह अतोऽधिकं किं। धन्योऽहं पितरोऽपि धन्याः।।१०।। भो जगत्कारण भक्तकामकल्पद्रुम लोकवंद्य मातरित्युक्तसंबोधनसिद्धिपूर्वं सुप्रजस्त्वं देहि।।११।। एवमत्रिवद्याच्चां श्रुत्वा स प्राह मादृक्ते पुत्रो भविष्यति, तद्वचनतिरस्कारं मा कुरु।।१२।। इत्युक्त्वा सोऽन्तर्दधे। सा हृष्टा गृहमागत्य पत्ये तच्छंशोभावपि ननंदतुश्च।।१३।। ब्राह्मण्युवाच भो नाथाद्य मयापराद्धं यच्छ्राद्धात्पूर्वं दत्तात्रेयायात्रं दत्तं तत्क्षन्तुमर्हसि।।१४।। विप्र उवाच यैरत्रैर्ब्राह्मणान्भोजयित्वा विष्णवे तत्कर्म समर्प्यते तान्यन्नानि स्वयं बुभुजे। तस्मात्त्वया सुदुष्करं साधु कृतं।।१५।। मध्याह्ने रूपान्तरेण भक्तोद्धाराय श्रीदत्तोऽर्थवत्पर्यटतेऽत एव तद्रूपभावनया सदाऽ- तिथिः पूज्यस्तस्मिन्पराद्बुखे श्रीभगवान्न लभ्यते।।१६।। हे भद्रे त्वया भद्रं कृतं हि। धन्येऽस्माकं कुलं पावितं यतो लोकस्यापि हित- मीदृशो दुर्लभो वरो त्वया लब्धः।।१७।। इत्युक्त्वा ब्राह्मणः शेषात्रेण लौकिकश्राद्धमकरोत्। ब्राह्मणी अपि गर्भिणी भूत्वा कालेऽजम- प्यमुं प्रासूत।।१८।। तदा दैवज्ञाः प्राहुः भो ब्रह्मन्सुदुर्लभं त्वत्पुण्यकल्पवृक्षफलमिदं।।१९।। अयं हि लोकवंद्यो भगवान्दत्तात्रेयोऽवतीर्ण इवेति ग्रहवशाद्भ्राति इत्युक्त्वा ते ननन्दुः।।२०।। ततः शोभनपदचिह्नत्वात्तस्य श्रीपाद इति नाम प्रतिष्ठितं। स च शोभनाङ्गैर्बालचंद्रव- द्ववृधे।।२१।। तत उपनीतेन तेन शिष्येभ्यस्त्रयी उपदिष्टा। स्वाद्वाहोद्युक्तं तातं निवार्य श्रीपाद उवाच।।२२।। प्रव्रजता मया योगश्रीरे- वोद्वाह्या नापराऽपत्यं विनापि साधिकारिणो ममैव सुलभा यतोऽहं श्रीवल्लभः।।२३।। एवमुक्त्वा प्रव्रजन्तं तं दृष्ट्वा साश्रुलोचनौ मातापितरौ ऊचतुः त्वयि याते जलेन विना मत्स्यानामिव आवयोर्मरणं।।२४।। त्वमतीन्द्रियः साक्षाद्भगवान्चिष्णुरपि प्राक्पुण्येन पुत्रत्वेन विषयी भूत्वा कुत आवां दुःखाब्धौ पातयसि।।२५।। हे हरे भवपाशविमोचनी अपि तव स्मृतिः पंग्वंथात्मजदर्शनादूरतरा भवेत्।।२६।। इति सकरुणं तद्वाक्यं श्रुत्वा सुखाकरं स्वकरं वात्सल्येन भ्रातृमस्तके दधौ।।२७।। तदैव तौ पादाक्षियुक्तौ जातौ। लीलाविहारिणि भगवतीदं न चित्रं।।२८।। माताप्याश्चर्यवत्तद्रूपं दृष्ट्वा दत्तोक्तं स्मृत्वा गद्गदवाचा प्राह।।२९।। दुरत्यया दैवी तव माया तया भृशं मोहिताऽहं तव स्वरूपं न जानेऽत एव त्वं पुत्र इति मे कल्पना।।३०।। यत्कुक्षौ सावकाशा ब्रह्माण्डलेखाः स त्वं मत्कु- क्षिज इति जगति विडम्बनं। भो दत्त ते मायां मां नावृणोतु।।३१।। श्रीपाद उवाच त्वया दृष्टमिदं रूपं हृदि नित्यं ध्यायस्व। भो मातः द्रुतं मायासिंधुं तीर्त्वा मत्सायुज्यं गमिष्यसि।।३२।। इमौ शतायुषौ तव सुतौ पितृसेवारतौ विद्याश्रीपुत्रपौत्राढ्यौ लोकवंद्यौ च भवि- ष्यतः।।३३।। तत आत्मानं स्तुवंतौ भ्रातरौ प्राह अहं प्रव्रजामि। युवाभ्यां सदा पितरौ सेवनीयौ यस्मात्तावेव गृहिसत्पुत्रदेवतं।।३४।।

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

इत्युक्त्वा पितरौ त्रिः परिक्रम्य प्रणम्य च तदनुज्ञातः स काशीं बदरीवनं च जगाम॥३५॥ ततः साधूद्धरणकामनया यत्र गणेशेन शिवलिंगं प्रतिष्ठितं, सञ्जनाश्रयं तद्रोकर्णं प्रति स ययौ॥३६॥

॥ इति पंचमोऽध्यायः॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

नामधारक उवाच। गोकर्णे गणेशेन कुतः शैवं लिंगं प्रतिष्ठितं, तदेव सञ्जनाश्रयं कथं, हे मुने तन्मे श्रावय॥१॥ सिद्ध उवाच विष्णोराज्ञया रावणतो लिंगमादाय प्रतिष्ठितं तत्प्रभृति तत्र देवाः साधवश्च स्थितास्तच्छृणुष्व॥२॥ कैलासप्राप्तये मृन्मयं लिंगं भजन्तीं मातरं निवार्य शंकरेण सह कैलासमानेतुं रावण आययौ॥३॥ हठात्कैलासमुद्धर्तुमुद्युक्तं रावणं लोकोत्पातभिया गौर्यां स्तुतः शिवस्तं पर्वतस्याधोऽवरोधयत्॥४॥ स च मरणोन्मुखीभूतोऽपि शंकरं दध्यौ। ततस्तुष्टेन शंभुनोद्धृतो रावणः शिवतुष्ट्यै साध्वगाय-
त॥५॥ सरागं सुस्वरं मधुरं चतुर्विधवाद्यैः सह कलं जगौ॥६॥ प्राणिमात्र मनोहारि दिव्यं गानं श्रुत्वा प्रीतः शंकर आह रे राव-
ण, साधु गीतं, इष्टं वरं वरय॥७॥ रावण उवाच अन्यदुर्लभा हैमी लंका मम पुरी, श्रीर्दासी, ब्रह्मा ज्योतिषिकः, मृत्युर्दासः, देवाश्च किंकराः तस्मात्कापि मे न किञ्चिदुर्लभं॥८॥ अद्य कैलासमानेतुं मात्राज्ञप्तोऽस्मि। हे शंभो, वरदोऽसि चेत्त्वया सह कैलासनयनरूपं वरणीयार्थं देहि॥९॥ शिव उवाच। कैलासेन किं साध्यं इदं कैलासादप्यधिकं प्राणलिंगं गृहाण। अनेन लिंगेन त्वं मादृशः, ते पुरी कैलासवच्च भवेत्॥१०-११॥ इत्युक्त्वा भक्त्याकृष्टः शिवस्तस्मै लिंगं ददौ। स संतुष्टः खलो रावणः लंकां ययौ॥१२॥ तज्ज्ञात्वा नारदो ब्रह्मणेऽकथयत ब्रह्मा च विष्णवे। ते त्रयोऽपि शिवमेत्य प्राहुः किमिदं कृतमिति॥१३॥ येन देवा बद्धाः स प्राणिमात्रभक्षको लोककण्टको राक्षसः कथं स्वसमः कृतः॥१४॥ शिव उवाच। गीतेनाकृष्टेन मया तोषाल्लिंगं दत्तं। सोऽद्यापि पुरं न गतः॥१५॥ इति श्रुत्वा कपटेन खलो जय्य इत्युक्त्वा लिंगहरणार्थं नारदं गणेशं च प्रेरयत्॥१६॥ नारदो मनोगत्या तदग्रे गत्वा प्राह, रे रावण, कुत आयातोऽसि? क्व वा गच्छसि?॥१७॥ रावण आह, शिवं प्रसाद्य लिंगं लब्ध्वा पुरं यास्यामि। इदमुत्तमं लिंगं पश्य॥१८॥ नारदस्तदृष्ट्वा आह, वन्यमहिषभक्षक एको मृगो ब्रह्मविष्णुहरैर्मृगयायां हतः॥१९॥ तच्छृंगेभ्यस्त्रीणि लिंगानि लब्धानि। तान्यात्मवन्म-
तानि। इदं विभोः सायुज्यदं शिवलिंगं त्वया लब्धं॥२०॥ रावण आहाद्य श्रवणानवकाशः, सत्वरं गम्यते। संध्यामतीत्य क्व यासीति नारदेनोक्त उपविवेश॥२१॥ अत्रान्तरे वर्णिलिंगी गणेशोऽपि प्राप। रावणस्तं करे कृत्वा प्राह, कस्य त्वं, क्व गच्छसीति॥२२॥ बाल आह, उमाशंकरौ मे पितरौ। ताभ्यां किं ते देयं। नो चेत्करं मोचय, त्वत्तो बिभेमि॥२३॥ रावण आह, किमपि नादेयं। इदं लिंगं क्षणं वह। गौरवेण ते हैमीं लंकां दर्शयामि। तत्र सुखं वस॥२४॥ मया बालेन जडं लिंगं कथं धार्यं? घोरा लंकापि न गम्य-

ते। इत्युक्तवंतमपि तमाश्वास्य लिंगं ददौ॥१२५॥ स्वयं संध्योपासनाय समुद्रतीरं गतः। बाल आह, त्वां त्रिराहूय त्वयि नागते लिंगं भुवि स्थापयामीति॥१२६॥ ततः किंचिद्विश्रम्य स्वर्गं देवेषु पश्यत्सु सत्सु तं रावणं त्रिराहूय हरिं ध्यात्वा बालो लिंगं भुवि स्थापयामास॥१२७॥ रावण एत्य स्थापितं लिंगं दृष्ट्वा बालं संताड्य लिंगं उद्धर्तुमैच्छत्। तदा भूश्चकंपे, तन्नाचलमभूत्॥१२८॥ तत्प्रभृति तल्लिंगं महाबलेश्वर इति संज्ञितं, गोकर्णाकारं च जातं तेन क्षेत्रस्यापि गोकर्णमिति नामाभवत्॥१२९॥ अयं क्षितौ कैलास एव यत्र सपरिवारः शिवः सदा जागर्ति। अतस्तत्र देवर्षिसञ्जनाः स्थिताः॥१३०॥ यत्र देवर्षिदैत्यरक्षोनृतिर्यग्भिरपि शंकरादिष्टवरो लब्धः। इतोऽन्यच्छ्रीघ्रपावनं न॥१३१॥ अज्ञानतः कृतापराधो वसिष्ठशापांते, पूर्ववद्भूत्वा मैथुने कृते मरिष्यसीति तं हतब्राह्मणस्त्री शशाप॥१३३॥ अथ राजा शापांते पूर्ववद्भूत्वा राष्ट्रमेत्य दुःखितः सन् ब्राह्मणीशापं महिष्यै स्मरातुरायै शशंस॥१३४॥ ततः उभौ खिन्नौ तीर्थासक्तौ जातौ यदृच्छयोपगतं गौतमं दृष्ट्वा तस्मै सर्वं शशंसतुः॥१३५॥ गौतम आह राजन्मा भीः पापहरे कामदे गोकर्णं विद्यमाने ब्रह्महत्या किं करिष्यति॥१३६॥ यत्र सर्वतोयानि तीर्थानि, शिलाश्च लिंगानि तत्र दिव्ये लिंगतीर्थमये नृणां किं दुर्लभं॥१३७॥ तत्रैका चंडाली मृता मया दृष्टा। तां कैलासं नेतुं शिवदूता आगताः॥१३८॥ मया पृष्टास्ते प्रोचुः, भो गौतम, पूर्वजन्मनीयं विप्रदुहिता बाल्ये विधवाऽभूत्॥१३९॥ विधिवशात्कामार्ता तन्वी युवसौंदर्य मोहिता सा सुंदरमेकं वैश्यं जारत्वेन वृत्वा रह औपपत्यं सिषेवे॥१४०॥ तल्लोकप्रसिद्धं जातं यतः पापं नाच्छादते। संबन्धिनस्तां त्यक्त्वा प्रायश्चित्तं चेरुः॥१४१॥ ततो निःशंकं मदोद्धता पानासक्ता सा कामिनी वैश्येन रेमे॥१४२॥ एकदा प्रमत्ता सा मेषभ्रांत्या गोवत्सं निहत्य तच्छिरः शिष्ये निधायावशिष्टं मांसं पक्त्वा चखाद॥१४३॥ परेद्युर्गोशिरो दृष्ट्वा जारभीत्या भुवि निखाय शिव शिव व्याघ्रेण वत्सो हत इति मृषा शुशोच॥१४४॥ ईदृक्पापानि कृत्वा प्रेत्य पूर्वेः सह दारुणं नरकं भुक्त्वा पापशेषादीदृशी जाता॥१४५॥ जन्मतो गलत्कुष्ठांधाऽपि पितृभ्यां पालिता। दैवात्तावपि मृतौ। ततोऽनाथा सा शुशोच॥१४६॥ ततो दैवाद्यात्रिकैः सहात्रागता दुःखिता क्षुधिता चयं शिवरात्र्या लोकानन्नं ययाचे॥१४७॥ जनैर्ब्राह्मणात्तस्याः प्रसारितकरे बिल्वं त्यक्तं तत्तयाऽवग्राह्याभक्ष्यं मत्वोत्सृष्टं॥१४८॥ तल्लिंगे पतितं। सा पूजा जाताऽह्नि सर्वत्र शिवकीर्तनं श्रुतं, अनशनादुपवासो, दुःखात्रिंशि जागरश्च जातः॥१४९॥ एवं सांगं व्रतं चीर्णं। तेन सुनिर्मला भूत्वाऽद्यात्र मृता। एतां द्रुतमानेतुं शिवाज्ञप्ताः स्म॥१५०॥ इत्युक्त्वा तैरमृतं सिक्त्वा तां विमाने निधाय कैलासं जग्मुः। अबुद्धिपूर्वककर्मणोऽत्रेदृग्गतिः॥१५१॥ विदुषस्त्वाधिकं फलं। अतस्त्वं गच्छ, मुच्यसे। तच्छ्रुत्वा सभार्यो राजा गोकर्णं गत्वाऽऽशु मुक्तो बभूव॥१५२॥ ईदृशे सत्तमे सञ्जनाश्रये गोकर्णे साधुजीवनः श्रीपादस्तस्थौ॥१५३॥ त्रीन्वर्षान्तत्रोषित्वा लोकानुद्धृत्य कृष्णातीरे कुरुपुरं गत्वा श्रीपादोऽदृश्योऽभूत्॥१५४॥

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

अथ सप्तमोऽध्यायः

नामधारक उवाच । साधूनुद्धर्तुकामोऽसौ लीलाविहारी भगवान् कुतोऽदृश्योऽभूत् इदं श्रोतुं सादरोऽस्मि ॥१॥ सिद्ध उवाच । अतीन्द्रियोऽपि स लीलया दृश्यो भूत्वाऽवतारप्रसंगेनादृश्योऽभूत्च्छृणुष्व ॥२॥ तत्र कृष्णतीरे वैदिकविप्रपत्नी दैवात् स्तब्धं हीनमतिं जडं कुपुत्रं प्रासूत ॥३॥ अष्टमेब्दे कृतोपनयनं गायित्र्युच्चारणासमर्थं तं ताडयंतं स्वपतिं निवार्य ब्राह्मणी प्राह ॥४॥ भो नाथायं जन्मतः पाषाणवज्रडः । अतः खेदहेतुना ताडनेनालं । अतःपरं ताडने कृतेऽहं प्राणांस्त्यक्ष्ये इति ॥५॥ सोऽपि मेषागलस्तनवत्तं मत्वा स्त्रीवाचोऽङ्गीकृत्य तूष्णीं तस्थौ । स ततः कियता कालेन मृतः ॥६॥ तत्र पुत्रसहिता माता याच्चया जीवनमकरोत् । तद्दृष्ट्वा विप्रा निर्भर्त्सयंति स्म ॥७॥ हे पंडितपुत्र, तवैष वृत्तिर्न रोचते । इतो व्रजासून्वा त्यजेति तैरुक्तः स मात्रा सह कृष्णां विवेश ॥८॥ तं तथाविधं निषिध्य तीरवासी दयार्द्रः श्रीपाद आह ॥९॥ ब्रह्मन्साहसं मा कुरु, यस्मद्ब्रह्महत्या दुर्वहाऽत्रैव प्राप्तकष्टसहनं वरं ॥१०॥ ब्राह्मण्युवाच कुपुत्रत्वकारणेन लोका मां धिक्कुर्वन्ति नेक्षन्ति चातः परं मया किं कार्यं ॥११॥ श्रीपाद उवाच हत्यया भाविजन्मनि लिप्यसेऽतो दैवादागतं दुःखं निस्तीर्य शिवार्चनं कुरु । भवान्तरे त्वं सुपुत्रा भविष्यसि ॥१२॥ ब्राह्मण्युवाच भवता साधूक्तं, तथैवाहं कुर्वे । शिवार्चनं कस्मै फलदं जातं तद्वद ॥१३॥ श्रीपाद उवाच पूर्वमुज्जयिन्यां शैवश्चंद्रसेनराजसखो मणिभद्रश्चितामणिमभीष्टदं शिव-वराल्लेभे ॥१४॥ तमर्घादिनाऽलभ्यं ज्ञात्वा युद्धार्थमागतात्रपाञ्जात्वाऽप्यैकाग्रेण प्रदोषे शिवमपूजयत् ॥१५॥ शनिप्रदोषे शिवार्चकं मणिभद्रं तथाविधं नृपं च दृष्ट्वा गोपसुतास्तद्वत्स्वाङ्गणेऽर्चनं चक्रुः ॥१६॥ पत्राद्यैर्लिङ्गकल्पनयाऽश्मानं पूजयतस्तान्गोप्यो निवार्य भोजनार्थं स्वगृहान्निन्युः । तत्रैकबालकस्तस्थौ ॥१७॥ तन्माताऽऽगत्य पूजासामग्रीं त्यक्त्वा तमुद्धृतवती । तदाऽक्षिणी उन्मील्य भग्रां पूजां दृष्ट्वा शंभूपूजाभंगभयेन निर्विण्णो भूमौ पतितो मर्तुमुद्यतोऽभूत् ॥१८॥ विश्वसाक्षीश्वरस्तद्भावं ज्ञात्वा शोभनं स्वं रूपमाविष्कृत्य बालमाश्वस्य वरं वरयेत्याह ॥१९॥ बालोऽपि दिव्यरूपं तं नत्वा प्राह हे भुवनेश्वर, मात्राऽत्र ते पूजा उत्सृष्टा, तन्मन्तुं क्षन्तुं योग्योऽसि ॥२०॥ शिव उवाच भक्त्या त्वं मत्सायुज्यभागसि । मात्रा त्वज्ञानात्कृतं तस्या अयं नापराधः । साऽपि मदर्चनविलोकनाद्विष्णुमाता भविता ॥२१॥ इत्युक्त्वा शिवोऽन्तर्दधे । तल्लिंगं भास्वदभूत् । य आगता भूपास्ते प्राहुः पुण्यश्लोकराजहितार्थमत्र रात्रावप्यर्कस्तिष्ठति ॥२२॥ ईदृशेन धन्येन नास्माभिर्योद्धव्यं । इति निश्चित्य ते प्रेम्णा सर्वे तौ द्रष्टुं प्रापुः ॥२३॥ ततः पूजां समाप्य प्रकाशकारणं विविच्य राजाऽन्यैर्नृपैः सह तत्र गत्वा दिव्यलिंगावलोकनान्नन्दं ॥२४॥ गोपमुखात्सर्वं श्रुत्वा तुष्टा नृपा गोपाधिपत्यं धनं च

तस्मै दत्त्वा मुदा स्वं स्वं स्थानं ययुः॥१२५॥ सा माता प्रेत्य यशोदाख्या गोपी भूत्वा हरिं सुतं लेभे। तस्माच्छिवार्चनात्तव तथा भूयात्॥१२६॥ ब्राह्मण्युवाच दैवात्कृच्छ्रेण शिवे तुष्टे फलं भावि। अधुनाऽमुना कष्टेन कथमायुःकालो नेतव्यः? भो दयाब्धे, मातृत्वेन मां परिपालय॥१२७॥ इति निष्कपटं सकारुण्यं तद्वाक्यं श्रुत्वा प्रीतो दयाब्धिः स ॐ ३ इत्युक्त्वा मूर्खपुत्रस्य शिरसि स्वपाणिं दधौ॥१२८॥ स सहसा बृहस्पतिसमो वक्ता ज्ञाता च बभूव। तं विनीतं मातृसेवायां नियोज्य प्राह हे मातरनेन दुःखं विस्मृत्येश्वरार्चनेनायुःक्षयं कुरु। भाविजन्मनि मादृक्पुत्रस्ते भविष्यतीति॥१२९॥३०॥ अतिहृष्टा साऽपि विद्वन्वमान्यपुत्रेण सह ग्रामं गत्वेशमानर्च॥३१॥ ततो भगवान् मादृङ्नान्यः, अस्याः पुत्रो न भवेयं चेन्मद्वचो मिथ्या। तस्मादहमेवावतीर्योक्तं सत्यं करिष्य इतीश्वरोऽजोऽपि मन्यते स्म॥३२॥ कृतावतारसंकल्पोऽपि कार्यान्त्याल्लीलाविग्रहं नात्यजत्। तत्रादृश्योऽपि भजतां कामदोऽस्ति॥३३॥ नामधारक उवाच अपूर्णं कार्यं कथं संकल्पवान्? पूर्वलीलाविग्रहं परित्यज्यापि देहान्तरेण कथं भक्तकामदोऽभूत्तद्वद॥३४॥ सिद्ध उवाच अव्यये विश्वबीजे भगवति कार्यान्त्यात्संकल्पानन्त्यं। स भक्तानां प्रत्यक्षफलदोऽपि तत्र कलिमलांधानामदृश्योऽस्ति॥३५॥ कश्चित्कुटुंबवान्द्विजो धीमांद्याद्विण्गवृत्त्यान्वितोऽपि श्रीपादभक्तोऽभूत्॥३६॥ व्यापारेऽधिलाभो भूयाञ्छेलाभानुसारेण श्रीपादप्रीत्यर्थं ब्राह्मणान्भोजयिष्ये॥३७॥ इति संकल्प्य व्यापारार्थं ययौ। स भूरि धनं लेभे। तदादाय संकल्पसिद्धये कुरुपुरं ययौ॥३८॥ सायं मार्गं एकाकिनं यान्तं तं दृष्ट्वा चोराः सुहृत्त्वेन तदनुगा भूत्वा तं विजने हन्युः॥३९॥ तदैव तत्र सहसा शूलकमंडलुधारी श्रीपाद एत्य शितधारेण शूलेन चोरान् जघान॥४०॥ एकस्तं शरणमागत्य प्राहाहं दुष्टबुद्ध्या नागतोऽस्मि, मनसीदं विचार्य प्रभो यथेष्टं कुरु॥४१॥ श्रीपादः सकरुणं तद्वचः श्रुत्वा तं निष्कपटं ज्ञात्वा विप्ररक्षार्थं तं योजयामास॥४२॥ भस्ममंत्रितं जलसिक्तं तच्छिरः कबंधे कृत्वा तं सजीवं विधाय स सद्योऽन्तर्दधे॥४३॥ स ब्राह्मणः सुप्तोत्थितवद्बुद्ध्वा चोरान्मृतान्दृष्ट्वा हतशेषमुखात्सर्वं श्रुत्वा खिन्नोऽभूत्॥४४॥ मत्कृते कष्टं कृत्वा भगवान् चोरगोचरो जातः, सर्वदाराधितोऽपि दैवान्नायं मे गोचरो, हा कष्टमित्युक्त्वा॥४५॥ धनमादाय कुरुपुरं गत्वा चतुःसहस्रब्राह्मणभोजनमकरोत्॥४६॥ ततो भगवत्प्रसादादुभर्यां सिद्धिं गतः तत्र तस्मिन्नदृष्टेऽप्येवं कथा वृत्ताः। तस्मिन्नदृश्येऽप्येवमाद्यास्तत्कथा जाताः॥४७॥ स तत्र सतां प्रत्यक्षः, मलदूषितानां न गोचरः। स स्वरूपेणान्यत्रावतीर्णोऽपि इह कामदः॥४८॥ श्रीपादाधिष्ठानवासिनां वेदयज्ञतपोदानाधिफलं लभेत। यत्र कुत्रापि ये केचिच्छ्रीपादांबुजं स्मरन्ति तेभ्योऽपीष्टान्कामानलं ददाति॥४९॥

॥ इति सप्तमोऽध्यायः॥

अथाष्टमोऽध्यायः

नामधारक उवाच भो ब्रह्मन् भगवान्कुत्रावतीर्य किं चकार? मायाश्रितस्याप्रमेयस्येष्टप्रदं चरितं शुश्रुषवे मे ब्रूहि॥१॥ सिद्ध उवाच दीनोद्धारायावतीर्णस्येश्वरस्यास्याल्पचेष्टितं वक्ष्ये यतस्तद्योगिदुर्विभाव्यं॥२॥ या श्रीपादाज्ञया प्रदोषे शिवमपूजयत् सा प्रेत्योत्तरदेशे विमले विप्रकुले स्त्री जाता॥३॥ सुबुद्धिरूपशीललक्षणा संस्कारगुणयुक्तांबाख्या बभूव॥४॥ तत्रैवानुरूपाय माधवशर्मणे गृह्योक्तविधिना दत्ता॥५॥ सा पातिव्रत्येन छायेव पतिं भेजे॥६॥ तयोश्चक्रवाकवत्परस्पराश्रयो भावबंधः स्नेहोऽभूत्॥ एवं तयोर्हर्षितयोः सतोरंबा गर्भं दधौ॥७॥ सुदोहदचिह्ना सा तत्त्वज्ञानमाह॥ माधवेनापि यथाकाले पुंसवनादि संस्काराः कृताः॥८॥ अनस्तंगतग्रहसूचितससिद्धिप्रव्रज्यायोगे समोष्णशीते प्रणवपाठेन सतोऽनुगृह्णन्भगवानाविरासीत्॥९॥ तदा सर्वं शुभशंसि बभूव॥ लोकाः श्रुत्वा विस्मिताः॥ शोभनग्रहयुतभावान्दृष्ट्वा हृष्टा गणका आहुः भो माधवेदं तव पुण्यफलं॥ श्रीसिद्धयोऽस्य दास्यो भविष्यन्ति, पादः स्पर्शवत्, निधयोऽनुचराः॥१०-११॥ पतितपावनो जनोद्धर्ताऽयं गृही न भविता॥ अस्यानुग्रहालोके वंद्यत्वं॥१२॥ इत्युक्त्वा पूजितास्ते गृहं ययुः॥ अद्भुतं जन्म श्रुत्वा लोका दर्शनार्थमाययुः॥१३॥ माधवस्तद्गदोषभियैकान्ते तं संस्थाप्य बालबुद्ध्या मोहेन रक्षाविधिना तं प्रभुं हरिं ररक्ष॥१४॥ अयं नरो नरतापाघदैत्यहर्तेति हेतोर्नरहरिनाम प्रतिष्ठितं॥१५॥ बालस्यास्य क्षुधा मत्तो न शाम्यत्यतः पयस्विन्यजा धात्री वा मृगयेति मातृवचः श्रुत्वा बालः स्वकरस्पर्शमात्रेण मातृस्तनतो दुग्धमदुहत्॥१६॥ तद्बालचेष्टितं दृष्टिदोषभिया माता प्रसिद्धिं नानयदेवमन्यदाश्चर्यास्पदमपि॥१७॥ मायया बाल्यादियुक्तस्य तस्य साक्षाद्ब्रह्मरूपता कैरपि ज्ञाता॥१८॥ त्रैवार्षिकोऽपि स लीलया मूक इवाभूत्॥ तदा खिन्नांबा नानोपायानकरोत्॥१९॥ रविवारेऽश्वत्थपत्रभोजनेन कुलदेव्यर्चनबालोक्तिपाठनादिसूपायैश्चापि स नावदत्॥२०॥ वक्तुं श्रोतुं चायं नाज्ञः, मूकश्चेदन्योक्तिं श्रुत्वा कथमोङ्कारं ब्रूत इति पितरौ मोहमापतुः॥२१॥ अयं मूक आवयोः श्रमेणालं॥ शनिप्रदोषशइवपूजायाः किमिदं फलं? कथमयं संस्कार्य? इति॥२२॥ पित्रोर्वचः श्रुत्वा मौज्यां बद्धायां वक्ष्यामीति संज्ञया प्रदर्श्य तन्मुदे लोहं स्वर्णतां निन्ये॥२३॥ तदा जातविश्वासः पिता विप्रानाहूय संभारान्संभृत्य सुलग्ने तमुपानयत्॥२४॥ व्रतस्वस्त्ययनसंस्कारोऽम्बया सह भुक्त्वोपनीतः स गुरुपदिष्टां सावित्रीमाददे॥२५॥ स्वधर्मानङ्गीकृत्य मातरं भिक्षां याचयित्वा त्रयीं जगौ॥ भगवतीदं न चित्रं, शास्त्रयोनित्वात्॥२६॥ पितरौ प्रणम्य प्राह देहस्यानित्यत्वाद्विरक्तोऽहं प्रव्रजाम्यनुज्ञा देया॥२७॥ धीमतो मम प्रत्यवायारंभनाशश्च न इयं धीः पूर्वसंस्कारजाक्षय्या॥ वामात्मजा भविष्यन्ति॥२८॥ तदा विषीदंती तन्मायामोहिता माता प्राह एक एव त्वं सुतो मां विहाय कथं यास्यसि॥२९॥ ब्रह्मचर्यादिक्रमेण संन्यासो न्याय्यः यतस्त-

त्वज्ञानं मनोभंगो वासनाक्षयश्च ॥३०॥ श्रीगुरुवाच जैह्वचौपस्थसुखासक्तानामयं क्रमो, न मादृशः पूर्वसंस्कारविरक्तस्य दुःखयोनि-
 भिर्विषयैः किं ॥३१॥ अत संन्यस्य श्रुतश्रोतव्यनिर्वेदं यास्ये ततः संसिद्धिः सुलभा हि धीमतोऽतःपरं कार्यं न ॥३२॥ कलौ शतायु-
 रपि स्वापादर्थं हीयते । शिष्टं पराधीनतया बालयौवनवृद्धत्वैश्च हीयते ॥३३॥ संपत्तीष्टयुक्संसारः स्वप्नवन्मायाकल्पितः, तारुण्यं पुष्प-
 वत्, आयुर्विद्युद्ब्रह्मातः कुतो धैर्यं ॥३४॥ कालो भ्रूणान् शिशून् यूनो वृद्धानातान्सुखस्थान्मूढान्प्राज्ञान्देवांश्चापि ग्रसति ॥३५॥ यदर्थं
 ममता तद्धि स्ववंचनार्थं त्वगावृतं मांसास्थिरक्तमयं वपुर्जलबुद्बुदवत् ॥३६॥ भस्मविष्ठाकीटपरिणामं तंनानुगं किमुतानर्थहेतवो भार्या-
 द्याः ॥३७॥ देहो जडः परिच्छिन्नः, जीवस्तु सर्वगश्चिदंशोऽव्ययो ध्रुवः दुःखादिसंबंधोऽस्याज्ञानकल्पितः ॥३८॥ शाब्दपरब्रह्मज्ञसद्गुरोः
 प्रसादाज्ज्ञेयज्ञानान्नेणाज्ञानगहनं छित्वा पुमान्स्वस्थो भवेत् ॥३९॥ य उत्तमं ज्ञानपात्रं ब्रह्मजन्म लब्ध्वात्मनः श्रेयो नाचरति तेनात्मा
 वंचितः ॥४०॥ तस्माद्विघ्नं मा कुरु, ते पुत्रो भविष्यति । मद्ब्रह्मनाद्ब्रह्मिं तरिष्यसि, भो मातस्ते नमः ॥४१॥ इत्युक्त्वा दिव्यस्व-
 रूपं दर्शयामास । माता ज्ञानदृष्ट्या तद्दृष्ट्वा पूर्वजन्मस्मरणेनाह ॥४२॥ हे देव पूर्वजन्मनि कुपुत्रया मर्तुकामया मया यो दृष्टः श्रीपाद-
 स्त्वं । भो भगवन् ते नमः ॥४३॥ ब्रह्मापि तव गुणरूपाणि न वेद, मोहिताऽहं मानुषी कथं जाने यदद्य ज्ञानं दत्तं तद्विष्टया ॥४४॥
 हे अज यत्कुशौ ब्रह्मांडाः स त्वं मम कुक्षिज इति लोके विडंबनं । अस्माकमुभयं कुलं पावितं ॥४५॥ भो सत्यसंकल्प ते विघ्नं माऽ-
 स्तु । मयीदं रूपं स्थिरीकुरु । यावत्पुत्रो भविष्यति तावत्तिष्ठ ॥४६॥ भगवान् तथेत्युक्त्वा स्थितः । मातापितृभ्यामीशबुद्ध्याऽन्वहं
 पूजितः । तत्र विदुषोऽपि शिष्यान् शिक्षितवान् । नेदं चित्रं यतोऽसौ वेदवाक् ॥४७॥ अंबापि गर्भिणी भूत्वा पुत्रावसूत । ततस्त्रिमा-
 सांतेऽम्बां प्राह ॥४८॥ भो मातः द्वौ जातौ, द्वौ पुत्रौ पुत्री च भविष्यन्ति, मे अनुज्ञां देहीति । ततस्तदाज्ञप्तः प्रचक्रमे ॥४९॥ शिर-
 स्त्राणछन्नमूर्धा पादुकांचितपादः पादः काषायवस्त्रावृतकोमलगात्रः कौपीनयुगदंडधरः स सहासं प्रतस्थे ॥५०॥ बालबुद्ध्या कृतापरा-
 धान्क्षमस्वेति भाषिणीं मातरं ते त्रिंशदब्दैः पुनर्दर्शनमस्तु, स्मृतिमात्रात्सान्निध्यं चेत्युक्त्वा सर्वान्परावर्त्य ययौ ॥५१॥ अयमीशो न
 मर्त्याऽस्मै नताः स्म, एवं साधुस्तुतो योगिमुनीशोऽपि बदर्याश्रमं गच्छन्मुमुक्षुवेषेण काशीं प्राप ॥५२॥ तत्र वज्रासनस्थः केवलकुंभ-
 केन खेचर्योन्मन्या तपोऽतपत् ॥५३॥ भागीरथ्यां स्नात्वा त्रिकालं साष्टांगयोगं युजंतं सिद्धासनस्थं केवलकुंभकेन खेचरीमुद्रया
 नादानुसंधानेनान्वितं समाहितं तं प्रेक्ष्य, परमेश्वरोऽयमिति बुद्ध्या साष्टांगं प्रणम्य मुनयः प्राहुः ॥५४॥ भवान्परमेश्वरो, न मर्त्यः ।
 सद्धर्मगोपनायावतीर्णोऽसि । प्राक् शंकराचार्यैः स्थापितः संन्यासमार्गो लुप्तप्रायस्तं कलौ विस्तारयेति ॥५५॥ कष्टजन्यनश्वरविषय-
 सुखासक्तैरज्ञातात्मसौख्यैः कलिहतचित्तैरयं मार्ग उच्छिन्नः ॥५६॥ भीरुभयंकरेऽपि सुलभक्षेमेऽस्मिन्कलौ संन्यासमार्गेण नोऽध्यात्मप-
 रमानंदं दातुं योग्योऽसि ॥५७॥ इति तदुक्तमंगीकृत्य कृष्णसरस्वतीं गुरुत्वेन वृत्वा स नृसिंहसरस्वतीसंज्ञो यतिरभूत् ॥५८॥ सूत्र-

शिखासर्वेषणान्यासं कृत्वा निःसंकल्पो निर्ममोऽद्वंद्वः संन्यासी अभूत् ॥५९॥ स जगद्गुरुर्मुमुक्षुभ्यः संन्यासपद्धतिमाह- प्रायश्चित्तमष्ट-
श्राद्धानि विरजाहोमो गायत्रीप्रवेश एषणात्यागो भूरादिसंन्यासः ॥६०॥ शिखासूत्रन्यासो गुरूपसत्तिः प्रज्ञानं ब्रह्माहं ब्रह्मास्मि तत्त्व-
मसि अयमात्मा ब्रह्मेत्यर्थतो महावाक्यग्रहणं ॥६१॥ पंचीकरणविचारो, योगपट्टः, पर्यकाशौचं, स्वधर्मविचार एवं संन्यासः श्रेयप्र-
दः ॥६२॥ एवं दैवसंपत्तीयुग्वशी संन्यासी शुक्लकृष्णगतिज्ञो योगाभ्यासतः परात्मदर्शनाज्जीवन्मुच्येत। ब्रह्मीभूतस्य गतप्राणदेहः सति
संभवे जले क्षेप्योऽन्यथा भूमौ वा निखेयः। उदकदानादि नैव कार्यं। इत्युक्त्वा संन्यसाधिकारिविचारेण संन्यासं ग्राहयामास ॥६४॥
ततो मोक्षदः संन्यासः प्रवृत्तः। काश्यां पुरुषार्थदान्वेदार्थान्प्रकाशय ॥६५॥ मेरुं प्रदक्षिणीकृत्य स्वयं पवित्रोऽपि तीर्थानि स्नात्वा
शिष्यैः सह गंगासागरं प्राप ॥६६॥ बाह्यविषयान्बहिःकारयित्वा भ्रुवोर्मध्ये दृशं, नासांतरचारिणौ प्राणापानौ च समौ कारयित्वा
योगमादिशत् ॥६७॥ ततः प्रयाग एत्य माधवविप्राय तत्त्वोपदेशं संन्यासं च दत्त्वा मातरं दृष्टुं प्राप्तः ॥६८॥ नामधारक उवाच यत्प्र-
सादात्ररा अद्वैतामृतवर्षिणो मुक्ता जातास्तस्याचार्येण किं, कृष्णसरस्वती वा कोऽयं ॥६९॥ सिद्ध उवाच रामकृष्णादिभिर्वसिष्ठसां-
दीपन्यादिगुरवो यथा वृतास्तथाऽनेन गुरुः कृतः ॥७०॥ स्वीकृतमानुषवेषानुसारेण न वर्तेत चेत्तदनुवर्तितया लोके संकरो भवे-
त् ॥७१॥ यदीक्षणवशान्माया जगत्सूते तेन स न लिप्यते, उदासीनवत् स्थितस्यासक्तस्य को लेपः ॥७२॥ प्रथमं शिवस्य विष्णुः
शिष्यः, विष्णोर्ब्रह्मा, तस्य वसिष्ठः, तस्य शक्तिस्तस्य पराशरः, तस्य व्यासस्तस्य शुकः ॥७३॥ तस्य गौडपादः, तस्य गोविंदस्तस्य
श्रीशंकरः, तस्य विश्वरूपः, तस्य बोधज्ञानं, तस्य सिंहगिरिः, तस्येश्वरः ॥७४॥ तस्य नृसिंहः, तस्य विद्यातीर्थं, ततः शिवतीर्थं,
तस्य भागीरथीतीर्थं, तस्य विद्यारण्यं ॥७५॥ तस्य मलयानंदः, तस्य देवतीर्थं, तस्य यादवेंद्रसरस्वती ॥७६॥ तस्यायं कृष्णानंदसर-
स्वती। अयं पारंपर्योत्तमो ज्ञानी वृद्धश्चात एव गुरुत्वेन भगवता वृत इति ॥७७॥

॥ इत्यष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

नामधारक उवाच भगवान्संन्यासी भूत्वा कुतो जन्मभुवं प्राप्तः? अस्य के शिष्याः? ततः किमकरोत्तद्वद ॥१॥ सिद्ध उवाच
प्रतिज्ञातानुसारी भगवान्महीं प्रदक्षिणीकृत्य मातरं दृष्टुं प्राप्तः यतो यतेरपि माता वंद्या ॥२॥ बालः कृष्णः उपेंद्रः ज्ञानज्योतिः सदा-
नंदो माधवोऽहं च सिद्धः ॥३॥ एते सरस्वत्यंतसंज्ञा, अन्येऽपि बहवस्तैः सह जन्मभूमिं प्राप्तः ॥४॥ पितरौ भ्रातृभगिनीमितरांश्च

प्रेक्ष्य, विश्वरूपैः प्रतिग्रहं पूजां स्वीचकार ॥५॥ मातार्चितं तं दृष्ट्वा पूर्वस्मृत्या पतिं प्राह मर्तुमुद्युक्तां कुपुत्रां मां योऽरक्षत्सोऽयं श्रीपादः ॥६॥ मादृक् पुत्रो भवेदिति प्रतिज्ञा कृता तत्सिद्धये स्वतुल्यस्यान्यस्याभावात्स्वयमेव मे पुत्रोऽभूत्, अद्वितीयत्वात्सत्यसंकल्पत्वाद्भक्तवात्सल्याच्च ॥७॥ भो श्रीपाद त्वं न मे पुत्रः । लोकानुसारी वर्तसे चेन्मातृसंबंधं स्मृत्वा नो भवार्णवाद्बुद्धर ॥८॥ कालकर्मदेवस्वभावजीवभूतशरीरप्राणाहंकारषोडशविकारलिंगरूपोऽसौ प्रवाहस्तव माया । तां निवारय ॥९॥ श्रीगुरुवाच यत्कुले संन्यासी जातस्तत्पित्रोः कुलैकविंशतिस्तरति, तरिष्यति च । पूर्वं दुर्गतिस्थाप्यमृतं गच्छेत् ॥१०॥ भो मातर्भवत्कुलेऽयं संन्यासी जातः । अथ किं ब्रुवे? संपत्प्रजान्चितानां वो मुक्तिः काश्यां भविष्यति ॥११॥ भगिन्युवाच इतःपरं का मे गतिः? भवाब्धेर्बिभेमि । यतस्त्वं सद्वरुः ततः पापिष्ठां मामुद्धर ॥१२॥ मुक्तिः श्रीगुरुवाच स्त्रियः पतिरेव गतिः, नान्या । तस्मात्पातिव्रत्याद्भवाब्धेः पारं यास्यसि ॥१३॥ जन्मांतरे दंपत्योर्वैरमुत्पादितं, गौश्च लत्तया हताऽतस्ते पतिर्यतिर्भविष्यति, त्वदंगे कुष्ठं चेति ॥१४॥ ततः खित्रां तां प्राह ते वार्धक्ये उभयमस्तु, मद्दर्शनात्तदा कुष्ठं गमिष्यति ॥१५॥ ततो या गौतमेन गोहत्यानिवृत्तये आनीता तां गौतमीं शिष्यैः सह गत्वा ॥१६॥ स्नात्वा माधवशर्मणे सद्रतिं दत्त्वाऽग्रतोऽगमत् ॥१७॥ तत्र गले शिलां बद्ध्वा मर्तुमुद्युक्तं दृष्ट्वा कृपया ॥१८॥ शूलरागार्तं दीनं दयनीयं तं तीरमानीय प्राह ब्रह्मन्कुतोऽत्र साहसं करोषि ॥१९॥ विप्र उवाच शूलेन मरिष्ये, मां पृष्ट्वा किं करिष्यसि? अयमन्नवैरी सदा दुःसहो रोगोऽस्त्यतः कथं स्थेयं? ॥२०॥ उत्पत्तिः स्थितिर्ययः प्राणो जीवनमौषधं चात्रमेव । तद्विरोधे मरणं वरं ॥२१॥ जन्मांतरेऽत्र वाऽन्नं न दत्तं, अणुमात्रं पुण्यं न कृतं, गोविप्रग्रासो हतो, गुरुः पितरौ वा निंदितौ ॥२२॥ देवो नार्चितः, अतिथिविप्रा द्वाराद्धापिताः, धिक्कृता वा । पितरौ त्यक्त्वा स्त्रिया सह वा मिष्टान्नं भुंक्तं ॥२३॥ एषामन्यतमस्येदं फलं । मया परोपकारो न कृतः, केवलं भूभारोऽस्मि । व्यर्थं मम जन्म ॥२४॥ श्रीगुरुवाच हे विप्र मा भीः अन्नपथ्यं दिव्यमौषधं ते दास्ये इति गुरौ वदति सति कश्चिद्यवनाधीनो दीनो हि कांचीवासी कौण्डिन्यगोत्रः सायंदेवाख्यविप्रः आगतः । प्रणतं तं गुरुराह ॥२५॥ २६॥ व्यथितोऽयं विप्रो मर्तुमिच्छत्यस्मै दिव्यौषधं दधि । त्वमपि पथ्यं स्वाद्वन्नं देहि ॥२७॥ सायंदेव उवाच मासेन पक्षेण वा यदाऽल्पात्रं भुंक्ते तदाऽऽत्यन्तिकीं व्यथामनुभवतीति । तस्मादस्मा अन्नदानाद्भत्या भवेदिति भाति ॥२८॥ श्रीगुरुवाच अहं भिषक्तमोऽस्म्यतः शंकां मा कार्षीः । अपूपयुक्तं माषान्नं पायसं च पथ्यं, तद्देहि । चिकित्सां जाने ॥२९॥ सायंदेव उवाच तथा कुर्वे । सशिष्यो भवानपि मे गृहे भिक्षां स्वीकरोत्वहं ते शिष्यो भवामि । प्रपन्नं मां शाधि ॥३०॥ तत उदारां प्रार्थनां स्वीकृतवतं सशिष्यं गुरुं निजगृहं निन्ये ॥३१॥ चित्रिते रंगवल्ल्याद्यलंकृते गेहे शोभनासनेषु यथायथं तानुपवेश्य देवताबुद्ध्याऽपूजयत् ॥३४॥ पुंसूक्तरुद्रसूक्तैर्गुरुं संपूज्य नीराज्यश्रद्धया गीतादिभिस्तोषयामास ॥३३॥ मुक्तिदं पापहरं श्रीगुरुपादोदकं संपूज्य स्वजनैः सह पीत्वा शिष्यांश्चापूजयत् ॥३४॥ चतु-

विधं स्वाद्वन्नं भक्त्यादरेण च प्रकामं सर्वेभ्यो ददौ ॥३५॥ यद्भक्ताः संसाररुजं घ्नन्ति तस्य गुरोः सन्निधौ भुक्त्वा रुग्णोऽपि द्विजोऽ-
नामयं भजे, नेदं चित्रं ॥३६॥ स विप्रोऽसारसंसारान्निर्विण्णः क्षणाद्गुरुदर्शनादुदासीनो भूत्वाऽच्युतमभजत् ॥३७॥ सायंदेवो भुक्तान्
तान् मुखवासादिभिस्तोषयित्वा पादसेवनपूर्वकं गुरुमाह ॥३८॥ भवञ्चरणवंदनान्मे जन्म कर्म च सफलं जातं। भवदनुग्रहात्पित-
रोऽपि मुक्ता अतः कृतार्थोऽस्मि ॥३९॥ गंगा पापं विधुस्तापं कल्पद्रुदैर्न्यं च हरतु, वायुः कार्पासमिव ते दर्शनं तत्रयं हर-
ति ॥४०॥ भवान्परात्माऽधोक्षजोऽमलः साक्षी सर्वांतरोऽपि साधूंस्त्रातुं नररूपेणावतीर्णोऽस्ति, वस्तुतो भगवानजोऽव्ययश्च ॥४१॥
श्रद्धान्वितं तवामलं दास्यं मह्यं कुलाय च देहि। कश्चिदाधिरस्ति तं निशामय ॥४२॥ यदधीनोऽहं स हिंस्रो यवनः प्रत्यब्दं विप्रं
घातयति। तदर्थमेवमेवाद्य मामाह्वयतीति श्रुतं ॥४३॥ श्रीगुरुवाच मा भीः। क्रूरमपि यवनं गच्छ। तेनार्चितस्त्वं मुदा पुनरेष्यसि।
तावन्निष्ठामि मा शुचः ॥४४॥ इति श्रुत्वा स निःशंकं यवनं ययौ। तदा विप्रः शस्त्रैश्छिनत्तीति भ्रान्तः ॥४५॥ वस्त्रभूषार्थंस्तं तुष्ट्वा
प्राह हे द्विज यथासुखं गच्छेति। स ततो गताधिस्तुष्टः श्रीगुरुं प्राप ॥४६॥ सर्पो गरुडबालं भक्षयेत्किं? गजो सिंहपोतं भक्षयेत्किं?
गुरुभक्तं द्रष्टुमतः कोऽपि न क्षमः। अल्पको यवनः किमुत ॥४७॥ आगतं सायंदेवं श्रीगुरुराह त्वं दासोऽसीष्टं प्राप्यसे षोडशवर्षैर्मे
दर्शनं भवेदित्युक्त्वा तदनुज्ञातो भगवान्चैद्यनाथं गत्वाऽन्तर्दधे ॥४८॥ एवं भक्तिवृद्ध्यर्थं ईदृश्यो लीलाः कृताः। लोकाः कथमपि मां
भजत्विति भगवदाशयः ॥४९॥ लोके प्रत्युपकारित्वं वीक्ष्य लौकिकानंदजनकं चमत्कारमकरोत् ॥५०॥ तेन हेतुना लोका भगवंतं
भजन्ति। ततो मुमुक्षवो भवन्ति ॥५१॥ ततो वैराग्याभ्यासाभ्यां भगवंतमुपासते। ततो भगवत्प्रसादात् ॥५२॥ महावाक्येन परात्म्यै-
क्यज्ञानं लब्ध्वा नष्टाविद्यास्ते तत्संस्थां ध्रुवां शान्तिं यान्ति ॥५३॥ ततस्तेन प्रसन्नाः प्रशान्ता निर्बन्धा निर्द्वन्दाः स्वात्मारामा भूत्वा जडो-
न्मत्तपिशाचवञ्चरन्ति ॥५४॥ सद्गुरोः स्पर्शनकीर्तनेक्षणानामयं महिमा। यो यत्र स्नेहाद्द्वेषाद्भयाद्वाऽचलं मनो धत्ते ॥५५॥ स पेश-
स्कृद्भयानात्कीटवत्सारूप्यमेति। एते भगवन्मार्गणोपायाः सुलभाः ॥५६॥ असौ पुरुषैर्बुद्ध्यादिगुणहेतुभिर्मृगयो, नानुमानैः। अत्रात्मै-
वात्मगुरुः ॥५७॥ नामधारक उवाच तेजस्वी भक्तवत्सलो भगवान्कुतोऽन्तर्दधे? तदा शिष्याः क्रु गताः ॥५८॥ सिद्ध उवाच बहु-
शिष्योपाधिं ज्ञात्वा रहः स्थेयमिति मत्वा शिष्यानाह ॥५९॥ संस्कारैर्द्विजो भूत्वा ब्रह्मचारी त्रयीं पठन् द्वादशाब्दं सूत्रमेखलाजिनदंड-
धृक् ॥६०॥ सायं प्रातः स्वकर्माग्निकार्यं च कुर्वन्, भिक्षां चरन्, भक्त्या गुरुं भजन्, दिवाऽस्वपन्, याचितां भिक्षां गुरवेऽर्पय-
न् ॥६१॥ तद्वत्तभुगेवं लब्धपरविद्यो गुरवे दक्षिणां दत्त्वा समावर्तनं कुर्यात्। अनाश्रमी प्रत्यवायी भवेत्यतः ॥६२॥ भार्यामुद्वाह्य गृही
गृह्यं परिचरेत्, वेदशास्त्रधर्मज्ञः, पोष्यभृद्यज्ञकृत् ॥६३॥ पुत्राय सर्वं दत्त्वा, भार्यया वनं गत्वा त्यक्तग्राम्यविषयो वशी अकृष्टपच्याशी
यावच्छुद्धिं वसेत् ॥६४॥ भार्याज्ञयाऽऽत्मन्यग्रीन्समारोप्य यतिधर्मतो निर्ममः संन्यसेत्। विरक्तस्य न क्रमः ॥६५॥ त्यक्तसूत्रशिखै-

षणः संन्यासी वशी जपभिक्षाटनध्यानशौचार्चनरतः॥६६॥ स्त्रीकथायानखट्वाऽस्पृक् त्यक्ताहःस्वाप आत्मदृक् वेण्वलाबुदारुमृन्मयपात्रः, दंडी, दिवा सकृद्भुक्॥६७॥ वर्षा ऋते तीर्थान्यटन् त्र्यहमेकत्र च वसन् स्थिरचित्तः क्वापि तिष्ठेत्। अशक्तो हरिं ध्यायन्महाक्षेत्रे वसेत्॥६८-६९॥ एवं स्वाश्रमोचितं कार्यमन्यथा पातः। इत्युक्त्वान्यान् गृहाय प्रेरयित्वा यतीन्द्राह॥७०॥ काशी प्रयागो गया श्रीरंगः पुरुषोत्तमः श्रीशैलो नैमिषारण्यं कुरुक्षेत्रं बदर्याश्रमः॥७१॥ गोकर्णः कांच्ययोध्या गोकुलं मथुरा द्वारिका मायाऽवंतिका करवीरं॥७२॥ गंधर्वपुरं देवकन्यागुहाश्रमः सेतुबंध इत्यादिक्षेत्राणि। गंगायमुनासरस्वतीविपाट्मरुद्विधावितस्ताचंद्रभागासरस्वती॥७३॥७४॥ रेवागोदामरजासरयूभीमागकृष्णामलापहा॥७५॥ कावेरीप्रवरातुंगाक्षिप्रातापिवेदिकाचर्मण्वतीगंडकीत्याद्या नद्यः, गुरुचारान्महानद्यो गंगास्नानफलदाः॥७६॥७७॥ अत्र सर्वत्र पुष्करादिषु च विधिवत्स्नानादि कार्यं। वर्षासु यद्दिने नवांबु तदा ता रजस्वलाः, तीरस्थैर्विना दशाहं न सेव्या॥७८॥ मुख्यास्त्र्यहं वापीकूपाद्या अहोरात्रं च न सेव्याः। एवं कृत्वा सर्वैः श्रीशैले बहुधान्येऽब्दे आगन्तव्यं, अहमप्येष्यामीति॥७९-८०॥ तान्यात्रायै प्रेरयामास तेऽपि जग्मुः। अहमेक एव सेवार्थी पादाब्जभ्रमरोऽभवं॥८१॥ यद्वर्जुनाभ्यां यज्ज्ञानं योगश्चोपदिष्टस्तावेव मह्यं कृपयोपादिशत्। हे विनीत, तौ ते वक्ष्ये, इत्युक्त्वोपादिशत्। याभ्यां स्वानंदः पुमान् वैष्णवं पदं याति॥८२-८३॥

॥ इति चूर्णिकायां नवमोऽध्यायः॥

अथ दशमोऽध्यायः

नामधारक उवाच भगवान् शिष्यान्यात्रायै प्रेरयित्वा स्वयं कुहावसत्तच्छ्रोतुमिच्छामि॥१॥ सिद्ध उवाच संवत्सरं वैद्यनाथसमीपं उवास अहमपि सेवार्थी अभवं॥२॥ तत्रैको मंदो विप्र एत्य नत्वा गुरुं प्राह मया सिद्धये बहु कष्टं कृतं, सिद्धिस्तादृशो गुरुश्च न लब्धोऽतएव त्वां प्रपद्ये, मोक्षोपायं मे उपादिश॥३-४॥ श्रीगुरुवाच केन ते सिद्ध्युपाय उपादिष्टः? गुरुं विना कथं कष्टं कृतमिति॥५॥ विप्र आह कश्चिद्गुरुर्मयाऽऽश्रितः। स चंडः सेवार्थी मां पीडयामास, ततो मया त्यक्तः॥६॥ श्रीगुरुवाच हंत गच्छ, त्वयाऽसाधु कृतं। त्वा धिक्। गुरुद्रोहिणो मुखावलोकनमपि न भद्राय॥७॥ प्रणामसेवाप्रश्रपराङ्मुखे कुतो गुरुकृपालेशः तदन्यस्मिन्नेव प्रसादः॥८॥ द्विज उवाच हे प्रभो गुरुः कथं ज्ञेयः, कथं वा सेव्यो वदाज्ञानाद्गुरुद्रोहः कृतोऽतो मामुद्धर॥९॥ श्रीगुरुवाच साक्षाद्भवविष्णुशिवरूपो गुरुर्निरुपमः। स त्वादृशैरंधैर्दुर्ज्ञेयस्तद्वत्सेवापि॥१०॥ एतदर्थमितिहासं शृणु। द्वापारे धौम्यो मुनिरासीत्तस्य

बैदारुणोपमन्युसंज्ञास्तत्परा सेवादधर्मज्ञास्त्रयः शिष्याः। तेषां भावं परीक्षितुं दयालुर्गुरुराह॥११-१२॥ शालेये जलाभावात्सस्यं शुष्येत्त-
स्मात्कतमोऽपि गत्वा जलमानयतु॥१३॥ तच्छ्रुत्वारुणो द्रुतं गत्वा पल्वलाञ्जलं क्षेत्रसमीपमानयत्॥१४॥ वारिवारणेन क्षेत्रगतोऽपि
प्रवाहोऽन्यत्रागात्॥१५॥ तत्र न्यस्तोऽपि पाषाणचयः स्थातुं न शशाक। सोऽमन्यत क्षेत्रे जलाभावे गुरुर्मां धिक्करिष्यति॥१६॥ अत्र
गुर्वर्थं मर्तव्यमिति मत्त्वोभयत्र देहं निधायोपरिष्ठाद्गतेन जलप्रवाहेण क्षेत्रमपूरयत्॥१७॥ धौम्य एत्य जलपूर्णं क्षेत्रं वीक्ष्य हे वत्सा ३
इत्याह्वयत्॥१८॥ श्रुत्वापि क्लिन्नः स प्रत्युत्तरं दातुमशक्योऽसौ किञ्चिद्ध्वनिं चक्रे। तदा तत्रागत्य तं दृष्ट्वा॥१९॥ कृपयोत्थाप्य
भक्तिं ज्ञात्वा प्रसन्नो गुरुस्तस्मै स्वसाम्यं ददौ॥२०॥ विद्याविनयसंपन्नः स गुरुं तुष्ट्वाऽनुज्ञातो गृहं गतो। लोके पूज्योऽभवत्॥२१॥
गुरुस्तदा बैदमाह सर्वतः क्षेत्रं संरक्ष्य यत्वात्सर्वं धान्यं समानयेति॥२२॥ स तथेति गत्वा पशुपक्ष्यादिनिवारणपूर्वकं रक्षां कृत्वा,
धान्यराशिं कृत्वा गुरुमेत्य॥२३॥ प्राह धान्यमानेतुं सर्षभं शकटं भवान्ददात्विति॥२४॥ गुरुर्ललायेन युक्तं शकटं ददौ। तं नीत्वाऽ-
र्धमार्गं शालीनाहरत्॥२५॥ तत्र पंके शकटः संलग्नः। स तदा स्वयं स्वकंठे युगमयोजयत्॥२६॥ तदा भारातिरेकतः समहिषः स
पपात। तत्र सहसा यदृच्छया धौम्यः प्राप॥२७॥ घोरं तत्कर्म प्रेक्ष्य तं मोचयित्वा प्रसन्नो वरं ददौ। तेनेहामुत्र च शिष्यः कृतार्थोऽ-
भूत्॥२८॥ अथोपमन्युमाह गाश्चारयेति। स स्वल्पभुगपि तथाऽकरोत्। क्षुधितः स वने॥२९॥ विप्रगृहान्दृष्ट्वाऽत्रयाच्चयाऽऽत्मानं
पुपोष। त्वं कथं पुष्ट इति गुरुणोक्तः तत्र्यवेदयत्॥३०॥ गुरुराह सा भिक्षा मे देयेति। स तथेत्युक्त्वा प्रत्यहं याचितकं गुरवे दत्त्वा
पुनर्याचितान्नं भुक्त्वा गा अरक्षत्। तदपि ज्ञात्वा॥३१॥ गुरुराह द्विर्याचितां भिक्षां मे देहीति। शिष्योऽपि तथाऽकरोत्॥३२॥
वत्सपीतावशेषकं गलितं दुग्धं पीत्वा गा अरक्षत्॥३३॥ तदपि ज्ञात्वा धीभ्रंशभिया गुरुणा वारितः। ततः सोऽर्कक्षीरमनुच्छिष्टं ज्ञातुं
पातुं दधौ। तदक्षणोरपतत्॥३४॥ सोऽन्धवद्गतेऽपतत्। गावो गृहं ययुः। गुरुस्तमन्वेष्य तादृशं दृष्ट्वा तं प्राहाश्विनौ स्तुहीति॥३५॥
सोऽश्विस्तवाद्दृष्टिं प्राप। गुरुरपि कृपां चक्रे। ततः स कृतकृत्योऽभवत्॥३६॥ तच्छिष्या अपि तत्तुल्या अभवन्। अस्योत्तंकाख्यशिष्यः
सत्रेऽहीनदहत्॥३७॥ जनमेजयादिष्टः स्वर्गादिद्रमानयत्। अयं गुरुरप्रसादस्ततोषात्प्राप्यो, नान्यथा॥३८॥ अतः सर्वभावेन तमेव
शरणं गच्छ। तत्प्रसादाच्छान्तिर्दुर्लभोऽपि मोक्षः सुलभः॥३९॥ विप्र उवाच भिन्नधातुपात्रादिसंधिर्युज्यते, तथा भिन्नं मौक्तिकं न
संधीयते। तथैव हृदयं। मया गुरोर्हृदयं भिन्नं। अतो न यास्ये। तवाग्रतो दोषापनुत्तै प्राणांस्त्यक्ष्ये॥४०॥ इति तन्निश्चयं ज्ञात्वाऽनुता-
पदग्धाशुभस्य तस्य मूर्ध्नि करं निधाय स्वगुरुं स्मरेति भगवानाह॥४१॥ स च स्वगुरुं स्मृत्वा तत्स्वरूपमिव भगवंतं दृष्ट्वा गलत्प्रेमा-
श्रुर्मुदा तुष्टाव॥४२॥ प्रणतं तं श्रीगुरुराह यथाक्रमं कर्मोद्यं निस्तीर्य शीघ्रं परां सिद्धिमेष्यसीति॥४३॥ यत्त्वया मे रूपं दृष्टं
तद्भक्त्या स्मर। मदर्थेऽनासक्त्या विहितकर्म कुरु, सिद्धिमेष्यसि॥४४॥ इति स्वरूपदर्शनाद्गुरुर्भस्वात्मसुखान्वितं कृत्वा कृष्णातीर-

मेत्य तत्रागतं छिन्नजिह्वं द्विजमुद्धारः॥४५॥ इति चूर्णिकायां दशमोऽध्यायः॥

अथ एकादशोऽध्यायः

नामधारक उवाच कश्चिन्नजिह्वो विप्र आगतो, भगवता कथमुद्भूतो वद। तत्कथामृतपानेऽतीव तृष्णा वर्धते॥१॥ सिद्ध उवाच करवीरे कश्चिद्विजपुत्रो जातस्तमन्ये प्राहुः त्वं विपुच्छशृंगः पशुः, यत्तृणं न भक्षितं तत्पशूनां भाग्यं॥२॥ यतो विद्यानिधिर्ह-
तुरलभ्यः, शिष्यायार्पितश्चेद्वर्धते, ऊनमपि श्रेष्ठेष्वर्च्यं करोति, दरिद्रमपि क्वापि धनिनं करोति॥३॥ सुखे स्त्रीव, रक्षणे मातेव,
कुत्रापि मित्रवत्, हिते पितेव, बोधे गुरुवद्विद्याऽतो विद्याहीनं त्वां धिक्॥४॥ इति निर्भर्त्सितस्त्रस्तः स भिल्लवाटीं ययौ। त्यक्तात्रो
देवीमानर्चं॥५॥ अलब्धप्रसादः स जिह्वां छित्वा शिरः श्वः छेद्यमिति निश्चयं कृतवान्। रात्रौ स्वप्ने देवी प्राह कृष्णायाः परकूले
यतिरस्ति। तं भजेति॥६॥ ततो गलदश्रुर्दुःखितोऽपि स धैर्येण गुरुमेत्य ननाम। गुरुस्तन्मूर्ध्नि करं दधौ॥७॥ स्पर्शस्पर्शादयो हेमेव,
मानसं गतः काको हंस इव, गुरुकरस्पर्शनात्स सुजिह्वो विद्वांश्च बभूव॥८॥ नेदं चित्रं, वज्रादिचिह्नितं यत्पदं हृदये ध्यायन्ति तत्प्र-
सादाद्धीजाड्यादि नश्यति, तस्य भगवतः प्रसादात्किमुत्॥९॥ स गुरोराज्ञया गृहमेत्योभयीं सिद्धिं ययौ। भगवानपि दक्षिणां दिशं
ययौ॥१०॥ साष्टतीर्थं साधुकृष्णापंचगंगासंगमं दृष्ट्वा पश्चिमतीरे तस्थौ॥११॥ सरस्वतीशिवाभद्राकुंभीभोगवत्यः कृष्णावेण्योः संग-
ता। उत्तमोत्तमोऽयं संगमः॥१२॥ तत्र कुरुक्षेत्राधिपुण्यं कुरुपुरं, संगमः प्रयागः, युगालयं साक्षात्काशी च॥१३॥ संगमे उदुंबरः
कल्पवृक्षः, विश्वेश्वर इवामरेश्वरः। अत्र चतुःषष्टियोगिन्य एषामर्चनान्नरोऽप्यमरो भवेत्॥१४॥ अत्र संगमे माघस्नायी स्वर्याति।
दक्षिणप्रवाहेऽत्र महापापहारिणि कोटितीर्थानि॥१५॥ मुमुक्षोर्मोक्षदं, कामिनां कामदं, सतां रंजकं चाश्रमं दृष्ट्वादुंबरे साक्षाद्भगवान्त-
स्थौ॥१६॥ प्राग्विद्वद्युक्तामरपुरे भगवान्चैदिकं विप्रं भिक्षां ययाचे॥१७॥ भिक्षावृत्तेः सात्त्विकविप्रस्य भार्याऽऽतिथेयी अन्नाभावा-
च्छाकं ददौ॥१८॥ भक्त्या दत्तं शाकं भुक्त्वा तृप्तः प्रभुः शाकलतामुत्पाट्याश्रमं गतः॥१९॥ तदा दुःखिता ब्राह्मणी प्राह योगक्षेम-
करी लता कुत उत्पाटिता, हंत भिक्षाकापट्यमपि मया न कृतं॥२०॥ तां भर्ता प्राह तूष्णीं तिष्ठ न कोऽपि सुखदुःखदः। स्वकर्मसू-
त्रग्रथिता लोकास्तु वृथाहंकारं वहंति॥२१॥ सर्वं जगदीश्वराधीनं। सुखं दुःखं वा येन यत्प्राप्तव्यं तदन्यथा कर्तुं कोऽपि न समर्थः।
येनायुर्दत्तं सोऽन्नमपि ददाति॥२२॥ विश्वोत्पत्तिस्थितिलयकर्तुः प्राज्ञऽज्ञे, राज्ञि रंके, वैकट्टष्टिरतो मा शुचोऽयमस्माकं तार-
कः॥२३॥ इति वधूमाश्वस्य वल्लीमुत्खात्य श्रीगुरोः प्रसादाद्धनपूर्णं घटं लेभे॥२४॥ स सभार्यो गुरुं गत्वा तत्कथयामास। भग-
वान् प्राह भो दंपतीदं गोप्यं, अन्यथा लक्ष्मीर्नश्येत्॥२५॥ ऐश्वर्यपुत्रान्वितौ निरामयौ युवां मोक्षं गमिष्यथः, गृहं गच्छेतामिति।

तथेति तौ जग्मतुः॥२६॥ नामधारक उवाच प्रभोः कस्माद्भिक्षावृत्तिः? पूज्येऽश्वत्थे विद्यमाने उदुंबरः कुतो भगवताश्रितः॥२७॥ सिद्ध उवाच भिक्षेयं शंभुवृत्तिः। भगवान्क्रीलयाम स्वयं भिक्षुः सन् श्रुत्युक्तां पक्वान्भिक्षां भजे॥२८॥ नृसिंहावतारे दैत्यदारणात्रया विषातास्ते औदुंबरैः शांता। अतः प्रीत्या उदुंबरः श्रितः॥२९॥ यत्र क्वाप्ययं पापतापदैन्यहृद्भूयात्कामदोऽहमपि श्रिया सह वसामीति वरोऽपि दत्तः॥३०॥ यत्र विश्वात्मा तत्र वेदतीर्थदेवा अप्यतो भुव्ययं कल्पवृक्षः॥३१॥ ततौ विश्वभृद्भगवान् कामरूपभिर्योगिनी-भिरर्चितस्तत्रैव स्थितः॥३२॥ अज्ञा विप्रास्तदज्ञात्वाऽयं भिक्षामकृत्वा कथं जीवतीति मृग्यं॥३३॥ इति विचार्य विलीय स्थितास्ते मध्याह्ने भगवन्मायया त्रस्ता ययुः। भगवन्नेष्टितं ज्ञातुं कः शक्यो? न कोऽपि॥३४॥ एकदा भाविको गंगानुजाख्यो भक्तोऽमुं द्रष्टुमेत्याश्चर्यं ददर्श॥३५॥ तदा जलपूर्णापि कृष्णा मार्गं ददौ। तेन भगवानन्तर्गतः। भक्तोऽपि पश्चादागत्य मध्येद्वीपं दिव्यामिव पुरीं ददर्श॥३६॥३७॥ सिंहासनस्थो योगिनीभिर्नीराजितः पूजितश्च देवस्तं दृष्ट्वा कस्त्वं कुत आगतोऽसीत्याह॥३८॥ गंगानुज उवाच गंगानुजाख्योऽत्रत्योऽहं। त्वा द्रष्टुमागतोऽस्मि। भवान्परमात्मा सर्वेश्वरोऽपि दैवान्मे गोचरः॥३९॥ त्वन्मायामोहितास्त्वां नरं विदुस्तेऽपारे संसारसागरे मज्जंति, नान्ये॥४०॥ इति स्तुतो भगवान् तस्मै इष्टवरं दत्त्वा प्राह यदत्र दृष्टं तन्मय्यत्र विद्यमाने त्वया कस्यचिन्नाख्येयं॥४१॥ स नित्यमेत्य गुरुमानर्च। एकदा गुरुं प्राह त्रिस्थलीयात्रा वरेत्याहुस्तां न वेद्मि॥४२॥ श्रीगुरुवाच प्रयागः काशी गया चेति त्रिस्थली। तादृशी संगमो युगालयं करवीरं चेति त्रिस्थलीत्युभयीमपि ते शीघ्रं दर्शयामि॥४३॥ इत्युक्त्वा स्वपादुके धारयित्वा इमामपरां च क्षणाद्दर्शयामास॥४४॥ आह च एषान्या च त्रिस्थली दर्शिता। उभयोः साम्यं ज्ञात्वाऽत्र स्वाचारान्मोक्षसे॥४५॥ इति गुरुवाक्यं श्रुत्वा तल्लीलां च ज्ञात्वा तद्द्वयानाद्बंधं छित्वा मुक्तोऽभवत्॥४६॥ ततोऽत्र महिमा वृद्धः, संतोऽसंत-श्रायास्यंतीतोऽन्यत्र गंतव्यं, साक्षात्रेह स्थण्डिलमिति भगवानमंस्त॥४७॥ तदाऽस्मान्हित्वा क्व यास्यसीति लपंत्यौगिनीराश्वस्य प्राह भगवान् वस्तुगत्यात्रैव तिष्ठामि, लोकदृष्ट्या गमिष्य एव॥४८॥ अमरेशोऽत्रपूर्णा विघ्नेशो वयं च भक्तेष्टदाः अत्र वस्तुष्टये स्थेयं॥४९॥ इतःप्रभृतीदं क्षेत्रं प्रसिद्धं सुखदं बहुलोकनिवासं च भविष्यति॥५०॥ सन्निपाताक्षिरोगकुष्ठमेहश्लेष्मक्षयज्वरवातपैत्तिकगुल्मदोषादिजरोगानिदं क्षेत्रं निवारयेत्॥५१॥ बंध्यां पुत्रं, भीतोऽभयं, निःस्वो धनं, रोगी आरोग्यं, मुमुक्षुः सद्गतिं चेति यद्यद्यस्येष्टं स स तल्लभेत्॥५२॥ पर्वक्रांतिग्रहस्त्रानेऽत्र सहस्रगोदानफलं अत्राल्पजपहोमद्विजतर्पणफलमनंतं॥५३॥ प्रदक्षिणा पदे पदेऽश्वमेध-फलदा। दुर्गता अपि पितरः श्राद्धतः परां गतिं यास्यंति॥५४॥ इति योगिनीराश्वस्योदुंबरमूले पादुके संस्थाप्य भगवान्प्राहात्राष्ट-तीर्थस्नानपूर्वकं यो योगिन्यादियुतमत्पादुकेऽर्चत्सोऽभीष्टं लभत्वित्युक्त्वा भीमातीरं जगामेति॥५५॥

॥ इति चूर्णिकायामेकादशोऽध्यायः॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

नामधारक उवाच कृष्णातटाद्भगवति गते सति तत्र भजतां कः फलदः॥१॥ सिद्ध उवाच गतिस्थित्यासनस्वप्राश्चिदात्मनो न, नरानुकृतिकारणस्तस्येयं लीला॥२॥ यया भावनया यथा भाव्यते तथा भगवान्प्रतीयते। अत्रेदृक्फलदो देव इति तत्र तादृग्जागर्ति॥३॥ योगिनीवरदानादि गंगानुजात् यैः श्रुतं तेऽभजन्, तेषां फलमपि लब्धं॥४॥ एवं सति तत्रत्या काचिन्मृतप्रजा ब्राह्मणी ब्राह्मणं शरणं प्राप॥५॥ दीनां प्रपन्नां तां देवप्रेरितबुद्धिर्विप्रस्तदैवं प्राह॥६॥ भो साध्वि पूर्वार्जितान् मृतापत्यत्वदोषान् शृणु, ते च प्रायः प्रेतहेतवः॥७॥ गोब्राह्मणश्वासर्पबालहा परस्वापहर्ता जन्मांतरे मृतापत्यः॥८॥ लोहाश्मदारुचूर्णं प्रयत्नाञ्जयेत्, ब्रह्मस्वं कः कथं जरयेत्॥९॥ हतस्वार्थाभिलाषेण ब्राह्मणो मृतश्चेत्प्रेतो भूत्वा हर्तृवंशहा भवेत्॥१०॥ जन्मांतरे त्वया शौनकगोत्रविप्रस्य शतद्रव्यं हतं। स प्रेतो भूत्वा तेऽभान् हन्ति॥११॥ आरब्धकर्मणो भोगादेव क्षयो, नान्यथा। त्वं स्वारब्धं भुंक्ष्व। को निवारयेत्॥१२॥ इति कर्णशूलाभं वचः श्रुत्वा त्रस्ता सा प्राह भो ब्रह्मन्मामनुगृह्णीष्व, मुक्त्युपायं कथय॥१३॥ विप्र उवाच प्रायश्चित्तपूर्वकं प्रेतौर्ध्वदेहिकं कर्म कृत्वा मासव्रतं चर॥१४॥ साष्टीर्थसंगमस्नानपूर्वकमुदुंबरं पादुकां च पूजय॥१५॥ ततो ब्राह्मणान्भोजयित्वा शौनकगोत्राय शतद्रव्यं देहि। तेन ते शुद्धिः॥१६॥ ब्राह्मण्युवाच शतद्रव्यं नास्ति। भक्त्या मासमात्रं पादुकार्चनं कुर्यां। स हरिर्भयात्पायात्॥१७॥ इति निश्चित्य सा पत्या सह यथोक्तमाचरत्। त्रिदिनांते तत्स्वप्ने पिशाच एत्य॥१८॥ तां भीषयित्वा द्रव्यं ययाचे। सा भीत उदुंबरमूले गुरुं ददर्श॥१९॥ गुरुस्तामाश्वास्य पिशाचमाह रेऽधम सतीं खेदयसेऽपि कस्त्वं॥२०॥ पिशाच उवाच स्वामिन्त्रयं पक्षपातो भवतो नार्हः। यस्मादनयाऽपहतं द्रव्यं याचितुमहमीदृशोऽभवम्॥२१॥ श्रीगुरुवाच अनेन पीडनेनामंगलयोनेस्ते कथं मोक्षः? येन सद्गतिः स्यात्तच्छृणु॥२२॥ हतद्रव्यं जन्मांतरेऽस्ति। दरिद्रवंशेऽत्र फलभागिनीयं जातातः कुतो धनं लभ्यं॥२३॥ अतस्तया शक्त्या और्ध्वदेहिकं कारयित्वा त्वद्गोत्राय यथाशक्ति धनं दापयित्वा॥२४॥ मोक्षं ते दद्यां। इदं न रोचते चेद्यथेष्टं चरेमां रक्षामि॥२५॥ पिशाच उवाच भो देव त्वद्दर्शनान्मे निष्कृतिर्जाता यथेष्टं कुरु॥२६॥ इति तन्निश्चयं ज्ञात्वा गुरुर्ब्राह्मणीं प्राह त्वयेदं श्रुतं। तथा निष्कपटमाचर॥२७॥ अयं सद्गतिं यायात्ते वंशवृद्धिश्च भविता। इत्युक्त्वादृश्योऽभूत्। सापि बुद्धा जाता॥२८॥ तत्पतये कथयित्वा तथैवाकरोत्तेन प्रेतो गतिं लेभे, साप्यदोषाऽभूत्॥२९॥ द्वितीयेऽह्नि तत्स्वप्ने द्वे फले दत्त्वा प्राह भगवान् विप्रान् भोजयित्वा फले भुंक्ष्वेति॥३०॥ सा प्रबुद्धा फलेऽपि दृष्ट्वा तथाऽकरोत्। ततो गर्भिणी जाता॥३१॥ गुरुप्रसादात्सूर्याचंद्रमसाविव पुत्रावसूत। विप्रो जातकर्माद्यकरोत्॥३२॥ ततोऽष्टमेऽब्दे पित्रा ज्येष्ठपुत्रस्योपनयनाय संभाराः संभृताः। तदाद्भुतं जातं॥३३॥

अकस्मात् सन्निपातेन ज्येष्ठपुत्रो ममार । मातोरःशिरस्ताडनपूर्वकं रुदती प्राह ॥३४॥ रे पुत्र क्व गतोऽसि? वृथा मे पयः स्रवते । वत्स कति शेषेऽचिराद्बुध्यस्व, पयः पिब ॥३५॥ अयं ते भोजनावसरः । भुक्त्वाऽङ्गणे रंतुं चर । उत्तिष्ठ, मा स्वप, त्वां वयस्या आह्वयंति ॥३६॥ त्वं नोत्तिष्ठसि चेत्प्राणांस्त्यक्ष्यामि । ये पंचपुत्रा जातास्तेषां त्वं मम प्राण एव ॥३७॥ त्वयि मृते मरिष्ये । गर्भप्रभृत्यद्य यावद्दुःखं त्वदीक्षणाद्विस्मृतं । अद्य दुःखाब्धौ मां त्यक्त्वा क्व यास्यसि ॥३९॥ अयं न ते धर्मः । वार्धक्ये नः कस्त्राता । इति तद्बुदितं श्रुत्वा तत्रत्या एत्य तां प्राहुः ॥४०॥ हे भीरु कुतः शोचसि? मृत्युर्देवर्षिदानवान्न विस्मरति, मनुष्याणां तु का कथा ॥४१॥ त्वं विचारय, कृष्णाद्यवतारा अपि कालवशं गताः । अतो वृथा शोकं मा कुरु ॥४२॥ ब्राह्मण्युवाच हंत पिशाचभयं निवार्य भगवता दत्तं फलं कथं विफलं जातं ॥४३॥ तत्तस्य वाक्यं वृथा चेत्तं को भजेत्? बिभीषणध्रुवाद्यैरपि कथं विश्वसनीयं ॥४४॥ एतां तत्कीर्तिं पुत्रेण सह लोकांतरे नेष्ये । इति रुदित्वा संस्कर्तुं शवं न ददौ ॥४५॥ ग्रामे लोकास्त्रस्तास्तदा कश्चित्तापस एत्य तां प्राह ॥४६॥ शोकाविषयं सुतं कुतः शोचसि? सुतस्तवैष जीवो वा देहो वा सत्यं वद ॥४७॥ त्वग्रक्तमांसास्थिमयो देहस्ते पुरतोऽस्ति । जीवस्त्वजो विभुरनंतश्चात्र कः शोकविषयः ॥४८॥ कालकर्मगुणोत्पन्नं जगदिदं मायामयमिन्द्रजालोपमं कथं ध्रुवं मंतव्यं ॥४९॥ तादृशस्य कुतः पुत्रादिरूपा स्वकल्पना? सा मृषा, नद्यां काष्ठसंगवञ्चल ॥५०॥ त्वया ध्रुवा निश्चिता चेज्जन्मांतरे कस्य त्वं जननी स्त्री वा तव संबन्धिनश्च? न केऽपि ॥५१॥ जन्ममृत्यू कालवशाद्दिनरात्रिवदलंघ्यो । देहिनो देहे यथा बाल्यादि तथा देहांतरमपि ॥५२॥ अयं भ्रमो गुरुप्रसादाल्लीयते । तं विना जातो मृत्यवे, मृतश्च जनुषे कल्प्यः ॥५३॥ अतोऽपरिहार्येऽर्थे मा शुचः । मृतः शुचोपायांतरैर्वा नागच्छति ॥५४॥ ब्राह्मण्युवाच वेदांतो मे न रोचते । येन मे सुफलं दत्तं तत्कुत्र गतं? स भुवि कैर्विश्वस्तव्यः ॥५५॥ तापस उवाच यतः त्वया वरो लब्धस्तं गत्वेदं पृच्छाहं गच्छाम्यलं विस्तरेण ॥५६॥ तच्छ्रुत्वा सा शवं गृहीत्वा सद्गुरोराश्रमं गत्वा कोपेन पादुकयोः शीर्षं ताडयामास ॥५७॥ एवमासायं शवं संस्कर्तुं न ददौ । विप्रा गृहं जग्मुः । दंपती तत्रैव तस्थतुः ॥५८॥ ततो निशीथे तत्स्वप्ने श्रीगुरुस्तां प्राह मया किं तेऽपकृतं ॥५९॥ प्राणो नामैष वायुः स बहिर्यातः स मया पुनरानीय पूर्ववन्न्यस्तोऽतो मा शोचीः ॥६०॥ इति श्रुत्वा प्रबुद्धा सा जीवंतं सुतं दृष्ट्वा हर्षशोकाभ्यां भर्तारमाह्वयत् ॥६१॥ सोऽप्युत्थाय रुदंतं क्षुधितं सुतं दृष्ट्वा मंत्रवत्त्रिरवघ्राय गुरुमस्तौषीत् ॥६२॥ ततः प्रभाते दग्धुं प्राप्ताः विप्राः सर्वं श्रुत्वा भगवंतमस्तुवन् ॥६३॥ दंपती स्नात्वेशं संपूज्य नीराज्य ब्राह्मणान्भोजयित्वा स्वालयं जग्मतुः ॥६४॥ स पुत्रो विद्याविनयसंपन्नश्चिरजीवी भाग्यवांश्च बभूव । एवमन्येऽप्यत्र पूर्णकामा अभूवन् ॥६५॥ तत्र कलावपि नित्यं नरसिंहसरस्वती जागर्ति, न निद्राति ॥६६॥ ये विश्वासेन तं भजन्ति ते ब्राह्मणीवत्पूर्णकामा भवंति ॥६७॥ ॥ इति चूर्णिकायां द्वादशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नामधारक उवाच भगवान्भीमामेत्य किमकरोत् तन्मे श्रद्धधानाय शंस ॥१॥ सिद्ध उवाच कृष्णापंचंगायोगतुल्ये भीमामर-
जासंगमे गंधर्वपुरे भगवान् तस्थौ ॥२॥ तत्र गुप्तभावेन स्थित्वा भक्तोद्धारार्थं भिक्षां ययाचे ॥३॥ तदा श्रीविद्याढ्याः दीनभाविकद-
त्तभिक्षाप्रियं श्रीशं हरिं हसन्ति स्म ॥४॥ अश्रुत्रेऽर्केऽपि यथा प्रभा प्रसरति, संपुटस्थकस्तूर्या वा गंधः प्रसरति, तद्वद्भगवतोऽपि
गुणाः ॥५॥ एकदा दीनविप्रगेहं गत्वा दंतहीनां महिषीं दृष्ट्वाऽपि तत्क्षीरं देहीति ब्राह्मणीं ययाचे ॥६॥ सा प्राह इयं भारवाहिनी
वशा गुणोता, जन्मतोऽपि लुलायवत्पालिता ॥ इतोऽस्माकं योगक्षेमं ॥७॥ गुरुराह मृषा मा वद ॥ तां दुग्ध्वा क्षीरं देहीति ॥ तदा
काष्ठपात्रमादाय ब्राह्मणी तां दुग्ध्वा पयो लेभे ॥८॥ विस्मिता सा पयो मंदोष्णं कृत्वा तस्मै ददौ ॥ गुरुस्तत्पीत्वा संगमं ययौ ॥९॥
ततो गृहेश एत्य सर्वं श्रुत्वा सस्त्रीको गत्वा गुरुं संपूज्य लब्धेष्टवरो गृहं ययौ ॥१०॥ अन्येद्युर्भारवाहार्थं वशां नेतुमागताः शूद्रा दोहं
प्रेक्ष्य नृपायाकथयन् ॥११॥ नृपोऽपि ब्राह्मणात्सर्वं श्रुत्वा गुरुमानेतुं शिबिकादि गृहीत्वा चतुरंगबलान्वितः संगमं ययौ ॥१२॥ गुरु-
मेत्य दंडवत्प्रणिपत्य सात्त्विकाष्टभावैः प्राह दीनं किंकरं मां पाहीति ॥१३॥ श्रीगुरुवाच दंडी वनचरो भिक्षुरहं, राजन्, संरभात्स-
सैन्यस्त्वं कस्मादागतोसि? किं ते कार्यं ॥१४॥ राजोवाच परमेश्वर त्वं मायानरो न भिक्षुः ॥ अरण्यवासं त्यक्त्वा पुरं पावय ॥१५॥
इति सकारुण्यमुदारं वाक्यं श्रुत्वा तथेति पुरं ययौ ॥१६॥ राजा विप्रवाहितशिबिकोपविष्टं गुरुं छत्रचामरैर्वाद्यैश्च भजे ॥१७॥ विप्रा
वेदघोषं मागधाः स्तोत्रं अन्ये जयशब्दं च चक्रुरेवं पुरद्वारमागतः ॥१८॥ पुर्याः पश्चिममार्गमेत्यातीन्द्रियो भगवानश्वत्थे घातुकं ब्रह्म-
राक्षसं ददर्श ॥१९॥ गुरुदर्शनाद्ब्रह्मराक्षसः शांतो भूत्वाऽवरुह्य गुरुं नत्वा कुयोनेर्मामुखरेत्याह ॥२०॥ गुरुणा तन्मूर्ध्नि करो दत्तः ततः
सनृवज्जातः ॥ गुरुः प्राह संगमस्त्रानाच्छीघ्रं मुक्तो भविष्यसीति ॥२१॥ तच्छ्रुत्वा नत्वा संगमं गत्वा स्नात्वा भौतिकाङ्गं त्यक्त्वा कर्मबं-
धनान्मुक्तः ॥२२॥ राजा तद्दृष्ट्वा गुरुं तुष्ट्वा पुरं नीत्वा मठिकां निर्मायावासयत् ॥२३॥ राजा पूजार्तिक्यगानाद्यैस्तदनुगो भूत्वा घोरं
सांसारिकं खेदं जहौ ॥२४॥ आह्निकं संगमे, ग्रामे भिक्षां, मठे वसतिं च कृत्वा भक्तवात्सल्याद्राजाधीनो भगवानभूत् ॥२५॥
अल्पधीस्त्रिविक्रमभारती आश्रमानर्हचेष्टा श्रुत्वा तं भ्रष्टोऽयं दांभिकमिति मेने ॥२६॥ सर्वांतरस्थः साक्षी भगवान् तज्ज्ञात्वा नृपं
प्राहाद्य निंदकशिक्षार्थं गंतव्यं ॥२७॥ कुमसीग्रामे मन्त्रिंदको भिक्षुस्त्रिविक्रम इति ॥ इत्थं श्रुत्वा हृष्टो राजा गमनायोपचक्रमे ॥२८॥
नृपचिह्नैः परिष्कृतं गुरुं शिबिकायामारोप्य राजा यत्र भारतिः स्थितस्तद्वामं गुरुं निन्ये ॥२९॥ स नृसिंहध्याननिष्ठोऽपि तदा चंचल-
चित्तो भूत्वाऽस्तौत् ॥३०॥ हे दयाब्धे भक्तपते नृसिंहाद्य कुतस्ते सामीप्यं न घटते भो दयस्व त्वां वंदे ॥३१॥ एवं स्तुत्वा ध्यात्वा
नदीतटगं ज्ञात्वा त्रस्तः स द्रष्टुं ययौ ॥३२॥ स शीघ्रमागत्य माययोच्चावचान्यतीन्दृष्ट्वा मुमोह ॥३३॥ स परितः प्रशांतानमितान्

दंडिनो ददर्श ॥३४॥ ततो विस्मितं तं श्रीगुरुराह यं धिक्करोष्यस्मि स दांभिकोऽहं भ्रष्टः मया मायामुद्भाव्य परीक्षितोऽसि ॥३५॥
 त्वं नृसिंहभक्तः स्वधर्मज्ञः ख्यातः संन्यासी चेत्त्वया किं संन्यस्त ब्रूहि ॥३६॥ शिखासूत्र इति चेतथाविधो दंडी रागद्वेषाकुलो वेषानु-
 कारी धर्मज्ञोऽपि संन्यासी भवेत्किं ॥३७॥ त्रिविक्रम उवाच हे भगवत्रीश ते मायया कुंठितोऽहं वक्तुमपि न शक्यः हे दयाब्धे हृषी-
 केश पाहि ॥३९॥ ध्यानपुण्यादुपगतस्त्वं नृसिंहस्त्वां प्रपन्नोऽस्मि मेऽपराधान्क्षमस्व ॥४०॥ इति स्तुतो भगवान्स्वरूपेण प्रादुरास
 राजा मंत्री सैन्यं चापि प्रादुरास ॥४१॥ तत्र राज्ञा वीजितं विश्वरूपं तं द्रष्टुं त्रिविक्रमो नाशकत् ॥४२॥ भगवान् तमाह दिव्यदृ-
 ष्ट्यापि दुर्दर्शं रूपं ध्यानहृष्टेन मया दर्शितं पश्येदं लौकिकमिति ॥४३॥ ततः शांतयतिरूपेणावस्थितं तं दृष्ट्वा स शांत आह ॥४४॥
 हे विश्वात्मन् वाङ्मनःकायैरसत्कृतोऽस्यतः क्षामये ॥४५॥ अद्यानुगृहीतो धन्योऽहं कृतकृत्योऽस्मि यस्मादर्जुनवन्मे विश्वरूपं दर्शि-
 तं ॥४६॥ हे हरेऽविद्याप्रवाहे मज्जन्तं मां सकरुणं ज्ञाननावा स्वरूपतटं नय ॥४७॥ ज्ञानेनाविद्यां तीर्त्वा परं पदमाशु यास्यस्यत्रैव
 तिष्ठेति तमुक्त्वा सपरिवारो भगवान्मठमेत्य कर्ममार्गं ततान ॥४८॥

॥ इति त्रयोदशोऽध्यायः ॥ ज्ञानयोगः समाप्तः ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

नामधारक उवाच मोक्षसिद्धयै उत्तमं ज्ञानयोगमुक्त्वापि प्रभुः कर्मयोगं ततान ॥१॥ अविद्यानाशायेति चेतज्ज्ञं कर्माविद्यानाशकं
 कथं तद्वद ॥२॥ सिद्ध उवाच कर्कटीं तद्भवा यथा घ्नन्ति, मृदा भाण्डलग्रमृत्प्रक्षालनं च यथा तथा कर्मणा योगसंज्ञितेनाविद्याल-
 यः ॥३॥ फलाभिमानरहितं कर्म साधनावधि कृत्वा ततः संन्यस्य शममास्थाय पुमान्त्रैष्कर्म्यसिद्धिभागभवेत् ॥४॥ कदापि कोऽपि
 प्रकृतिगुणक्रियैरक्रियो न तिष्ठेत् ॥ तत्राज्ञानी सक्तः ज्ञानी असक्तश्चेदं ज्ञानिनः स्वार्थाभावेऽपि लोकसंग्रहार्थमेव ॥५॥ अहं यथानुति-
 ष्टामि लोकोऽपि यथानुतिष्ठेन्नदं साध्विति प्रभुः कर्मयोगमाह ॥६॥ कर्मयोगमयं गुरुचरितं शृणु यच्छ्रुत्वा भवबंधं छित्वा परपदं
 याति ॥७॥ कश्चित्खलो हिंस्रो ब्रह्मद्वेषा यवनराजोऽभूत्स संसदि विप्रानाहूय स्वाग्रे वेदानपाठयत् ॥८॥ स वेदपाठकेभ्यो धनं दत्त
 इति श्रुत्वा द्रव्यलुब्धास्तथा चेरुः ॥९॥ वेदार्थं श्रुत्वा ब्राह्मणान् श्रुतींश्च विनिन्द्य स सर्वमाचारमतथ्यं मेने ॥१०॥ एकदा दीनौ मत्तौ
 विद्वांसौ तमेत्यावां वेदशास्त्रज्ञौ ॥११॥ अस्मत्तुल्या त्वदधीनाश्चेत्तानानयेत्यूचतुः ॥१२॥ तदा राजा पराङ्मुखान् स्वाश्रितान् ज्ञात्वा
 तदाज्ञया तौ गजमारोह्य भूषितौ पूजयामास ॥१३॥ अधःपातभीतिरहितानां विषयासक्त्या वेदज्ञानामपीयं स्थितिः ॥१४॥ विप्रा

ऊचतुः राजन् वादं विनाऽस्मद्विद्याभ्यासो न सफलोऽतो विद्वद्द्विजान् जेतुमादिश॥१५॥ इति श्रुत्वा स विप्रपराभवपरो राजा तथाऽऽदिशत्। तौ विप्रान् जित्वा जयपत्रं गृह्णन्तौ चेरतुः॥१६॥ त्यक्तवादान्विप्रान्वावदूकतया वर्जयतोस्तयोर्जयोऽभूत्॥१७॥ त्रयीज्ञं त्रिविक्रमं ज्ञात्वाऽऽगत्य वेदज्ञोऽसि चेद्वादं कुरु जयपत्रं वा देहीत्यूचतुः॥१८॥ त्रिविक्रम उवाच वेदज्ञा भवादृशाः पूज्या न तथाविधोऽहं जयाजयसमे यतौ जिते वा किं फलं॥१९॥ इति श्रुत्वा तौ आहतुः इमानि जयपत्राणि पश्य, पत्रं देहि वादं वा कुर्विति। गुरोरग्रे दास्य इत्युक्त्वा तदा त्रिविक्रमः पतस्थे॥२०॥ मत्तौ शिबिकारूढौ तौ तमनुजग्मतुः। मठे श्रीगुरुमेत्य प्रणम्य त्रिविक्रमोऽब्रवीत्॥२१॥ ॐकाररूपाय निर्गुणाय गुणात्मने ते नमः भो भक्तवत्सल कृपालो जगद्गुरो॥२२॥ घूकोऽर्कमिवाज्ञानांधस्त्वां न वेत्ति स त्वमेतौ मत्तौ जहि॥२३॥ एवं विज्ञापितो भगवान् तौ प्राह केमनेन साध्यमिति॥२४॥ विप्रावूचतुः आवां विद्वत्तमौ द्विजान् जेतुं राज्ञाज्ञप्तौ अनेनात्रानीतौ युवां वेदपारगौ किम्॥२५॥ श्रीगुरुरुवाच गर्वेणैवासुरराक्षसा नष्टाः कोऽप्यनाद्यानंतान्वेदान्कृत्स्नशो न वेद॥२६॥ पूर्वं भारद्वाजो ब्रह्मचर्येण वेदान्पठितुं तपोऽतपत्। प्रीतो विधिस्तस्मै भास्वद्वेदराशीनदर्शयत्॥२७॥ स दृष्ट्वा शंकितोऽभूत्। ततो विधिना दत्तान्निमुष्टिमितान्वेदान्पठ्यमानः सोऽद्यापि न पारगः॥२८॥ पैलो ऋचं, वैशंपायनो यजुः, जैमिनिः साम, सुमंतुरथर्वाणं चाशिक्षन्त एषां गुरुर्व्यासः साक्षाद्धरिः यतो वेदाः प्रसृताः॥२९॥ युगांतरे आयुष्मद्भिः केचिद्वेदाः पठिताः, कलौ तु मंदा अल्पायुषः शाखया वेदमानिनः॥३०॥ प्रतिग्रहपरारस्त्रीसक्ता अतः सिद्धिविवर्जिताः॥३१॥ सशाखाङ्गोपाङ्गा वेदा व्यासेनोक्ताः। ऋग्वेदस्यायुर्वेद उपवेदः स्वर्णाभोऽत्रिगोत्रो गायत्रछंदा ब्रह्मदैवत्यः द्युरत्रिमितो दीर्घाक्षो व्यक्तकण्ठ ऋग्वेदः॥३२॥३३॥ शाकला बाष्कला सांख्यायन्याश्वलायनी मांडूक्येति पञ्चशाखा, अष्टौ विकृतयः॥३४॥ निरुक्तं, व्याकरणं, ज्योतिषं, छंदः, सूत्रं चेति षडङ्गानीमं कृत्स्नशः को वेत्ति॥३५॥ पञ्चारत्रिमितोऽर्काभः, कपाली, कृशदीर्घकः, धनुर्वेदोपवेदो यजुर्वेदः॥३६॥ त्रिष्टुछंदा, भारद्वाजगोत्रो, विष्णुदैवतोऽष्टादशपरिशिष्टः, षडशीतिभेदः॥३७॥ षडुपाङ्ग इति। सामवेदस्तु दांतः शुचिः स्रग्वी चर्मदंडभृत्॥३८॥ षडरत्रिमितो, गानोपवेदो, रुद्रदेवतो, जगतीछंदः, काश्यपगोत्रः॥३९॥ सप्तदशभेद एनं साङ्गोपाङ्गं को वेत्ति॥४०॥ अथर्वा तु चंडो, सितः, कामरूपो, शुभः, स्वदारतुष्टो, यंत्रोपाङ्गः॥४१॥ बैजानगोत्रोऽनुष्टुछंदा, इन्द्रदेवः, नवभेदः, पञ्चकल्पः॥४२॥ भारतेऽत्र वर्षे भ्रष्टा द्विजा अंत्यजाग्रे पठन्त्यतः सत्त्वहीनाः॥४३॥ उत्सर्जनोपाकर्मादिना गुप्तो वेदमंत्रः कामधेनुवत्किं न दास्यति॥४४॥ देवाधीनं जगन्मंत्राधीना देवा विप्राधीना मंत्रास्ते विप्रा विष्णोर्देवाः॥४५॥ पुरा ते दत्तं सर्वस्वमपि न गृह्णन्ति ते महाशक्ताः॥४६॥ वशे देवा अपि ते विनीताः। भ्रष्टौ स्वल्पज्ञौ युवां तु प्राज्ञमानिनौ निजस्तुतिपरौ आत्मवंचकौ ब्रह्मद्विषौ॥४७॥ ये भवादृशाः पूर्वं ते ब्रह्मराक्षसाः जाताः॥४८॥ विप्रावूचतुः नेदं श्राव्यं, विवादं कुरु पत्रं वा देहीति॥४९॥ तथेत्युक्त्वा गच्छन्तमन्यजमानयित्वा समरेखा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

उत्क्रामयन्नपृच्छतं कोऽसीति॥५०॥ रेखास्पर्शनादतीतसप्तजन्मज्ञोऽभूत्। आद्यां गत्वा मातंगाख्यो बुरडोऽस्मीत्याह॥५१॥ द्वितीयां रावणाख्यः किरातः। तृतीयां गाङ्गेयः, चतुर्थीं कृषीवलः शूद्रः॥५२॥ पंचमीं सोमदत्तगुप्तो वैश्यः॥५३॥ षष्ठीं गोवर्धनवर्मा क्षत्रः। सप्तमीं वेदशास्त्रज्ञो विप्र इति॥५४॥ प्रभुस्तदङ्गे भस्म क्षिप्त्वा प्राह वेदज्ञोऽसि चेद्विप्रौ वादेन पराजहि॥५५॥ इति वाक्यं श्रुत्वा भिया कुण्ठितधियौ तौ वेपितौ गुरुं शरणं गत्वोचतुः॥५६॥ ब्रह्मद्विषौ दुष्टसंगतौ भ्रांतौ पापौ मूढौ दुर्गतिं यांतौ नौ हरे समुद्ध-
रा॥५७॥ श्रीगुरुवाच म्लेच्छाग्रे वेदाः पठिताः यतिविप्रा धिक्कृता अतस्तन्निष्कृत्यै राज्ञसौ भविष्यथः॥५८॥ अनुत्पत्त्वाच्छांत्या द्वादशाब्दानुषित्वा पठ्यमानानुवाकोपदेशाद्वां सद्गतः॥५९॥ इति गुरुणोक्तौ तौ भीमां गत्वा मृतौ राक्षसौ भूत्वा तत्रैव तस्थ-
तुः॥६०॥ तत्र द्वादशाब्दांते कश्चिद् द्विजो मंत्रं विसस्मार तस्मै तं कथयित्वा तौ मुक्तौ बभूवतुः॥६१॥ यो मत्ता धर्मत्यागिनो द्विज-
गुरुद्विषस्ते वने राक्षसा भविष्यन्ति। पापोऽप्यनुत्पत्तश्चेद् द्विजवत्कनिष्ठशिक्षो भवेत्॥६२॥

॥ इति चूर्णिकायां चतुर्दशोऽध्यायः॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

नामधारक उवाच यो हीनोऽपि भगवदनुग्रहादहं विद्वान्ब्राह्मण इत्याह तस्य पतितस्य किं जातं॥१॥ सिद्ध उवाच गुरुप्रसादा-
ज्जानी सन्नाह ब्राह्मणस्य मे कुतोऽधोगतिर्जातेति॥२॥ श्रीगुरुवाच यंत्रवत्पुण्यपापतो भ्रममाणस्योर्ध्वाऽधोगती॥३॥ सोच्यते गुरु-
मातृस्त्रीबालकुलधर्मत्यागी हिंस्रोऽनृतवक्ता॥४॥ साधुविप्रदेवतीर्थवेदशास्त्रनिंदकः तडागकूपाराममार्गयज्ञध्वंसकः व्रताहभु-
क्॥५॥६॥ पर्वश्राद्धाहेषु स्त्रीभुक् विश्वासघाती दत्तदानहरः स्वोक्तव्यस्ताचारः परकर्मकृत्॥७॥ स्वपुण्यपरपापवक्ता दांभिकः
खलहिंस्रस्तेयिसंगी घातको मारणादिकृत्॥८॥ ज्ञानं विनौषधदः कर्मभ्रष्टस्तापकरश्चेत्येवमादयः प्रेत्य यातनां भुक्त्वा चंडालयोनिं
यान्ति॥९॥ क्रोधी शूद्रीरतस्त्यक्तनित्यनैमित्तिकक्रियः वृषारोही वृषलीसक्तः रसगोवेदविक्रयी॥१०॥ ईशयादत्त्वा कपिलादुग्धपः
निषिद्धभुक् दुष्टप्रतिग्राही परोपजीविकाहारी संध्याशयी ब्राह्मणोऽपि तद्वञ्चंडालतां यायात्॥११-१२॥ पापभुक्तये यमलोके
८४००००० नरकास्तेषु मुख्या एकविंशतिः पापभुक्तये यम एतान्क्षिपति॥१३॥ पापीह पुष्टदेहं त्यक्त्वा यमदूतैर्बद्धो यातनादेहेन
दुर्गमे मार्गे क्षुट्क्षुत्प्रपीडितस्ताडनादिभिस्तर्जितो मूर्च्छितो वैतरिण्यां मज्जनवशो याम्यपुरं नीतस्ता नारकीर्यातना भुङ्के॥१४॥ ततः
पापांशतो योन्यंतरे याति प्रायो वासनाभूयस्त्वे भूतप्रेतपिशाचतां वा॥१५॥ गुरोर्हुंकाराद्विप्रपराभवाच्च ब्रह्मराक्षसः, हीनसेवी खरः,
अतिथिहापकः कुक्कुटः॥१६॥ द्रव्यहदुष्टः, फलपत्रहत्कपिः, मधुहृदंशः, मांसहृद्दधोऽन्नहन्मूषकः, जलहञ्जातकः॥१७॥ गंधहृच्छुच्छुंदरी,
धान्यहच्छलभः, विषहृद्दृशिकः, स्वर्णहृत्कृमिः, कीटः पतङ्गश्च, तृणहत्पशुः॥१८॥ निर्मत्रभुक्काकः, मित्रधुग्गृधः, दांभिको बकः, एवं

पापं भुक्त्वा पापांशतो रुग्णा नरास्ते भवन्ति ॥१९॥ परहृद्भेत्ता हद्रोगी, गुरुत्यागी गलत्कुष्ठी, ब्रह्महा क्षयी, स्वर्णहत्कुष्ठी, पुस्तकाप-
होऽन्धः ॥२०॥ विश्वासघाती वमी, गणार्थहद्रण्डी, अन्यार्थहदपुत्रो, वस्त्रहत्कुष्ठी, अनृती कुवाक् ॥२१॥ अन्नहृद्दुल्मी, मांसभुक् कुरु-
क्, तैलहत्कास्यः, फलहृत्पामी, कांस्यकार्पासलोहहृत् श्वेतकुष्ठी ॥२२॥ देवार्थहृत्पाण्डुरोगी, सर्वेऽत्र रोगाः पापत एव । परस्त्र्यालिङ्ग-
नाञ्जन्मशतं श्वा, तद्भगोक्षकोऽन्धः ॥२३॥ बंध्वङ्गनाभोगी गर्दभोऽहिश्च, दुर्बुद्ध्या परस्त्र्यालिङ्गनाद्धद्रोगी अतोऽष्टविधमैथुनं
वर्ज्यं ॥२४॥ मातुलसखिस्त्रीभुक् श्वा, औपपत्यात्कृमिः, स्वैरिण्यः स्त्रियोऽपि श्वादियोनिं गत्वाऽलं व्यथन्ति ॥२५॥ इति श्रुत्वा
त्रिविक्रम आह ज्ञानादज्ञानाद्वा जातस्य पापस्य कथं निष्कृतिः ॥२६॥ श्रीगुरुवाच पश्चात्तापेन प्रायश्चित्त्वा च शुद्धिः । सदसि ब्रह्मदंडं
निधाय स्वपापमुच्चार्य ॥२७॥ सभ्याज्ञया क्षौरपूर्वं पापानुसारेण कृच्छ्रदि चरेत् । अशक्तो गोदानेन तन्मूल्यदानेन वा निष्कपटं चरे-
त् ॥२८॥ दशस्नानाद्द्विशतप्राणायामतः स्वर्णदानाद्वाऽल्पपापनाशः, सद्गुरुसेवया महापापनाशः ॥२९॥ त्र्यहं दिवा, त्र्यहं रात्रौ, त्र्यहं
अयाचितं, त्र्यहमुपवासः अयं प्राजापत्यकृच्छ्रः । तत्प्रत्याम्नायाः दशसहस्रगायत्रीजपः ॥३०॥ गायत्र्या सहस्राज्यहोमः, द्वादशब्राह्मणभो-
जनं, गोदानं, शक्त्या तन्मूल्यं, गुञ्जमात्रस्वर्णदानं वा ॥३१॥ दिवा रात्रौ च द्वादश पञ्चदश ग्रासा भोज्याः मासं स्वल्पभोजनात्क्षीरा-
ज्यपानाद्वा शुद्धिः ॥३२॥ बिल्वाश्वत्थाब्जदर्भाम्बुपानातीर्थाटनाद्गङ्गास्नानाच्च ब्रह्महत्यादिनाशः ॥३४॥ मद्यपस्य लक्षगायत्रीजपाच्छुद्धिः,
कोट्या ब्रह्मघ्नोऽष्टलक्षैर्गुरुतल्पगतस्य च ॥३५॥ समलक्षात्स्वर्णहर्तुश्च शुद्धिः सर्वेषां पावमानीभिश्च ६१० ॥३६॥ इंद्रमित्र २ कश्यपनू-
मिति शुनःशेषसूक्तानि, शत्रु इंद्राग्नीति शांतिसूक्तं त्रिसुपर्णं पौरुषं नाचिकेतमघमर्षणं विष्णुसूक्तं च मासं जपेन्महापापे च षणमा-
सं ॥३७॥३८॥ शुक्ले प्रत्यहमेकैकं वृद्ध्या ग्रासांश्चरेत्कृष्णे ज्हासयेदनेन चांद्रायणेन शुद्धिः ॥३९॥ सर्वपापशांतये सकुशोदकं पंचगव्यं
वा विधिना पिबेत् ॥४०॥ स्त्रीपुंसयोः परस्परं पापसंसर्गादुभाभ्यां प्रायश्चित्तं कार्यं महापापिसंसर्गा अपि तद्वत् ॥४१॥ चीर्णान्यपि
प्रायश्चित्तानि नदीछत्रसुराघटमिव हरिपराङ्मुखं न पुनन्ति ॥४२॥ इति यतिं प्रोक्त्वा पतितमाह प्राङ्घातापितृसंत्यागादियं चंडालता
प्राप्ता । मासं नदीस्नानाच्छुद्धो भविष्यसीति । स प्राह त्वदृक्पूतं मां द्विजैर्योजयेति ॥४३॥४४॥ श्रीगुरुरवाच हीनजातो वृद्धश्च ते
देहोऽशुचिर्दूरात्याज्यः किमन्यत् ॥४५॥ पुरा क्षत्रो विश्वामित्रो ब्रह्मर्षित्वं ययाचे । देवैरुक्तं वसिष्ठात्स्वीकुरुष्वेति ॥४६॥ वसिष्ठेन
हीनत्वान्न दत्तं । विश्वामित्रः शतं तत्सुतान्हत्वा तं हंतुमुद्युक्तोऽपि शंकितः ॥४७॥ वसिष्ठाज्ञया तपस्तप्तं तन्मेनकया हतं । स पुनस्तप्त्वा
यत्नाद्ब्रह्मर्षिरभूत् ॥४८॥ रे पतित जन्मान्तरे त्वं विप्रो भविष्यसि । स प्राह अयसः स्वर्णत्वे पुनः कुतोऽयस्त्वं तद्वदहमपीति ॥४९॥
सिद्ध उवाच विप्रं मन्यमानं स्वस्त्रीपुत्रान्वारयन्तं तं दृष्ट्वा शिष्यं प्राह गुरुरमुं स्नापयेति ॥५०॥ ततः स्नापितः स सर्वं विस्मृत्य स्वजनैः
सहागात् ॥५१॥ त्रिविक्रम उवाच कृपादृष्ट्या पावितोऽपि स पतितः कथं पूर्ववज्जातः ॥५२॥ श्रीगुरुवाच भस्म क्षिप्त्वा ज्ञानमर्पितं

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

तत्क्षालनात्रष्टं एतावान्भस्ममहिमा ॥५३॥ पूर्वं निःसंगो वामदेवो मुनिर्वने चचार तं चातुं वने ब्रह्मराक्षसोऽगात् । स स्पर्शमात्राच्छांतः
 पूर्वजन्मविञ्च भूत्वोवाच ॥५४॥ पुराहं श्रिया मत्तः कामी राजाऽऽसं । मया ब्राह्मणाद्यंतजातिजा अल्पाः श्रेष्ठा अपि स्त्रियो भुक्ताः ।
 हठादानेन वा बहुश आनीताः । तदा मद्राष्ट्रसंस्थिता नरा दोषकातराः सस्त्रीका राष्ट्रांतरं जग्मुः ॥५५॥५६॥ ततो रुग्णस्य मे राज्यं
 शत्रुभिराक्रान्तं । ततः प्रेत्य मया पितृभिः सह दुर्गतिर्भुक्ता ॥५७॥ प्रेतः व्याघ्रः अजगरः सालावृकः सूकरः शरठः श्वा क्रोष्टो मृगः
 वनकुक्कुटः कपिः चिल्लः ॥५८॥ नकुलः काकः ऋक्षः कुक्कुटो ग्राम्यः खरः मार्जारः भेकः कूर्मः मत्स्यः आखुः घूकः हस्ती विद्यमानब्र-
 ह्मराक्षसश्च ॥५९॥ एता योनयः कृच्छ्रान्मया भुक्ताः । अद्य त्वामत्तुमागतस्य मम कथं शांतिरुपस्थिता ॥६०॥ वामदेव उवाच ममा-
 ङ्गस्य भस्मनोऽयं महिमा तत्स्पर्शादादितस्तव ज्ञानं जातं । यच्छंकरः स्वयं दधौ तस्य माहात्म्यं को वेद? न को वेद ॥६१॥ पुरा
 औपपत्ये हतं बहिस्त्यक्तं भस्माक्तं श्वस्पर्शाद्भस्मभूषितं म्रियमाणं द्राविडं विप्रं नीतुकामानागतान्याम्यान्दूतान्निवार्य भस्मदग्धामलं तं
 शिवदूताः कैलासं निन्युः ॥६२॥६३॥ राक्षस उवाच ईदृग्भस्ममाहात्म्यं तद्धर्तुं समुत्सहे तन्निर्माणप्रकारं धारणप्रकारं च मे कथ-
 य ॥६४॥ पूर्वं ब्राह्मणेभ्यो जीविका दत्ताः निर्जलस्थले वाप्याद्या रचितास्तत्फलं त्विदमेव पापान्ते भवदर्शनं ॥६५॥ वामदेव उवाच
 त्र्यक्षं पंचवदनं सायुधदशहस्तं नागोपवीतं कपर्दिनं सस्मितं व्याघ्राम्बरं चंद्रमौलिं गङ्गाधरं सांबं नत्वा सनत्कुमार आह ॥६६॥ भो
 जगन्निदानेश्वर हर मोक्षायाल्पसाधनमुपादिश यानि पूर्वं प्रोक्तानि साधनानि दुष्कराणि ॥६७॥ शिव उवाच भस्मैव दर्शनात्पापं हत्वा
 धारणाञ्जीवन्मुक्तिं ददाति ॥६८॥ यज्ञोत्थं करीषोत्थं वा भस्माग्निमित्यादि मंत्रैरभिमंत्र्य त्र्यायुषमित्येतैर्वितर्जन्यङ्गुलीभिर्ललाटादिषु
 धार्यं ॥६९॥ त्रिपुंड्रा भूसमा रेख्याः ते च त्रिवर्णास्त्रिदेवास्त्रिगुणास्त्र्यात्मानस्त्रिशक्त्यस्त्रिछंदसस्त्रिवेदास्त्रिषवणाः ॥७०॥७१॥ पापघ्न-
 मिदं सर्वैर्विधिवद्धार्यं अज्ञेनापि भक्त्या धार्यं नातः परं तारकं ॥७२॥ परस्त्रीगोनिंदकः क्षेत्रहत्पीडकः गृहदाही मृषावादी वेदरसक्रयी
 नीचाद्दुष्प्रतिग्राही वृषलीविधवादिगो ज्ञानाज्ञानकृताघोऽपि भस्मधारणान्मुच्यते ॥७३॥७४॥ पुरुषार्थदैर्भस्मरुद्राक्षैः स्वर्गोऽपि पूज्यः
 सहस्रजन्मदोषघ्नं व्याधिहरं तीर्थस्नानजपाधिफलं भस्म स्वरादिलोकं नीत्वांते कैलासे स्थापयति । इदमेव सुलभं साधनमि-
 ति ॥७५॥७६॥ एवं सनत्कुमारेश्वरसंवादोऽयं मयोक्तः तस्मात्त्वं धत्स्वेति भस्म ददौ ॥७७॥ राक्षसोऽपि तद्धृत्वा राक्षसीं तनुं हित्वा
 क्षणान्मुक्तो बभूव ॥७८॥ ततः प्राप्तेन विमानेन स्वर्गतः । हे त्रिविक्रमेदं ज्ञात्वाऽऽर्धेहि मुच्यसे ॥७९॥ इति गुरुक्तमङ्गीकृत्याभिवाद्या-
 गात् । अन्येऽपि श्रुत्वा तथैव चेरुः ॥८०॥ एवं क्रियाविपाकः यमयातना च श्रोतुर्भीतिदाऽतः श्रेय आचरेत् ॥८१॥

॥ इति पञ्चदशोऽध्यायः ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

नामधारक उवाच अद्भुतकर्मणा हरेश्चरितं ब्रूहि अमृतं पिबत इव तच्छृण्वतोऽपि मे न तृप्तिः ॥११॥ सिद्ध उवाच वत्स साधु पृष्ठं धन्योऽसि त्वया भवाब्धिर्जितः यत्ते चित्तं तञ्जरितेन रंजितं तेन तुष्टोऽस्मि ॥१२॥ तत्साकल्येन को ब्रूयात् कति चित्राणि ब्रुवे यदीक्षणांमूको ब्रूतेऽन्धो वीक्षते मृतोऽपि जीवति ॥१३॥ माहुरे गोपीनाथविप्रस्य पुत्रा बहवो बाल्य एव मृता, एको दत्ताराधनेन जीवितः ॥१४॥ चिरजीवितस्य तस्य दत्त इति नाम प्रतिष्ठितं स कांतः सुलक्षणो धीमान्पित्रोर्दुःखहरोऽभूत् ॥१५॥ तत उपनीतस्य तस्य दैवाद्धीगुणशीलशालिनी वधूः स्मरस्य रतिरिव लब्धा । चक्रवाकवत्तयोः प्रेमाभूत् ॥१६॥ सरूपौ वियोगासहनौ दक्षौ अन्योन्यभद्रेच्छू आसतुः । पतिसेवायां साध्व्यस्तंद्रा निद्रा च नासीत् ॥१७॥ पत्युर्वियोगे लेपवातचंद्रशय्यास्रग्भूषासुवागत्रमपि दुःखकरमभूत् ॥१८॥ एवं सति पतिरपरिहार्यक्षयग्रस्तोऽतः क्षीणोऽरुचिः श्वासकफार्तस्त्यक्ताहारनिद्रो मंदवागभूत् ॥१९॥ स यथा भुङ्क्ते शोते क्षीयते च तथा तत्पत्नी छायेवाभूत् ॥१०॥ कुगंधशंकया वैद्येन त्यक्तमपि तं साध्वी न जहौ पादाङ्गसंवाहनभेषजादिना भेजे ॥११॥ शांतिहोमजपार्चनदानौषधैरशांतो रोगो राहुश्चंद्रज्योत्स्नामिव तन्मुखस्मितहरोऽभूत् ॥१२॥ तौ तथा दृष्ट्वा पितरौ दुःखितौ लोकैर्निवारितापि साध्वी भार्कमिव तं न जहौ ॥१३॥ विप्र उवाच भो पितरौ प्राग्वैरत इदं कष्टं दत्तं प्रारब्धं मत्वा शोको न कार्यः । हे प्रिये पूर्ववैरिणं मां हित्वा पितृगृहं गच्छ ॥१४॥ सावित्र्युवाच अनन्यशरणेयं न त्याज्या अर्धदेहभागिन्यस्मि जीवनभूते भवति वियुक्ते कथं स्यात् ॥१५॥ भवतो मम च मुखश्रीरमलातो नारिष्टं प्रभवति सर्वसुखदो दत्तो नौ त्राता ॥१६॥ भो श्वशुरौ वां नमः गंधर्वस्थगुरुदर्शनाद्भर्तुरारोग्यं भविष्यतीति मे मतमिदं वां रोचते किम् ॥१७॥ तौ प्रोचतुस्तव श्रमेण यत्र शं स्यात्तत्र गच्छेति ततस्तौ नत्वा सा प्रतस्थे ॥१८॥ आंदोलिकास्थं मंथरवाहितं हस्तिनीभमिव साऽङ्घ्रिचारिण्यनुगता ॥१९॥ कतिचिद्दिनैर्भीमातटमेत्य स ममार सा मर्तुमुक्त्वाऽप्यन्यैर्निवारिता रुदती आह ॥२०॥ भो नाथ संध्याकालोऽयं कति शेषे संध्यामपास्वोत्तिष्ठ कुतो न ब्रूषे ते वचः किं व्यलंघयं ॥२१॥ त्वत्प्राणा मनश्च क्व गतं तानाश्वावर्तय नो चेत्पितृदारहत्यालिप्तो भविष्यसि ॥२२॥ उद्वाहितां मां विहाय क्व गच्छसि? पुत्राननुत्पाद्य कथंमानृण्यं मया कथं स्थातव्यं? किमपि न भाषितं । राक्षसीप्रायाहं गुरूणां गृहं कथं व्रजेयं ॥२३॥ त्वयि जीवति सर्वत्राऽहं पूताऽद्य कोऽपि मुखमपि न पश्येत् । पृष्ठं कुतः शेषे? ऋतुं विना न पृथक् सुप्तोऽसि ॥२५॥ तृषितं नक्रः, श्रांतं द्रुमः, तृणगां गां हिंस्रश्च यथा घातयति तथा मे गुरुदर्शनम् ॥२६॥ रे इश्वरेदं कथं कृतं रुक्शांतिशक्तिर्यदि ते न चेद्रच्छेति त्वयोक्ते त्वामर्दितुं कः क्षमः ॥२७॥ त्वया साधु कृतं ते यशो भर्त्रा सह लोकांतरं नेष्ये । भो मातस्तेऽवैधव्यदानशक्तिः क्व गता, भो व्रतेश्वरि विस्मरसि किम् ॥२८॥ मांगल्यसूत्रं हरिद्रां कुंकुमं च हर्तुं चोरोऽत्र कुतो आगतः मम सौभाग्यनौः कालमीनेन कथं लीढा ॥२९॥ एवमुरुत्रुट-

त्यटा तञ्चेष्टितं संस्मृत्य संस्मृत्य प्रत्यङ्गमालंब्य मोहेन रुरोद तदा कश्चित्साधुराप ॥३०॥ शूली भस्मरुद्राक्षजटाभृत्स तां प्राह बाले मृतः
शुचा नैति मुधोञ्चैः कुतो रोदिषि तूष्णीं तिष्ठ ॥३१॥ अपरिहार्यो मृत्युः कं न ग्रसति देवानामपि जले काष्ठयोगो वृक्षे पक्षियोगश्च यथा
तथाऽत्र धवादियोगः ॥३२॥ अयं शाश्वतो मतश्चेत्पूर्वं कस्य का वासीः अद्वयत्वान्नायं संबंधः जीवस्तु चिदंशो विभुरजोऽव्यय-
श्च ॥३३॥ पञ्चात्मके संगते तस्मिन्भर्त्रादिधीरध्यस्ता सा न तात्त्विकी काष्ठाग्रिवत्प्रकृतिगमलिंगमपि भर्त्रादित्वेन कल्पयन्ति ॥३४॥
अयं प्रकृतिगुणैर्देहतादात्म्यं प्राप्य द्वंद्वप्रतीतिं प्राप्तः सात्वमलेऽजे न तदभिमान एव भवः ॥३५॥ कर्मणो भवो भवात्कर्म चोभयमज्ञा-
नात् येन धीरेणोभयं तत्त्वासिना कृत्तं तस्य न भ्रमः ॥३६॥ आकाशस्य घट इवास्याविद्योपाधिस्तदपाये परात्मत्वमेव रज्जुसर्पवत्क-
ल्पितोऽयं भ्रमः सद्विशिततत्त्वदीपात्रश्येत् ॥३७॥ यावन्न बोधस्तावद्दिनरात्रिवज्जन्ममृत्यू नियतौ अतो बुद्धयस्व त्वग्रक्तमांसास्थिमयदेह-
शोकतः कुतः स्वार्थः ॥३८॥ तस्माच्छुचं मुच येन तरिष्यसि तत्साधय अयं तत्समयः प्रमादतो नृयोनिर्गता चेत्युनस्तत्कथापि
न ॥३९॥ साध्व्युवाच आरोग्यहेतुना प्राप्ताया मम धवोऽत्र मृतः संबन्धिनोऽप्यंतरितास्त्वमेव मे सर्वोस्यतो मां दुःखसागरादुद्ध-
र ॥४०॥ साधुरुवाच नृवत्साध्व्या न नानोपायाः पातिव्रत्यमेकमेव तारकं तन्न देवोक्तं शृणु ॥४१॥ विन्ध्योत्कर्षभियाऽगस्त्यमेत्य देवैः
सह गुरुः लोपामुद्रामाह रमासावित्र्युमाऽरुंधत्यादिषु त्वमेवोत्तमा भर्तरि छायेव परिचारिणी पतिरेव यस्या अखंडव्रतं सा पतिव्र-
ता ॥४३॥ भर्तुः पादाम्बु तीर्थं, उच्छिष्टं प्रसादः, तत्सेवा देवार्चनं, संतोषोऽनुज्ञापालनं, धर्मः ॥४४॥ वशानुवर्तनं, देहयात्रा श्वश्वा-
दिगौरवं, लोकयात्रा भर्तेश्वरः पोष्यपोषणं करणं ॥४५॥ नाज्ञां विना किञ्चित्कार्यं पत्यौ स्थिते स्थेयं सुप्तोत्थितात्प्रागुत्थायाश्रांतं
पतिर्मुदा सेव्यः ॥४६॥ गृहसंमार्जनादि कृत्वा स्नात्वा भर्त्रे इष्टसंभाराः सुभोज्यं च देयं ॥४७॥ क्रुद्धश्चेत्क्षमापनीयः परगृहे न गन्तव्यं
गुरुगृहेऽपि नाज्ञां विना नान्यैर्वक्तव्यं ॥४८॥ श्वश्वादिसंनिधौ मंदं पत्युश्च संधया वक्तव्यं परवक्त्रत इष्टं देहीति वाचयेत् ॥४९॥
भर्त्रा यथा दत्तं वस्त्रभूषादि स्वीकार्यं। दुर्भगो दीनो दुःशीलोऽपि शिवोपमो न निंद्यः ॥५०॥ स्वैरिणीसख्यं वर्ज्यं, स्वीयैर्भेदो न कार्यः,
नित्यं सौभाग्योपचारा धार्याः, प्रोषिते पत्यौ भूषा न धार्याः ॥५१॥ ऋतौ मुखं न दर्शितव्यं, वेदादि च न श्राव्यं। चतुर्थेहि स्नात्वा
भर्ताऽसंभवे सूर्यः प्रेक्ष्यः ॥५२॥ प्रोषिते पत्यौ गुर्वाज्ञया स्थेयं, आगते च प्रत्युद्गन्तव्यं। स च व्रीडहावादिना संतोषणीयः ॥५३॥
तस्मिन्सुप्ते स्वपेत्तन्नाम नोच्चार्यं नान्यत्र भोक्तुं गन्तव्यं, क्वापि याच्ना न कार्या ॥५४॥ वैषम्येऽपि नोद्विजेत् पत्यौ दुःखिते न हृष्येत्
धवाद्यप्रे हास्योच्चासनलीलास्त्याज्याः ॥५५॥ भर्तुः प्रतिवादाच्छुनी, गुरुवंचनादुलूकी, पतिं विना स्वादुभुक्त्या वराहोलूकयोनि-
गा ॥५६॥ रोषोक्त्या मूका, कृतताडनजल्पनाद्याघ्री, सपत्नीवैराद् दुर्भगा, औपपत्यात्कृमिश्च भवेत् ॥५७॥ पत्यौ मृतेऽनुगन्तव्यं
विधवाधर्मे वा स्थेयं। शवाभावे गर्भिणीत्वे च वैधव्यपालनं मुख्यं ॥५८॥ शिरसो वपनं, भूशय्या, दिवैव सकृद्भुजिः, तांबूलगंधभोग-

मंगलस्नानादि वर्ज्यं ॥५९॥ सौभाग्योपचारा वर्ज्या, गौरांशुकं धार्यं, कार्तिकमाघवैशाखेषु स्नानादि कार्यं ॥६०॥ शक्तौ चांद्रायणं कार्यमाज्यफलादि वा भोज्यं सति पत्यौ यत्प्रियं तद्विप्राय देयं ॥६१॥ कल्पोक्तं मासव्रतं च कार्यं यद्यद्विजितं तद्विप्राय देयं । तैथिकः सत्कार्यः ॥६२॥ पुत्रे सति तदाज्ञया स्थेयं । पतिवद्धरिः पूज्यो गुरुगोऽतिथिसद्विप्राः पूज्याः । कुभोजनं वर्ज्यं ॥६३॥ हरिलीला श्राव्याऽपुत्रा पितृन्स्तर्पयेत् । स्वशीलं गोप्यं, वैगुण्यात्पूर्वैः सहाधोगतिः ॥६४॥ एवमाचाराद्गुर्गतिस्थमपि पतिमुद्धृत्य स्वविशेत् ॥६५॥ एवं लोपामुद्रानिकटे देवैर्धर्म उक्तः, स ते कथितः । अनुगमो रोचते चेद्देवार्कं पतिमनुयाहि ॥६६॥ येन यमादपि पतिमुद्धृत्य स्वर्याति, प्रतिपदमश्वमेधफलं, सार्धत्रिकोटिरोमहोमतः प्रतिरोम भर्त्रा सह कोटिवर्षाणि स्वर्वासः ॥६७॥६८॥ गृहे गृहे रूपलावण्यसंपन्नाः स्त्रियस्ताभिः किं एकैव साध्वी त्रिकुलपावनी ॥६९॥ यतो भूवातार्काग्निर्बिभेति स्वपदच्युतिशंकया देवाः प्रणतास्तिष्ठन्ति ॥७०॥ अयं साध्व्याः प्रभावोऽसौ पितृतारका धन्या या स्वैः सह नरके याति तां दुःशीलां धिक् ॥७१॥ साध्युवाच वैधव्यपालनं कष्टं तारुण्याद्यत्र घातकं अतोऽनुगमने मे प्रीतिः ॥७२॥ साधुरुवाच साधु साध्वीदं ते योग्यं । दैवं दुर्जेयं भीष्मरावणाद्या अपि कालग्रस्ताः ॥७३॥ कालो देवैरप्यजय्यः सद्गुरुं विना दुर्धरः । दूराद्गुरुदर्शनेच्छयागतास्यतो गुरुदर्शनं कुरु ॥७४॥ स्नात्वा सुवस्त्रं वसित्वा प्रायश्चित्तपूर्वं सौभाग्यदानानि सपत्नीकविप्रेभ्यो दत्त्वा ॥७५॥ कर्णयोर्गले चेमान् रुद्राक्षान् बध्वाङ्गे भस्म लिप्त्वा पतिं गुरुपादाब्धिः प्रोक्ष्यानुयाहि ॥७६॥ इत्युक्त्वा भस्माक्षान् दत्त्वा सोऽगात् । सापि द्विजानाहूय मुदा दानानि दत्त्वा ॥७७॥ गृहं प्रतियात उमेशौ मे पितरौ तत्राहं यास्येऽत्र सुखं स्थिताविति गुरुभ्यः कथ्यतामित्यनुगान्प्रोक्त्वा ॥७८॥ नीयमानस्य पत्युरग्रतोऽग्निकरा मंथरा गच्छन्तीश्वरीव रेजे ॥७९॥ षोडशाब्देयं भर्तृसौख्यानभिज्ञा सुंदरी कुलोद्धर्त्री धन्येति जनैः स्तुताऽगात् ॥८०॥ स्मशानमेत्याग्निं संस्कृत्य सुवासिनी-स्तोषयित्वा गुरुभाषितं सस्मार ॥८१॥ भस्मधारणादि कृत्वा विप्राज्ञया गुरुं द्रष्टुकामा तं स्तुवन्ती संगमं ययौ ॥८२॥ हे भगवन् त्वं दाता सर्वेशः सतां शरणं त्रिमूर्तिर्जगत्सृष्ट्यादिकारणं दयाब्धिरसि । मत्तुल्यास्त्वत्कृपांशात्पुत्रादिफलभागिन्योऽहं तु पूर्णकामा भूत्वा कीर्तिमादाय स्वर्यास्ये ॥८३॥ अत्र मृतो जीवितः, रुग्ण आरोग्यं गतः, भीतः शं गतः, दीनो धनितां यातः, अज्ञः प्राज्ञतां गतः, अहं च भर्त्रा सह ते सायुज्यं यास्ये ॥८४॥ एवं स्तुवन्ती गलदश्रुः सा पत्या सहात्मानमुद्धर्तुकामा जवेनैत्य गुरुं ननाम ॥८५॥ तादृशीं तां सौभाग्यवती पुनरष्टपुत्रा भवेति प्रीतो भगवानाह ॥८६॥ तच्छ्रुत्वा चकिता लोकाः सर्वमादितः शंशसुः । प्रभुः प्राह मे वाक्यं मृषा नैवात्र शवमानय ॥८७॥ अत्रान्तरे विप्रा एत्य रौद्र्या गुरुमानर्चुः तदानीतं शवं सुधादृष्ट्योद्दीक्ष्य ॥८८॥ स्वसंनिधौ स्थापयित्वा रौद्र-मंत्रिताब्धिः स्नापयामास तदा सोऽकस्मात्सुप्तोत्थितवदुत्तस्थौ ॥८९॥ तदा हर्षाश्रुपूर्णाक्षी सा लज्जितं पतिं प्रेक्ष्य प्रेम्णा सर्वं कथयित्वोभौ प्रांजली भूत्वोचतुः ॥९०॥ आवां दुर्धियौ पापौ भवत्पराङ्मुखौ भो सञ्चिदानंद तथापि त्वं न हंसि ॥९१॥ जगद्गुरो विश्वमूर्ते

परात्मन्विश्वरूप विश्वसाक्षिन्विश्वसंस्थ सर्वानंदनिधे हरे ॥१२॥ कर्ताकर्तान्यथाकर्ता पुमर्थदस्त्वमेव नौ अपराधः क्षन्तव्यः ॥१३॥ इति स्तुत्वा प्रणतीश्चक्रतुः । तद्दृष्ट्वा लोकोऽपि गुरुं तुष्टाव ॥१४॥ तत्रैको धूर्त आह भाले ब्रह्मलिपिरस्ति नास्ति वा? साऽस्ति चेदस्यायं महामृत्युः कथं नष्ट इति ॥१५॥ श्रीगुरुवाच धात्राऽस्मिन्जन्मनि त्रिंशदायुर्लिखितमेष्यजन्मलभ्यशतायुरत्र गृहीत्वेदमग्रतः स्थापितमेवं विपरीतं कृतं ॥१६॥ तच्छ्रुत्वा लोका उच्चैर्जयध्वनिं चक्रुः स ध्वनिर्दिवं गतः ॥१७॥ भगवान् दंपती प्राह पुत्रधनकीर्तियुजौ लोकवन्द्यौ निरामयावायुष्मंतौ भवतम् ॥१८॥ इति गुरुवाक्यं श्रुत्वाऽऽनंदितौ तौ स्नात्वा गुरुमानचरुर्कोऽस्तं गतः । प्रभुराह्निकं कृत्वा सर्वैः सह मठं प्राप ॥१९॥

॥ इति चूर्णिकायां षोडशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

सिद्ध उवाच परेद्युः सावित्री गुरुं नत्वा प्राह गतदिने कश्चनैत्य तत्त्वज्ञानेन मामाश्वास्य भस्माक्षान्ददौ ॥१॥ गुरुं दृष्ट्वा तीर्थेन शवं प्रोक्ष्यानुगच्छेत्युक्त्वाऽगात्स कः को वा तीर्थाक्षमहिमेति ॥२॥ श्रीगुरुवाच मयैव रूपान्तरेण ते भावः परीक्षितः । सुभगे त्वं धन्यासि । अयं तीर्थाक्षमहिमा ॥३॥ तन्माहात्म्यं कोऽपि न वेद ईशभूषेयं मोक्षदा एकादिमुखा अक्षा गङ्गास्नानफलदाः ॥४॥ ते धातुयुक्ता वराः सहस्रधृक् शिवः तैर्विना न पुण्यं न पापक्षयः ॥५॥ भस्माक्षरुद्रयुगदेवैरप्यजय्यः जपेऽक्षा भूरिफलदास्तैर्हीनः पशुरेव ॥६॥ कण्ठे ३२, मूर्ध्नि ४०, कर्णयोः १२, बाह्वोः १६, शिखायां १, दृष्ट्योः १, करयोः २४, उरसि १०८, धार्याः ॥७॥ काश्मीरे भद्रसेनस्य तन्मंत्रिणश्च पुत्रौ भूषाश्मवन्मत्वाऽक्षान्दधतुः ॥८॥ राज्ञा पृष्टस्तत्कारणं पराशर आह पुरा नंदिग्रामे चार्वी वारमुख्याऽभूत् ॥९॥ सगजाश्वधनाढ्या दात्री तत्राट्यमंडपेऽभूषितौ मर्कटकुक्कुटौ ॥१०॥ तत्पातिव्रत्यपरीक्षायै कङ्कणं लिङ्गं च धृत्वा वैश्यरूपेणागतं शिवं दृष्ट्वा वेश्या सखीमाह ॥११॥ मूल्येन रत्या वेदं दास्यति चेत्यहं साध्वीधर्मेणामुं रमयामि पृच्छेनं ॥१२॥ स पृष्ट आह स्वैरिण्याः केवलं व्यभिचारः क्व सत्यं ॥१३॥ वेश्योवाच लिङ्गोपरि शपे त्र्यहं सर्वभावतः साध्वीत्वेन त्वां भजे ॥१४॥ सूर्यचंद्रौ साक्षिणौ । स्ववाक्यं पालयेत्युक्त्वा स करे कङ्कणं बध्वा लिङ्गमदात् । साऽपि मण्डपे लिङ्गं निधाय साध्वीत्वेन तं भजे ॥१५॥ ॥१६॥ ततौ रतिक्षणे सलिङ्गमर्कटकुक्कुटो मण्डपो दग्धः तदा वैश्योऽग्निं विवेश ॥१७॥ कुलाचारविरुद्धं मा कुर्विति स्वैर्निषिद्धापि भर्तृनाशार्ता साऽनुगन्तुमुद्युक्ता ॥१८॥ सर्वस्वं दत्त्वाऽर्कं नत्वेशं ध्यात्वाऽग्निं विवेश तदा स्वरूपेण शिवः प्रादुर्भूयाह ॥१९॥ मायामुद्भाव्य

परीक्षितासि त्वं साध्वी किलेष्टं वरयेति ॥२०॥ सा प्राह क्वापि जैह्वचौपस्थसुखं न कांक्षे स्वैः सह मे ते सायुज्यं देहीति । शिवोऽपि तथा ददौ ॥२१॥ तौ मर्कटकुक्कुटावेतौ पूर्वसंस्कारादक्षप्रियौ शैवौ जातौ ॥२२॥ अनयोः किं भावीति राज्ञा पृथो मुनिराह सप्ताहे त्वत्सुतो मरिष्यतीति ॥२३॥ पुनः खित्रेण राज्ञा पृथो मुनिराह राजन् मा भी रुद्रस्त्राता ॥२४॥ स्रष्ट्रा धर्माधर्मौ सृष्टौ तत्पतीन्द्रियमौ तौ धन्यपापिनौ स्वराधौनेतारौ ॥२५॥ कामाद्या यमभृत्यास्तत्सहाद्यमः पापानदुर्गतिं नयति ॥२६॥ धीन्द्रियमनःसंस्था एतेऽबलान्भीरून् घ्नन्ति यतात्मनो न ॥२७॥ दक्षिणास्याद्ब्रह्मा यजुः ससर्ज तस्मान्मुनिभिः पापहा रुद्रो लब्धः ॥२८॥ तत्पाठका यत्र कामाद्या न यान्ति यमपुरं शून्यमासीत् ॥२९॥ यमस्तद्धात्रेऽकथयत्स आह स्वपन्तिष्ठन्त्रजन्मतोऽभक्तिर्जपेच्चेत्स पापी तं शाधि ॥३०॥ तदन्यान्जापकान्त्रु-
गणान्मृतिगानपि मा प्रेक्ष ते श्रीविद्यायुरारोग्यादिभाज इति ॥३१॥ तस्मान्मृत्युंजयस्त्राता मा भीः सद्ब्राह्मणद्वारा रुद्रेऽतिरुद्राभिषेकाद-
सावयुतायुर्भवितेति ॥३२॥ ततस्तादृशान्चिप्रानाहूय श्रद्धया विधिवद्राजाऽनुष्ठानमारेभे ॥३३॥ ततः सप्तमेऽह्नि पाशदंडधरा अदृश्य-
मचराः प्राप्तास्तदा पुत्रौ मूर्च्छितः ॥३४॥ तदुपरि रौद्राम्बु सिक्तं तदाकस्माद्बुद्धचरा अदृश्यतयैत्य तं जिग्युः । सुतोऽप्युत्थितः ॥३५॥ प्रीतो राजा विप्रान्संतोष्य सदसस्युञ्चासनस्थं पराशरं भेजे ॥३६॥ अत्रांतरे रणद्वीणो नारद एत्य सत्कृत आह ॥३७॥ महामृत्युस्त्व-
त्पुत्रं हर्तुमागतः शिवदूतैः पराभूतो यमं गत्वा तच्छंशंस ॥३८॥ यमोऽपि तानेत्यायं को न्याय इत्यूचे । ते तमाहुरिदं चित्रगुप्तं पृच्छे-
ति ॥३९॥ ततश्चित्रगुप्तो पट्टे द्वादशेऽल्पमृत्युं तीर्त्वाऽयुतायुर्भवितेत्यदर्शयद्भ्रातो यमस्तदा शैवान् क्षमाप्य गत इदं दृष्टं शाक्तेनायं
त्रातः ॥४०॥४१॥ इत्युक्त्वा दत्ताशीर्नारदोऽगात्, पराशरोऽपि गत इति तीर्थाक्षमहिमेति ॥४२॥ सावित्र्युवाच भवदृशा धन्यास्मि
भवत्स्मृत्यै मे मंत्रमुपादिश ॥४३॥ श्रीगुरुवाच स्त्रीणां पतिभक्तिस्तारिणी मंत्रोऽदेयः शुक्रवद्वातुरपि हानिः ॥४४॥ पुरा युद्धे देवह-
तान्दैत्यान् शुक्रो विद्यया जीवयत् ॥४५॥ इंद्रार्थनयानीय शुक्रं शिवोऽभक्षयत्स मूत्रान्निःसृतः ॥४६॥ दैत्यानेत्य प्राग्वत्तानजीवयत्
तदेंद्रो धीमन्नः पाहीति गुरुं शरणं गतः ॥४७॥ स आह व्याजात्तन्मंत्रे भ्रंशिते वो जयो दैत्योत्कर्षादिदं वरं ॥४८॥ इत्युक्त्वा स्वसुतं
कचमाह विद्यार्थित्वेन शुक्रं गत्वा तन्मंत्रसारं तिरस्कुर्विति ॥४९॥ कचोऽपि तथा शुक्रं गत्वा प्राह प्रणतं मां शाधि मया पक्षत्वं मा
निधेहीति ॥५०॥ तं दृष्ट्वा मोहिता शुक्रजा देवयानी तातमाहामुं शिष्यत्वेनाङ्गीकुर्विति ॥५१॥ शुक्रेणापि तद्वात्सल्यादूरीकृतः कचोऽपि
तं भक्त्याऽतोषयत् ॥५२॥ तच्छाठ्यं ज्ञात्वाऽसुरास्तं वने जघ्नुः । देवयानी तमदृष्ट्वा शुक्रमाह क्र प्रिय इति ॥५३॥ शुक्रोऽपि तं
ध्यानेन हतं ज्ञात्वा जीवयित्वानयत् । कन्या जहर्ष ॥५४॥ पुनर्दैत्यास्तं हत्वा हिंसेभ्योऽर्पयन् । तमदृष्ट्वा शोचन्तीं कन्यामाश्व-
स्य ॥५५॥ शुक्रो हिंस्रोदरादपि निष्काश्यैक्यं कृत्वा संजीवन्या पूर्ववच्चक्रे ॥५६॥ पुनर्दैत्यास्तं हत्वा मद्यमिश्रं तद्भस्म शुक्रायापायय-
न् ॥५७॥ पुनः कुमारी शुशोच शुक्रोऽपि ध्यानात्स्वोदरगं ज्ञात्वा ब्रह्मघ्नान्दैत्याञ्छशाप ॥५८॥ कन्यामाह दैत्यैर्मत्कुक्षौ क्षिप्तस्य

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

तस्योद्धारतोऽहं मरिष्ये यतोऽमुं मंत्रं कोऽपि न वेद॥५९॥ कन्याऽऽह मे मंत्रं दत्त्वा तं जीवय मृत्युरेष्यति चेदहं त्वा जीवयिष्यामि॥६०॥ नो चेन्मरिष्यामि इति निर्विण्णासीत्। स तस्यै मंत्रं दत्त्वा कचं जीवयित्वा ममार॥६१॥ कन्या शुक्रोदरात्रिगतं कचं शुक्रं मृतं च दृष्ट्वाऽजीवयत्तदा मंत्रोऽतेजा अभूत्॥६२॥ ततः कृतकृत्यः कचो गुरुं नत्वा प्रतस्थे॥६३॥ देवयानी तमाह मया त्रिर्जीवितोऽस्यतो मामुद्वाहयेति॥६४॥ स आह गुरुपुत्री स्वसा, प्राणदात्री माताऽत एवाम्बाऽस्वर्ग्यं विरुद्धाग्रहं त्यज॥६५॥ तदा सा विद्यां विस्मरेति तं शशाप सोऽपि ते मौख्यात्त्वां हीनो वरिष्यति ते गुरोर्मत्रं नष्ट इति च॥६६॥ तदा मंत्रो हीनः शुक्रोऽपि दीनश्चाभूत्। तस्मात्त्रिभ्यै मंत्रोऽदेयस्ततः गुर्वाज्ञया व्रतं कार्यं॥६७॥ सावित्र्युवाच एवं चेत्ते स्मृतिदं तारकं व्रतं कथय॥६८॥ श्रीगुरुवाच सुलभं तारकं सोमवारव्रतं सर्वेऽप्यस्याधिकारिणः॥६९॥ यतः सीमन्तिन्या नष्टोऽपि पतिर्लब्धः। आर्यावर्ते ख्यातश्चित्रवर्मा राजाऽभूत्॥७०॥ स शिवप्रसादात्सुलक्षणां कन्यां लेभेऽसौ भर्त्राऽयुताब्दं राज्यभोक्त्रीति गणका ऊचुरेकोऽस्या बाल्ये वैधव्यमिति च॥७१॥ राजाऽखिद्यत द्वादशाब्दका सा भावीवैधव्यं श्रुत्वा दुःखिता॥७२॥ मैत्रेयीं शरणं गता सा तामाह सोमवारव्रताच्छंकरस्त्राता॥७३॥ सोमवार उपोष्य नक्तं भुक्त्वा वा भक्त्या वाङ्मनःकायैः सदाशिवोऽर्च्यः॥७४॥ प्राप्तमपि भयं नश्येत् त्यक्ते व्रते शंकरः कुप्येत्॥७५॥ अभिषेकात्पापक्षयः पीठार्चनात्साम्राज्यं गंधादेः सौभाग्यं धूपात्सौगंध्यं॥ दीपात्कांतिर्भोज्याद्भुक्तिस्ताम्बूलाच्छ्रीर्नत्या पुरुषार्थाः जपादैश्वर्यं विप्रभोजनात्सर्वतृप्तिः॥७६-७७॥ होमात्कोशवृद्धिः स्तवात्सर्वाप्तिरिति तदुक्तं व्रतं सीमन्तिन्यकरोत्॥७८॥ भावि भूयादेषा देयेति निश्चित्य नलगोत्रजानुरूपचित्रांगदवरायाऽदात्॥७९॥ गजादि दत्त्वाऽरि स्वराष्ट्रे स्थापयामास॥८०॥ स एकदा कालिंद्यां मज्जति स्म। तच्छ्रुत्वा पितरौ श्वशुरौ चैत्यान्वेष्यापि नापुः। अनुगन्तुमुद्युक्तां कन्यां शवाभावान्निवार्य राष्ट्रं जग्मुः॥८१-८२॥ शोकार्तापि सा व्रतं चक्रे। पुत्रशोकाकुलं इंद्रसेनं निग्रह्यारी राष्ट्रं बुभुजे॥८३-८४॥ मग्नं तं नागिन्यो वासुकये ददुः सोऽमृतेन तं जीवयित्वाऽपृच्छत्कस्त्वं कस्य भक्त इति॥८५-८६॥ चित्राङ्गद उवाच नलवंशीयश्चित्रवर्मजामाता चित्राङ्गदराजोऽहं नद्यां पतितोऽपि पाताले दैवाद्दोऽद्राक्षमतोऽहं धन्योऽस्मि। जगत्कारणभूतकैलासस्थशंकरभक्तोऽस्मीति॥८७-८८॥ वासुकिरुवाच त्वं पूतोऽस्यतो दिव्यभोगान्भुञ्जन्निरुपद्रवेऽत्र लोके तिष्ठेति॥९०॥ चित्राङ्गद उवाच मां मृतं मत्वा पितरावधुनोद्वाहिता भार्या च मरिष्यन्ति॥९१॥ तर्हि याहीत्युक्त्वा वासुकिर्नागाश्वौ भूषामृतादि च दत्त्वा प्रस्थापयामास॥९२॥ स मनोजवो गच्छन्कालिंद्यां विरूपां स्वस्त्रियं दृष्ट्वाऽपृच्छत्काऽसीति॥९३॥ तदाज्ञया सख्युवाच॥९४॥ चित्रवर्मजेयं सीमन्तिनी अत्रास्याः पतिर्मग्रस्तच्छोकार्तेयं सोमवारव्रतं चरति॥९५॥ अस्याः श्वशुरौ निगृह्यारी राज्यं भुङ्के॥९६॥ सीमन्तिन्यपि कोऽयं धूर्तो यक्षो वाऽथवा मे भ्रमः स्वप्न इति मत्वा शुशोच॥९७॥ तदा तामाश्वस्य त्वत्पुण्यात्ते भर्ता श्व एष्यतीत्युक्त्वा चित्राङ्गदोऽगात्॥९८॥ साऽपि तूष्णीं पित्त्रालयं गता। राजपुत्रोऽरिं स्वागमं श्रावयामास

स भीतो नृपममोचयत् ॥१९॥ द्विषा क्षमापितश्चन्द्रसेन आगतं पुत्रं श्रुत्वा प्रेमाश्रुक्लिन्नोऽभूत् ॥१९०॥ अलङ्कृतं पुरं प्रविश्य पितरावा-
लिङ्ग्य सर्वं शशंस ॥१९॥ नागं सत्कृत्य प्रस्थापयित्वा श्वशुरराष्ट्रमेत्य भार्याशोकं जहार ॥२॥ आनीतानर्घवस्तूनि तस्यै दत्त्वा तया
सहैत्य राज्येऽभिषिक्तचित्राङ्गद इन्द्रवदिहैश्वर्यं भजे ॥३॥ ईदृग्व्रतप्रभावोऽतः कुर्विति गुरुणोक्ता सावित्री भर्ता सह सोमवारव्रतं चका-
र ॥४॥ गुर्वाज्ञया पतिगृहं गत्वा प्रत्यब्दं गुरुदर्शनं कृत्वा श्रीपुत्रपौत्राढ्यौ भूत्वोभयीं सिद्धिं गतौ ॥५॥ एवं जगन्मंगलमंगलात्मा
मनुष्यभावात्परिगृह्य भक्तान्। संचारपूतां जगतीं विधाय ततान लीलाममलामघघ्नीं ॥६॥

॥ इति चूर्णिकायां सप्तदशोऽध्यायः ॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

नामधारक उवाच मोहरात्र्यामहंकारघूर्णितं बोधाकौदयप्रबुद्धं मे मनो भगवत्कथामृतं पातुमैच्छत् ॥१॥ सिद्ध उवाच वत्स
प्रबुद्धोऽसि यच्छृण्वतोऽपि ते न तृप्तिस्तस्मात्त्वयि भगवत्प्रसादोऽस्तीति मन्ये ॥२॥ तत्र त्यक्तपरान्नप्रतिग्रहो दैवभुक् शांतः कर्म-
परो विप्रोऽभूत् ॥३॥ तत्स्त्री परगृहे स्वन्नवस्त्रान्त्वभंत इति दृष्ट्वा पतिमगर्हयत् ॥४॥ एकदा सैकेन धनिना भर्त्रा सह भोक्तुमाहू-
ताऽप्यकामेन पत्या निषिद्धा गुरुमेत्योचे ॥५॥ दीनां कुचैलां क्षुधितां मां भर्त्रा सह भोक्तुं दाताऽऽह्वयति पतिर्न यास्यत्यतो
गच्छेति तमुपादिश ॥६॥ तदा प्रभुर्द्विजमाहूयाद्य नियमं हित्वा पत्या सह भोक्तुं गच्छेत्युपादिशत्स तथेत्युक्त्वा तया सहागा-
त् ॥७॥ तत्र भुञ्जाना सा श्वशूकरोच्छिष्टपाकतोऽन्नं ददत इति दृष्ट्वा भर्त्रे शशंस ॥८॥ तत उभावुत्थाय खिन्नौ गुरुमेत्य तदूचतुः।
ब्राह्मणीं गुरुराह परान्नसुखं लब्धं किमिति ॥९॥ सा प्राह मेऽपराधः क्षन्तव्यः। तां गुरुराह पत्युराज्ञानुगा भवेति ॥१०॥ विप्र
उवाच दुष्टया मे निष्ठाऽन्यथा कृता आजन्मेदं न कृतं ॥११॥ मा भीर्नेष दोषः पत्या मनःशांतिर्जाताऽतः साऽपीदृङ्नैच्छेत्त्वमपि
परान्नं त्यज ॥१२॥ कदाचिद्ब्राह्मणाभावे कस्यचित् कर्माभाव उपस्थिते भोक्तुं गन्तव्यम् ॥१३॥ विप्र उवाच कस्यान्नं पवित्रं कुत्र
न भोक्तव्यं कस्माद्दानमादेयं किं निषिद्धं चेति वद ॥१४॥ श्रीगुरुवाच सद्भिर्वैदिकगुरुस्वजनशिष्यमातामहगेहे भोक्तव्यं।
आचारहीनपरकर्मकृत्क्रोधिकदर्यापांक्ताशुद्धस्वजनपीडकगृहे नाद्यात् ॥१५॥ नित्यं परान्नं भुक्त्वा स्वपुण्यं दातरि तत्पापं च
भोक्तरि संक्रमेत्। दर्शे परान्नं मासपुण्यहत्। शूद्राह्वानतोऽमंत्रतो वाऽशनात्पापं ॥१६॥ प्रजोत्पत्यूर्ध्वं कन्यालये भोज्यं। नित्यं
परान्नगृहवासे लक्ष्मीर्नश्येत्। सञ्जानादानं ग्राह्यं तदपि ग्रहणे तीर्थे क्षेत्रादौ निद्यं च दानं वर्ज्यं ॥१७॥ दीक्षितब्रह्मनिष्ठान्नं यज्ञशेषं

चोत्तमं स्वार्थं पक्तं नाद्यात् ॥१८॥ आपदि गायत्रीजपात्र दोष आपदादिविचारपूर्वकं ये धर्मं चरन्ति तेषां नाधिदैव्यर्णरो-
गाः ॥१९॥ स्वधर्महीना परधर्मसक्ताः परत्रात्र च दुःखभाजः । तस्मात्त्वमनासक्त्या धर्मं चर ॥२०॥ विप्र उवाच भो देव सद्वुरो
दयया सर्वमाचारं कथय ॥२१॥ श्रीगुरुवाच आचारो मुनीनामपि दुर्ग्रहः ततः पराशरादिमतं सद्गतिदं सारभूतं शृणु ॥२२॥
आचारोत्थो धर्मः स उभयसुखदः श्रुत्याद्युक्तचरणं विष्णुध्यानं शक्त्या दानं दयाक्षमानसूयाऽनायासानीहाकार्पण्यं शौचं मंगलं एत-
द्युक्तो धर्मः ॥२३-२४॥ धर्माच्छ्रेष्ठ्यं कर्म ततो ज्ञानं ततो मोक्षः ॥२५॥ श्रुतिस्मृतिपुराणमूलो धर्मः त्रयाणां विरोधे श्रुतिर्वरा,
श्रुत्योर्द्वेधे द्वौ धर्मो, स्मृत्योर्वैरे लौकिकी वरा ॥२६॥ वर्णाश्रमदेशकालार्हो लौकिकश्च धर्मो ग्राह्यः ॥२७॥ न्यूनाऽपि स्वधर्मः पर-
धर्माच्छ्रेष्ठः । स्वगृह्याविरुद्धः स्मार्तोऽपि ग्राह्यः ॥२८॥ काम्यमैच्छिकं ज्ञं विना नित्यनैमित्तिकत्यागी न कापि सुखी ॥२९॥ प्रमा-
दात्कर्मलोपे प्रायश्चित्त्या शुद्धिः । बुद्ध्या दुःसंगत्या वा प्रयत्नाच्छुद्धिः ॥३०॥ तस्माद्भक्त्या धर्मं भजेद् ब्राह्मणस्तु विशेषतः ॥३१॥
दानप्रतिग्रहो यजनयाजनेऽध्यापने च स्नानसंध्याजपहोमपाठयज्ञकृच्छरेत् ॥३२॥ तंत्रमिश्रां वैदिकीं वा क्रियां चरेत् । कृताशौचः
सुमुखः स्नात आचांतोऽथ पंचकच्छी सद्धौतः शुष्कद्विवस्त्रः यतकरणो बद्धशिखः मृद्भस्मान्यतरलिप्तः सपवित्रः ॥३३-३४॥ आस-
नस्थोऽन्तर्जानुकारो नैशं विनोपोषितो गुरूक्तवत्कर्म कुर्यात् ॥३५॥ गव्यौषधांबुफलाशने न दोषः । संकल्प्य कर्म कार्य ईशार्पणा-
त्तत्सांगता । सूर्योदयास्ततः प्राक् प्रत्यक्च ॥३६॥ दिवा प्राङ्मुखो, निश्युदङ्मुखः, होमादौ अग्र्यादिसंमुखः, अनुक्ते पूर्वोत्तरैशान्यो
दक्षाङ्गं उपवीतं आसीनत्वं मध्यपाठो देवतीर्थं च कंठलंब्यार्षं निवीतं दक्षांसगं- ॥३७-३८॥ पित्र्यं प्राचीनावीतं वामांसगमुपवीतं ।
भ्रष्टं त्रुटितं वा त्यक्त्वाऽन्यद्धार्यं ॥३९॥ षण्णवतिकरसूत्रं गायत्र्या त्रिगुणीकृत्य पुनस्त्रिरावृत्य ततस्त्रिदोरकं सगंधिकमब्धिगैः
प्रोक्ष्य १० गायत्र्याभिमंत्र्य समंत्रं धार्यं ॥४०-४१॥ अग्रिमंत्रदर्भासनद्विजाः पुनर्योज्याः पिंडादिगा दर्भाः, प्रेतश्राद्धभुग् विप्रश्चिता-
ग्रिनाशे नीचगमंत्रगतुलस्यश्च वर्ज्याः ॥४२॥ सदा सौंकारा मंत्राः होमे स्वाहान्ताश्च वामहस्तहत्तान् जपेत् ॥४३॥ ऋषिच्छंदोदेव-
ताज्ञश्च जपेत् । शूद्राहृतं द्विजक्रीतं समिज्जलपुष्पाद्यसत् ॥४४॥ हस्तनखास्पृष्टानफेनानुच्छिष्टांबु सत् । कुशकाशयवोशीरगोधूमव्री-
हिकुंदकमौजदूर्वातृणानि दश दर्भा श्रावणामायां स्वीकृताः शुभाः तन्मूलाग्रेषु ब्रह्मविष्णुवीशा, अभितः सर्वे देवाः ॥४५-४६॥
उत्तरांतं प्राक्संस्थं व्यस्तं कर्म पित्र्यं अग्रिगमाग्रेयांतं तद्वन्मुखं चाङ्गे वामतः क्रमः ॥४७॥ दक्षहस्तस्य तर्जन्यधः पितृतीर्थं कनि-
ष्ठाध ऋषितीर्थं अग्रे देवतीर्थं मूले ब्राह्मं मध्ये आग्रेयं ॥४८॥ क्रमात्तैः पित्रर्षिदेवाचमनादानकार्याणि सर्वत्र वामान्वारब्धान्यहस्तः
आद्यंतयोरम्बुदानं च ॥४९॥ त्वक्फलकृमिरोमवस्त्राणि श्वेतरक्तपीतकृष्णानि द्विजादेः परकीयमधौतस्फाटितं च वर्ज्यं ॥५०॥
ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय गणेशादीन् ग्रहान्गुरुं गांश्च नत्वा पुण्यश्लोकान्स्मरेत् ॥५१॥ ग्रामाद्बहिर्नैर्ऋत्यां देवसदृक्षाध्वहीने दूरेऽम्बुसं-

स्थाप्येन्द्रियाणि नियम्य ॥५२॥ दिवोद्भ्रुखो रात्रौ दक्षिणामुखस्तृण आसीनः कर्णे सूत्रं कृत्वा मूत्रविशौ त्यजेत् ॥५३॥ तत एक-
वारं लिङ्गं, द्विगुदं, दशवारं वामकरं, हस्तौ पादौ च प्रत्येकं सप्तवारं धात्रीमात्रमृदाऽम्बुना च क्षालयेत् ॥५४॥ मूत्रे तदर्धं रेतसि
द्विगुणं ब्रह्मचारिवनस्थभिक्षुणा द्वित्रिचतुर्गुणम् ॥५५॥ मार्गोऽर्धं संकटे तदर्धं स्त्रीबालानां गंधलेपांतं शौचे द्विजैर्द्वादश गंडूषा
वामतस्त्याज्याः ॥५६॥ अन्यैरल्पाः तर्जन्यास्यं न शोध्यं द्वादशाङ्गुलेन निंबापामार्गादिकाष्टेन ॥५७॥ अन्यैरल्पेन समंत्रं दंताः
शोध्याः १६ गंडूषांश्च कार्याः। जले गोमयेन प्रातर्मध्यंदिने मृदा च ॥५८॥ भिक्षुर्व्रती त्रिकालं स्नायात् चिरंटी न शिरसा शीता-
म्बभावे शीतसंपुटितोष्णाम्बुनाऽब्लिङ्गमंत्रेन स्नानं ॥५९॥ गृह आचमनसंकल्पाघमर्षणतर्पणं न दीपावल्युत्सवमांगल्यवर्षारंभेषु
नित्योऽभ्यंगः ॥६०॥ अनिद्याहे ऐच्छिकः न विधवायत्योः मांगल्ये न शीताम्बुस्नानं पुत्रोत्पत्तिपर्वक्रांतिश्राद्धाहादा नोष्णदकस्ना-
नं ॥६१॥ वांत्यशुचिस्पर्शदुःस्वप्नप्रतिदुर्गमे स्नानं नद्यां प्रवाहाभिमुखो वरुणं प्रार्थ्य स्नात्वा ॥६२॥ जलमालोड्योन्मार्ज्याघमर्षणं
कृत्वा स्नात्वा देवर्षिपितृस्तर्पयित्वा ॥६३॥ उदग्दशं वस्त्रं संपीड्य शोधिताङ्गो व्रजेत्। सरंधो देहः स्रवत्यतः प्रातः स्नाया-
त् ॥६४॥ त्रिसप्तद्वादशाहं संध्यास्नानाग्निहीनो द्विजोऽपि शूद्रो भवेत् अशक्तश्चेद्ध्यानार्थं मानसं, मृदा भौमं, भस्मनाग्रेयं, गोरज-
रूपमानिलं, सातपवर्षाख्यं दिव्यं वा चरेत् ॥६५-६६॥ मेधालोलुपताऽऽरोग्यरूपतेजोयशोबलशौर्यदुःस्वप्ननाशायुष्मत्त्वं स्नातस्या-
स्नातस्य तदन्यञ्च लभेत् ॥६७॥ स्नात्वा मृत् हुत्वा भस्माभ्यर्च्य चंदनं च ॥६८॥ शुक्ले केशवाद्यैः कृष्णे संकर्षणाद्यैश्च ललाटा-
दिषु धार्यं ॥६९॥ भस्म तु षडक्षरेण धार्यं मृताशौचे न गंधो मांगल्ये न च भस्म धार्यं ॥७०॥ गयाश्राद्धाधानोत्तरीयप्रेतकृत्यपा-
दुकारौप्यमुद्रादि जीवत्पिता वर्ज्यं ॥७१॥ रौप्यहैमीखड्गमुद्रावत्तर्जन्यनामिकाकनिष्ठः साग्रागर्भदर्भपवित्रो वा ॥७२॥ मुक्ताङ्गुष्ठक-
निष्ठगोकर्णाकारहस्तेन केशवाद्यैः स्त्रिःपीत्वा गोविंदविष्णुभ्यां करौ प्रक्षाल्य मधुसूदनत्रिविक्रमाभ्यामङ्गुष्ठमूलेनोष्ठौ संमृज्य वामन-
श्रीधराभ्यां तथैव मुखमुन्मार्ज्यं हृषीकेशेति वामकरं प्रोक्ष्य दामोदरेति मूर्ध्नि प्रोक्ष्य संकर्षणेति संहताङ्गुलित्रयेणास्यं स्पृष्ट्वा वासुदेव-
प्रद्युम्नाभ्यामंगुष्ठतर्जनीभ्यां नासापुटे स्पृष्ट्वाऽनिरुद्धपुरुषोत्तमाभ्यामंगुष्ठानामिकाभ्यां नेत्रे स्पृष्ट्वाऽधोक्षज नारसिंहाभ्यां तथैव कर्णौ
स्पृष्ट्वा जनार्दनेति पाणितलेन हृदयं स्पृष्ट्वापेन्द्रेति सर्वाभिः शिरः स्पृष्ट्वा हरिकृष्णाभ्यां तथा बाहू स्पृशेत् असंभवे त्रिभिः पीत्वा
द्वाभ्यां हस्तौ प्रोक्ष्य कर्णं स्पृशेत् ॥७३-७६॥ पानेमाषमज्जनमात्राम्बु। मूत्राद्यूत्सर्गशुद्धचूर्ध्वं स्नाने दानेऽर्चने कर्मण आद्यंतयोः सुप्ते
वस्त्रपरिधाने क्षुते कासश्वासाद्येऽध्ययनेऽशुद्धभाषणे ॥७७-७८॥ स्नानपादशौचश्मशानगतौ च द्विराचामेत्। हीनसंभाषणे स्त्रीशू-
द्रोच्छिष्टभाषणे ॥७९॥ उच्छिष्टस्पर्शोऽपाने याते चाचामेत्कर्णं वा स्पृशेत्। विप्रदक्षकर्णे वरुणार्केन्दुवाय्वम्बुग्निदेवाः ॥८०॥
संध्याऽज्ञानाच्छूद्रः, संध्याहीनोऽशुचिः, संध्यावंदनं विना नान्यकर्माधिकारः ॥८१॥ सम्यग्ब्रह्मात्र ध्यायन्त्यतः संध्या भाट्या भही-

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

नाऽर्कयुक्ता प्रातःसंध्या क्रमादुत्तमामध्यमाऽधमा, सार्काकोना भान्विता सायंसंध्याऽपि तथा । त्रिघटिपर्यंतं न कृता चेच्चतुर्थाऽर्घ्यं दद्यात् ॥८२-८३॥ सार्धप्रहरादासायं मध्याह्नसंध्या यतिब्रह्मचारिभिरनामिकाकनिष्ठाङ्गुष्ठैः अन्यैः पंचभिर्नासा धार्या ॥८४॥ सव्य-नाड्यापूर्य सव्याहृतिकां गायत्रीं सशिरस्कां त्रिर्जपेत् ॥८५॥ कुंभितवायुं दक्षनाड्या रेचयेत् पुनर्विपरीतं अत्र मूलबंध आवश्यकः जालंधरोट्टियाणौ पूरकरेचकहितौ प्राणायामोऽघघ्नोऽयं सर्वकर्मसु कार्यः ॥८६-८७॥ ग्रामाद्बहिर्द्विगुणं, नद्यां शतगुणं, तीर्थे सहस्रं च संध्याफलं ॥८८॥ गृहाद्बहिः कृता चेत्सुरापानादिदोषहारिणी । संध्यामुपासिष्य इति संकल्प्यांबु पात्रे करे वाऽऽदाय वरांतैर्मूर्ध्नि, नातैः पादयोः, सथांतैर्हृदि च मार्जयेत् ॥८९-९०॥ आपोहीति पच्छः । प्रातः सूर्यश्चेति, मध्याह्ने आपः पुनन्तु, सायमग्निश्चेति प्राश्य ॥९१॥ सव्याहृतिगायत्र्याऽप्सूक्तेन प्रतिमंत्रं मूर्ध्नि मार्जयित्वा ऋतं चेति तृचा ॥९२॥ पापपुरुषं स्मृत्वा पिंगलया बहिर्हस्त-जले निःसरणं भावयित्वा नावलोक्य वामभागे ॥९३॥ क्षितौ क्षिप्त्वाऽऽचम्य व्यङ्गुष्ठतर्जन्यञ्जलिना गायत्र्याऽर्कसंमुखं तिष्ठन् त्रिरर्घ्यं दद्यात् असावादित्येति प्रदक्षिणमासिच्याचामेत् ॥९४-९५॥ मध्याह्ने हंसर्चा नतोऽर्घ्यं दद्यात् । जपे गृहाद्बहिर्द्विगुणं नदीगोष्ठवना-ग्निहोत्रहरिहराग्रतो यथोत्तरं फलं ॥९६॥ काष्ठासनेऽपकीर्त्युणं पल्लवे दौरात्म्यं वस्त्रे दैन्यं पाषाणे रोगः भस्मन्यारोग्यं कम्बले सुखं ॥९७-९८॥ कृष्णाजिने ज्ञानं व्याघ्रचर्मणि मोक्षः कुशे प्रजायुश्च ॥९९॥ व्याहृत्या पद्मासनेनोपविश्य भूमिं प्रार्थ्य ॥१००॥ भूतान्युत्सार्यैकाग्रेण देव्या यथाङ्गमात्मानं भावयेत् । ऋषिच्छंदोदेवतास्मृतिपूर्वकं ॥१॥ न्यासान्कृत्वा मुद्राः प्रदर्श्य बालामिति यथा-कालं ध्यात्वा ॥२॥ आगच्छ वरद इति समाहितस्तिष्ठन्प्राङ्मुखो मंत्रार्थमनुसंधानोऽन्तरिक्षदृष्ट्या गायत्रीं शनैर्जपेत् । मत्रकाराख्य-मनस्त्राणान्मंत्रः ॥३-४॥ जन्मविच्छेदपापहत्वाज्जपः सर्वयज्ञेषूत्तमः ॥५॥ वाचिकोऽल्पफलः मानसिकोऽतिफलोऽन्यो मध्यमः । अङ्गुलिरेखाशङ्खमणिप्रवालस्फटिकमुक्तापद्माक्षीस्वर्णाक्षैर्यथोत्तरगुणं जपफलं । संस्कृता माला ग्राह्या । जपे मेरुलङ्घने मालापाते वा ॥६-७॥ तन्द्र्यादौ वा पुनर्जपाच्छुद्धिः । यतिः षडोङ्कारसहस्रमन्यः सप्रणवव्याहृतिमष्टोत्तरमष्टाविंशतिं दशवारं वा नासाग्रदृष्ट्या जपेत् ॥८॥ द्रव्यलोभेन न जपेत् । क्रमान्मैत्रैः सौरैर्वारुणैः सदा जातवेदसे तच्छंयोस्त्रिर्नमो ब्रह्मण इत्युपस्थाय दिक्पं देवविप्रात्रत्वा संध्यां विसृज्य ॥९-१०॥ प्राङ्मुखोपविष्टं गुरुं स्वकर्णस्पर्शपूर्वकं दक्षिणवामपादौ दक्षिणवामकराभ्यां स्पृष्ट्वा पादयोर्मस्तकं न्यसेत् अभिवादनमेतत् अष्टाङ्गैर्देवान्नमेत् ॥११-१२॥ श्रेष्ठानल्पानपि ज्ञान्सद्विप्रान्याणिभ्यां नमेन्नाशुचीन् कर्मस्थानग्र्यादिहस्तान्स्वयं च तथाभूतो न नमेत् हीनांस्तु करेण ॥१३॥ विवाहोर्ध्वं सायं प्रातरौपासनं स्वयं पत्नीशिष्यादिद्वारा वाऽऽचरेत् । धमन्याऽग्निं प्रबो-ध्य ॥१४॥ प्रादुष्कृताग्निं ध्यात्वाऽलङ्कृत्य हौम्यं संस्कृत्य ज्वालायां समिधं हुत्वा ॥१५॥ प्रातः सूर्याय सायमग्रये द्वितीयां तूष्णीं चोभयत्र हुत्वा क्रमात्सूर्याग्निमंत्रैरुपतिष्ठेत् ॥१६॥ उभयत्रापि कायाभ्यां च षष्ठिधान्याहुतिः पयोदध्याज्यनीवारयववीह्यादि

हौम्यं ॥१७॥ गृह्यं श्रौतं वा परिचरेत् नित्यमासिकवार्षिकयज्ञान्नातीयात् ॥१८॥ दानं विनाऽहो नातीयात्किमपि शक्त्या दद्यात्स-
दाऽसकृद्विष्णुं स्मरेत् ॥१९॥ संस्कृते सद्वारे छत्रे गृहे वसेदुपलिप्ता भूः पुनर्लपेन शुध्येत् ॥२०॥ अलिप्ते प्रेतादि वसति अत्र
कांस्यपात्रवस्त्रे गर्ह्ये गोमयेन नैर्ऋतित उपलिप्य ॥२१॥ रंगवल्ग्यादिनाऽन्वहमलङ्कार्यं गव्यं तिलांश्चर्म मणिश्रीखंडे धेनुः
स्थाप्या ॥२२॥ त्रिसंध्ये देवः पूज्यः प्रातर्विस्तरान्मध्याह्ने पंचोपचारैः सायं नीराजनेनार्च्यस्त्रिकालं तुलस्या च ॥२३॥ गुर्वर्काग्र्य-
म्बुगोविप्राष्टधामूर्त्यन्यतममर्चेत् । कलौ विष्णुसान्निध्याच्छालग्रामं वा ॥२४॥ गुर्वाज्ञया भक्तिमान्यं पूजयेत्स प्रसीदति । देवो भक्त-
पसाऽर्चनाद्विम्बभिरूप्याञ्च सान्निध्यमेति ॥२५॥ संशयात्माऽश्रद्धधानो नास्तिकश्चार्चने नाधिकारी । येभ्यो मातेति पुंगंधं निवा-
र्य ॥२६॥ सर्वसंभारानादाय देवाग्रे उपविश्य दक्षभागे कलशं निधाय वामे शंखं च संपूज्य प्रोक्ष्य ॥२७॥ भूभूतशुद्धिं कृत्वा
प्राणान्प्रतिष्ठाप्यांतर्बहिर्मातृकादिभिर्देहे देवे च पुंसूक्तैश्च न्यसेत् ॥२८॥ एवं देवो भूत्वाऽर्घ्यपात्राण्यासाद्याद्द्विरापर्य ॥२९॥ हत्स्था-
मीशकलामापादतलमस्तकं ध्यात्वाऽञ्जलिस्थपुष्पं मूर्तौ न्यसेद्वा साक्षात्प्रतिमागतां देवतां विभाव्य ॥३०॥ मंत्रतंत्रविधानतः पीठा-
द्वारदिव्यपूजापूर्वकमर्चेत् पुंसूक्तेन वाऽऽवाहनासनपाद्यार्घ्याचमनस्नानवस्त्रसूत्रगंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यनतिप्रदक्षिणापुष्पाञ्जलीन्भक्त्या
दद्यात् । स्त्री शूद्रश्च द्विजोक्तपौराणिकमंत्रैः पूजयेत् ॥३१-३२॥ सति संभवे पंचामृतं गंधोर्ध्वं भूषा नैवेद्ये चतुर्धाऽन्नं च ॥३४॥
राजोपचारताम्बूलदक्षिणाऽऽर्तिकस्तोत्रगीतवाद्यविप्रभोजनैर्देवं तोषयेत् ॥३५॥ आदौ स्नाने धूपदीपयोश्च घंटानादं चरेत् । नैवेद्ये
वस्त्रसूत्रयोराचमनं प्रत्युपचारं जलं च दद्यात् ॥३६॥ शिवं विना स्नाने शंखांबु देयं । स्वारामारण्यक्रयाप्तं श्वेतरक्तकृष्णं पुष्पमुत्तमं
मध्यमाधमं च । पर्युषितं सच्छिद्रं शीर्णं स्वयंच्युतं ॥३७-३८॥ समलं वामहस्तांग्रिस्पृष्टं जले क्षालितं च न देयं बकुलाब्जाशोकजा-
तीदूर्वाबिल्वशमीकुशतुलसीकरवीरमल्लिकाः श्रेष्ठाः कोविदारार्कधत्तूरशाल्मलीकुटजैर्हरिर्नार्च्यः ॥३९-४०॥ तुलस्या गणेशो दूर्वये-
श्वरी कृष्णरक्तकेतकनिंबैश्च शिवो नार्च्यः, बिल्वं श्वेतं चास्य प्रियं ॥४२॥ गणेशस्य दूर्वा, विष्णोस्तुलसी चेति ज्ञात्वा पुष्पाणि
श्रद्धया देयानि ॥४३॥ पुंसूक्तेन प्रत्यृचं हुत्वा पुष्पाणि दत्त्वा प्रार्थ्य तद्गतहन्मंत्रं जपेत् ॥४४॥ द्विजदेवांग्रघञ्जतीर्थं पेयं, मूर्ध्नि
धार्यं च । चतुर्धाऽध्ययनं स्ववृत्त्या पोष्यपोषणं कुर्यात् ॥४५॥ स्ववृत्त्या जीवनाभावादापद्यनिन्दया वृत्त्या जीवेत् । कुटुम्ब्यपि न
हीनवृत्त्या ॥४६॥ कृतसंध्य उपस्थं कृत्वा जानुस्थसकुशाञ्जलिर्मध्यदृक् सोङ्कार व्याहृतिं पच्छोर्धर्चः सर्वा गायत्रीं जप्त्वा तिष्ठन्ना-
सीनो व्रजन्वानध्यायेऽल्पमेवं सांगान्वेदान् शक्त्या पठित्वा ॥४७-४८॥ त्रिनमो ब्रह्मण इति च साक्षताञ्जलिर्देवानृषींस्तिलैः पितृ-
नृह्योक्तवत्तर्पयेत् ॥४९॥ आशौचे यज्ञादिवर्ज्यं कर्म मानसिकं चरेत् । कृत्तिकाभरणीमघाऽर्कशुक्रजन्माहे ॥५०॥ विवाहव्रतचौल-
तोऽब्दतदर्धार्धं निमित्तं विना तिलैर्न तर्पयेद्दृहे तु नैव ॥५१॥ माघकृष्णाष्टम्यां भीष्मं, दीपावल्यां यमं च तर्पयेत् । नित्यनैमित्तिक-

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

श्राद्धैः पुत्रस्य पुत्रत्वं ॥५२॥ पंचसूनाहृत्यै वैश्वदेवः कार्यः। कुंडे ध्यात्वा दीप्तेऽन्नाहुतिर्हुनेत् ॥५३॥ प्रातःसायं बलीन्पितृभ्यो बहिर्भूतेभ्यश्च दत्त्वाऽऽगतायातिथयेऽन्नं दद्याद्भिक्षवे चाद्यांतजलदानपूर्वं दत्तं चेदद्रिसिंधुवत् ॥५४-५५॥ बलावनुद्धृते नाद्यात्स्वयं नोद्धरेच्च । नित्यश्राद्धं कृत्वाऽन्नं वा दत्त्वा पोष्ययुग्भुञ्जीत ॥५६॥ आर्द्रपादहस्तास्योऽविदिङ्मुखः परिषिच्य दक्षभागे बलिं दत्त्वाऽहं वैश्वानर इति ॥५७॥ स्मृत्वापो मंत्रवत्प्राश्य धृतपात्रः प्राणाहुत्यूर्ध्वं शीघ्रं भुञ्जीत ॥५८॥ प्राणाहुत्यूर्ध्वं पात्रधारणमौने विकल्पिते । तैजसे राजते हैमे ताम्रे जम्ब्वाम्रचम्पकरम्भामधूककुटजपनसोदुम्बरपत्रे मंडलस्थेऽद्यात् । न तैजसे विधवाव्रतिभिक्षुभिः सर्ववल्लीपलाशार्कवटादिषु नाद्याच्च नासनारूढपादः ॥५९-६०॥ न बालैर्विवाहं विना वध्वाञ्चाद्यात्, न दुष्टपंतौ, संशये द्वारभस्माप्लंभैः पंक्तिं भिद्यात् ॥६१॥ पाकाग्निदेवासद्गृहे महारात्रौ च नाद्यात् । पीतशेषं, ग्रासशेषं, तैलगव्यपकं विना पर्युषितं, शूद्रान्नं, रजस्वलादृष्टं, केशकीटादियुक्पकं पक्ष्याद्युच्छिष्टं कुसुंभालाबुवृताककोविदारादि कुस्थानोत्थादिपलाण्डुलशुनाद्यसत् ॥६२-६३-६४॥ सवत्सस्तनगोमहिषीदुग्धादि सत्, खरादिदुग्धादिं च वर्ज्यं । कास्ये नारिकेलेक्षुरसः, ताम्रे गव्यं ॥६५॥ सदध्यार्द्रको गुडः, केवलं लवणं चासत् । श्वरजस्वलापतितशब्दश्रवणे तद्विलोकने, भुक्तौ परस्परस्पर्शे नाद्यात् गुरुं विना पंक्तिस्थ उत्थिते नाद्यात्, उलूखलादेर्यावद्ध्वनि नाद्यात् ॥६६-६७॥ नष्टे दीपे मूत्राद्युत्सृतौ न च भोज्यं । लेह्यादि हस्तदत्तमसत् । नोच्छिष्टं पात्रे न्यसेत् ॥६८॥ आस्याविकारेण अष्टौ यतिः, षोडश वनी, द्वात्रिंशत् गृही, वर्णाष्टमद्यात् । प्राङ्मधुरं द्रवं, मध्येऽम्लादि कठिनं, तिक्तादि द्रवमन्त्ये चाद्यात् । पायसाज्यलवणं विना सशेषमद्यात् ॥६९-७०॥ व्रताहार्कपर्वरात्रिभूतदिने नाद्यात् । तलप्रसृतशाखाभिः फूत्कारतोऽपि भुक्तं न सत् ॥७१॥ उच्छिष्टं त्यक्त्वा पीतापोशनः शेषं भुवि क्षिप्त्वा शुद्धकरास्यपादः ॥७२॥ हस्तोद्धृष्टाम्बु शर्यातिमित्यक्ष्णोः क्षिप्त्वा, आतापिं चेति जपित्वा सांगं तांबूलं विप्राय दत्त्वाऽद्यान्नाधवा यतिः । अङ्घ्रिग्रशिरोनं पर्णं सत् । अहःशेषं श्रवणादिना नीत्वा नक्तं कृतक्रियो यामोर्ध्वं द्वियामं स्वपेत् । कृतं विष्णवे निवेदयेत् ॥७३-७५॥ सुखशायी सर्पनिशा नत्वा सुमुहूर्तकृते तल्पे शयीत । भूत्यां, धान्येऽह्नि, देवगोगृहे, श्मशानाध्ववल्मीकघोरदेशे न । प्रवासे प्राक्पदः स्वपेत् ॥७६-७७॥ दिवाकर्म संकटे रात्रौ प्रहरपर्यन्तं, नैशं च निशीथपर्यन्तं कार्यम् । ततः प्रायश्चित्तं ॥७८॥ कर्मवैगुण्ये लोपे च प्रायश्चित्तं विना न शुद्धिः ॥७९॥ सुदिने रह ऋतौ स्वजायां गच्छेत् । प्राक् चतुर्निशाश्राद्धतत्प्राग्दिनाहोत्रपर्वसु जम्नाहाष्टमीचतुर्दशीमूलमघारेवतीषु न । ऋतुगः सदा ब्रह्मचारी ॥१८०-८१॥ सपुत्रां विना ऋतौ विदेशं व्रजेत्, द्वेषादिना न गच्छेत्स भ्रूणहा ॥८२॥ षोडशाहमृतुः । विषमे हि कन्या समे सुतः । रतौ यादृक्कल्पना तादृक्सुतः अतः सुपुत्रार्थं सत्त्वं धार्यं । प्रायोऽपुत्रोऽधः पतति ॥८३-८४॥ सत्पुत्रः एकोऽपि ध्रुववत्तारकः । धार्तराष्ट्रशतोपमैः किम् ॥८५॥ पराशरादिमतोऽयमाचारः । विचाराचारकृत्सुखी ॥८६॥ आचारादुभयसिद्धिः । तदूना

दण्ड्याः। ब्राह्मणस्तु विशेषतः॥८७॥ इति गुरुमुखलब्धं धर्मं चरन् द्विजो मुक्तः। ततो लुप्तोऽप्याचार उदितः। भगवतान्यो भक्ति-
योगोऽप्युक्तः॥१८८॥

॥ इति चूर्णिकायां अष्टादशोऽध्यायः॥१८॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

नामधारक उवाच। ज्ञानयोगार्थं कर्मयोगमुक्त्वापि कुतो भक्तियोगं जगौ॥१॥ सिद्ध उवाच भक्तिरेवोत्तमोत्तमा सर्वसाधि-
काऽभक्तस्य कर्मापि मोघमिति भक्तिं जगौ॥२॥ त्रिभिः परस्परसहायकैर्योगैर्ब्रह्म गम्यते नैकयोगतः॥३॥ श्रद्धालुः सात्त्विको
भक्तो भगवत्प्रियः, अभक्तं कर्मठमपि भवप्रवाहे क्षिपति॥४॥ कर्मण्यकर्माकर्मणि कर्म यः पश्येत्स भक्तः कर्मबंधान्मुच्यते॥५॥
यच्छ्रुत्वा दृढभक्तिः स्यात्तद्भक्तिगम्यस्य भक्तियोगमयं चरितं शृणु॥६॥ तत्र सशिष्यगुरुवे प्रत्यहं भिक्षां दद्युः। एकदा दीनो
भास्करशर्मा भक्तः॥७॥ त्रिपुंपर्याप्तं तंडुलाद्यानीय गुरुवे भिक्षां दातुमागतः॥८॥ तदा गुरुणा सहान्येनाहूतो भोक्तुं गतः॥९॥
सायं द्रव्यमादाय सुष्वापैवं त्रिमासं तस्थौ॥१०॥ प्राज्यशिष्याय गुरुवेऽल्पात्रेण भिक्षांदातुमेत्यात्मानं पुष्पातीतीत उपहसन्ति
स्म॥११॥ तज्ज्ञात्वा भक्तिवृद्धये प्रभुस्तमाह सशिष्यभक्ताय मे भिक्षां देहीति॥१२॥ स श्रुत्वा हृष्टः शाकाद्यानीय पाकमकरो-
त्॥१३॥ तदान्यं भिक्षां दातुमागतं निवार्य प्रभुः सर्वान्भोक्तुमाह्वयेति प्राह॥१४॥ तथाऽऽह्वयत्ते तमूचुः पक्तान्नकणाधिकानाहूय
किं करिष्यसीति॥१५॥ स सद्गुरवे शशंस। गुरुस्तानानयित्वात्र सर्वैर्भोक्तव्यमित्यूचे॥१६॥ शंकिता अपि ते तूष्णीं स्थित्वा
भुक्तिपात्राणि निर्माय स्नात्वाऽऽजग्मुः॥१७॥ गुरोराज्ञया मंत्रितं सिद्धात्रं शाट्याच्छाद्य नीत्वा नीत्वा॥१८॥ सशिष्यभक्ताय गुरु-
वेऽदात्तान् स्व्यपत्येष्टयुजो द्विजान्यथेष्टं भोक्तुं प्रार्थयामास॥१९॥ स्वल्पपाकतः परमात्रपौल्यादि नीत्वा नीत्वा दत्तम् तथापि तत्र
पूर्ववत्। भगवत इयं चेष्टा॥२०-२१॥ सशेषमाकंठं भुक्तं तृप्ताः स्म इत्युक्त्वा ते उत्थिताः। गुर्वाज्ञया शूद्रान्हीनांश्चाहूयादात् पशु-
पक्ष्यादिभिश्च॥२२-२३॥ तत्र न केऽप्यवशिष्टा इति श्रुत्वा भास्करो गुर्वाज्ञया भुक्त्वात्रं जलचरेभ्योऽदात्तदा निःशेषमभूत्॥२४॥
सुरसात्रस्य किं माधुर्यं न स्वप्नेऽपि न श्रुतमिदं देवानामपि दुर्लभं तृप्तिरप्यलौकिकी॥२५॥ प्राक्पार्थसंकटे कृष्णो ऋषिभ्योऽन्नं
ददाविति श्रुतमिदं तु दृष्टं॥२६॥ स्वल्पपाकतः चतुःसहस्रं जीवाश्चामिता भुक्ता मायाऽतर्क्येयं॥२७॥ येन त्रिमासं भक्त्या भग-
वान्सेवितः स भास्करः प्रियो भक्तोऽन्यथा कथं प्रसाद इत्युक्त्वाऽन्ये प्रभुं तुष्टुवुः॥२८-२९॥ भास्करायेष्टं दत्त्वा प्रभुर्गमयामास

तत्प्रसादादुभयीं सिद्धिं गतः॥३०॥ अन्यच्छृणु वृद्धा गङ्गाख्या वंधअया प्रभुं प्रत्यहमानचैकदा तामाह किमिच्छसीति॥३१॥
 गङ्गोवाच नापुत्रस्य लोकः स्वस्थाः पिकरोऽप्यधः पतन्तीति श्रुत्वा बिभेमि॥३२॥ भवान्तरे सुपुत्रास्या गतिर्भूयादितिहया तेऽर्चनं
 कृतं मां पाहीति॥३३॥ श्रीगुरुवाच कर्मावर्तेन मायाब्धौ क्र भ्रमिष्यसि क्रेयं स्मृतिरतोऽत्रैव पुत्रौ भविष्यतः॥३४॥ इति श्रुत्वा
 सा निष्कला जातिबंध्यापि ते प्रसादात्सुपुत्रा भवेयमित्युक्त्वाऽञ्जले ग्रन्थिं बध्वाऽऽह॥३५॥ व्रतादौ मे वयो यातं मौख्यात्पुत्रका-
 मयाऽश्वत्थः सेवितः स किं दास्यतीति॥३६॥ श्रीगुरुवाच यद्वीषि तदसत्। ब्रह्मनारदसंवादं शृणु। ब्रह्माह हे नारदाश्वत्थमू-
 लेऽहं, मध्ये विष्णुरग्रे शिवः सर्वे देवास्तीर्थाब्धयो गोयज्ञर्षिवेदाद्याः अङ्कुरादिष्वीदृशोऽश्वत्थः। शोभने काले संस्कृत्या-
 र्च्यः॥३७-३८॥ रात्रिसंध्याकुयोगादिषु न स्पृशेत् ब्रह्मचर्यमौनादियुक् तं भजेत्॥३९॥ गोमयलिप्ते तन्मूले स्वस्ति वाचयेत् तं
 संस्त्राप्य स्वाधिकारतः पूजयेत्॥४०॥ अष्टबाहुं विष्णुं ध्यात्वा वस्त्रेण सूत्रेण वाऽऽच्छाद्य नाममंत्रैर्मदं प्रदक्षिणाः कार्याः॥४१॥
 प्रदक्षिणाद्यंतसमाप्तिषु नमेत्। प्रदक्षिणा पदे पदे मेघफलदा, दैन्यर्णात्यर्घतापहर्त्री च॥४२॥ तत्र शनिनामोच्चारणं ग्रहार्तिघ्नं, रुद्र-
 जपात्कालमृत्युनाशः॥४३॥ विप्रभोजनस्नानजपयागाः अनंतफलाः अक्षय्यपुण्यदात्पुत्रकामसिद्धयै न विलंबः॥४४॥ येनाश्वत्थः
 स्थापितस्तेन स्वर्गं कुलं स्थापितं येन छिन्नस्तेन वंशोऽपि छिन्नः॥४५॥ प्रदक्षिणादशांशेन हवनं तदशांशतो विप्रभोजनं कृत्वा
 हैमाश्वत्थार्थगोतिलान् दद्यात्॥४६॥ तेनेष्टं लभेदिति विधिर्नारदमूचे तस्मात्तं विधिना भज स शीघ्रफलदः॥४७॥ संगमे
 षट्कूले स्नात्वा तत्रत्यमश्वत्थं भज ते पुत्रौ भविष्यतः॥४८॥ षष्ट्यब्दापि तथा कुर्वे इत्युक्त्वा सा सेश्वरमश्वत्थमानर्च॥४९॥
 चतुर्थेऽह्नि तत्स्वप्ने प्रभुराहाश्वत्थमभ्यर्च्य गुरुदत्तं फलं भुंक्ष्व ते पुत्रो भवेदिति॥५०॥ ततः सोत्थाय स्नात्वाऽश्वत्थमानर्च। तस्यै
 द्वे फले दत्त्वा॥५१॥ गुरुराह व्रतं समाप्य दानं दत्त्वाऽभीष्टदे फले भुंक्ष्वेति॥५२॥ पूर्वयुगेऽनेके पुत्राः कलौ औरसो दत्तकश्चान-
 योरौरसो दर्शनादपि पितृमुक्तिदः॥५३॥ तस्मादौरसौ पुत्रौ ते भविष्यत इदं मदर्चनफलं॥५४॥ तथेत्युक्त्वा सा गेहं गत्वा तथा
 चक्रे। निष्कलापि सा ऋतुमत्यासीत्॥५५॥ शुद्धचूर्ध्वं पत्या सहेशमेत्य नत्वा गृहं गत्वा तत्रिशिशप्रसादाद्गर्भं दधौ॥५६॥
 स्वतंत्रस्य भगवतो लीलां को वेत्ति यस्तुतौ शेषः कुंठितः श्रुतिश्च चकिता॥५७॥ वलीपलितवेपैर्विद्धो यद्देहो जराकृशः सा गर्भं
 दधौ। चित्रमिति लोकाः प्रशंशसुः॥५८॥ तद्भर्ता पुंसवनाद्यकरोत्ततः काले सा पुत्रामसूत॥५९॥ कन्येयं साध्वी शीलगुणशा-
 लिनी पुत्राढ्या कुलोद्धर्त्री भविष्यतीति गणका ऊचतुः॥६०॥ सोमनाथस्तेभ्यो धनाद्यदात्। द्वादशाहेऽह्नि कन्यामादाय दंपती
 गुरुमेत्य॥६१॥ तदग्रे कन्यां निधाय नत्वा 'बंध्यो द्रुमस्ते दृशा फलितः॥६२॥ सुफलश्चेत्पांथैः सेव्यते, मोघफलतो बंध्यो वर-
 मिति भाति हे ईश वेत्सि तत्' इत्यूचतुः॥६३॥ गुरुः कन्यामादाय तौ प्राह सुशीलगुणधीपुत्राढ्या मान्येयं साध्वी कुलोद्ध-

त्री॥६४॥ कन्या वां लब्धा पुत्रेच्छा चेच्छतायुर्मूर्खोऽल्पायुर्वा पंडितो वामभिमत् इति॥६५॥ अल्पायुरपि सार्थो विद्वान्प्रिय इत्युक्तो भगवान्तथेत्युक्त्वा तौ गमयामास॥६६॥ साऽल्पकालाद्गर्भं धृत्वा पुत्रं सुषुवे। एवं श्रद्धया निष्कलापि फलं लेभे॥६७॥ स पुत्रो विद्याविनयवान्भूत्वा पंच पुत्रान्लब्ध्वा सद्गतिं यातः॥६८॥ कन्यापि गुरूक्तवद्ब्रह्मवादिनी भूत्वा साऽपि सपतिः सद्गतिं गता॥६९॥ अयं योगः श्रद्धावत्सु दृश्यते, जन्मांधैरर्क इव नाश्रद्धानैर्लभ्यः॥७०॥ दंडकमंडलुधरकाषायवस्त्रं गुरुं भजतौ दंपती मुक्तौ॥७१॥ एवं गुरुवाक्यविश्वासादुभयी सिद्धिः अन्यच्छृणु॥७२॥ तत्र कुष्ठी नरहरिशर्मा गुरुं शरणमेत्य गद्गदं प्राह॥७३॥ हरे परानंदमूर्ते भक्तवत्सलाच्युत ते कीर्तिं श्रुत्वाऽऽगतोऽस्मि॥७४॥ यजुर्विदोऽपि मे कुष्ठिनो मुखं नेक्षन्ति। तीर्थाटनजपादिनापि तत्कुष्ठं नापैति॥७५॥ कृपया तदपाकुरु। प्रतीकारो नास्ति चेत्तेऽग्रतोऽसूंस्त्यक्ष्ये॥७६॥ गुरुराह प्राक्कर्मतोत्थं कुष्ठं नश्येत्। मद्वाक्ये विश्वासश्चेच्छुष्कौदुम्बरकाष्ठं संगम आरोप्याभिषिंच तस्मिन्पल्लविते शुद्धो भविष्यसि॥७७-७८॥ द्विजस्तथा कृत्वाऽऽधारबंधं दत्त्वाऽम्बुनिषेचनैः सिषेवे। तदा लोका ऊचुः गुरोः कृपा सद्यः तव शुद्धचभावाददं निर्दिष्टं कुतोऽत्राङ्कुशंकेति निषिद्धोऽपि स काष्ठमभजत्॥८०॥ तदा ते गुरुमेत्योचुर्भवदादिष्टो द्विज उपोषणान्मरिष्यति तं बोधयेति॥८१॥ श्रीगुरुवाच स साधु करोति दृढभक्त्या तरिष्यति अत्र हि भक्तिस्तारका॥८२॥ मंत्रे तीर्थे द्विजे देवे दैवज्ञे भिषजे गुरौ यस्य यादृग्भावना तादृक्सिद्धिः॥८३॥ तदर्थं सूतर्षिसंवादं शृणु। सूत आह सिंहकेतुनृपपुत्रो धनंजयः॥८४॥ एकदा वनं गतः स श्रान्तो जीर्णशिवालयं दृष्ट्वा॥८५॥ तत्र शबरेण किङ्करेण सह तस्थौ तदैकं लिङ्गं गृहीत्वा शबरो नृपमाह॥८६॥ लिङ्गं पूजयितुमाकांक्षे मामनुशाधि यदाज्ञापयसे तत्करिष्यामीति॥८७॥ राजपुत्र उवाच सत्स्थले लिङ्गं संस्थाप्य स्त्रियान्वितो भक्त्या पूजय॥८८॥ चिताभस्मान्वहं देयं प्रसाद आदेयश्चेत्युक्त्वा पूजाविधिमुपादिशत्॥८९॥ शबरस्तुष्टो लिङ्गं गृहीत्वा गृहं गत्वा यथोपदेशमपूजयत्॥९०॥ एकदिने क्वापि स भस्म न लब्ध्वा दुर्मना अभूत्। तद्भार्या प्राह मां दग्ध्वा शंभवे भस्मार्पय॥९१॥ कृमिविड्भस्मरूपक्षणभङ्गुरशरीरसाफल्यं कुरु॥९२॥ शबर उवाच सूर्यादिसाक्षितो भार्यात्वेन वृतास्यतोऽन्यथा कथं कुर्यां। हे सुभगेऽलब्धैहिकसौख्यासि॥९३॥ सा प्राहायं व्यर्था मोहोऽधुवेण ध्रुवं साध्यते तत्साध्येदं तवार्धाङ्गं न परकीयं॥९४॥ स तथेत्युक्त्वा गृहे तामवरुध्य गृहेण सह दग्ध्वा तद्भस्म नित्यवच्छिवायार्पयत् प्रसादक्षणे च तामाह्वयत्॥९५॥ दग्धापि सा प्राप। तां सद्य चालोक्याह दग्धापि 'कथमागतासि', 'सुप्तोत्थितस्मी'ति सा प्राह॥९६॥ तर्हि शंभुप्रभाव इत्युक्ते शिव आविर्भूय तद्वोषं हत्वोभयसिद्धिं ददौ॥९७॥ भक्तेः प्रभावोऽयमित्युक्त्वा कदाचित्स्नातुं स गच्छन्काष्ठसेविनं विप्रं दृष्ट्वा॥९८॥ कमंडलुजलं सिषेच तदासेचनाद्विव्यदृष्ट्या चाङ्कुरा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

आविरासन् ॥१९॥ दिव्यदेहमङ्कुरितं काष्ठं च दृष्ट्वा प्रेमभरानताङ्गो द्विजो गुरुं तुष्टाव ॥१००॥ कोटिसूर्याभं कोटिचंद्रशांतं विश्वा-
श्रयं देवार्च्यं भक्तेष्टदत्तं त्वां वंदे, नृसिंहेश्वर मां पाहि ॥१०१॥ मायातमोर्कं विगुणं गुणाढ्यं भक्तसेव्यं वरदं त्वा वंदे ॥१२॥
कामादिरिपुं परानंदं सद्धर्मगुप्त्यै धृतावतारं त्वां वंदे ॥१३॥ चंद्रसूर्याक्षं कामदं जगत्कारणं त्वां वंदे ॥१४॥ कमलपत्राक्षं दंडकमंड-
लुधरं कृपालुं त्वां वंदे ॥१५॥ वेदांतवेद्यं नादबिंदुकलारूपं तापहरं त्वा वंदे ॥१६॥ दैन्यादिभयकष्टहरं योगदं कृष्णापंचनदीतटस्थं
त्वा वंदे ॥१७॥ अनादिमध्यांतमतर्क्यशक्तिं परात्मानं वाङ्मनसातीतं त्वां वंदे ॥१८॥ तव स्तोत्रे ममाशक्तिश्चतुर्मुखोऽत्र विमुखो
जातः शेषश्चकितो वेदा कुंठिताश्च ॥१९॥ एवं स्तुत्वा नमंतं तं प्रभुराह मत्प्रसादान्महत्त्वश्रीकीर्तिसत्पुत्रवान्भव ॥१०॥ हे शिष्योत्तम
त्वं योगज्ञो भविष्यसि कुलमपि ते तथा वधूमानीयात्र तिष्ठ ॥११॥ तथेत्युक्त्वा भार्यामानीय तत्र स्थित्वा सत्तमान्पुत्रान्पुत्रींश्च
लेभे ॥१२॥ विद्यासरस्वतीमंत्रं गुरुदत्तं जपन्ननासक्त्या जीवन्मुक्तोऽभवत् ॥१३॥ तत्कुलमपि तथा जातं अयं भक्तेर्महिमा त्वत्पूर्व-
जोऽपि तथाविधोऽतस्ते मतिरीदृशी ॥१४॥ श्रीगुरुप्रसादोयं ते कुले वर्धमानो भविष्यतीति मे ध्रुवा मतिः ॥१५॥

॥ इति चूर्णिकायां एकोनविंशोऽध्यायः ॥

अथ विंशोऽध्यायः

नामधारक उवाच को मत्पूर्वः कथं तेन भगवान्सेवितः यत्प्रसादान्मेदृग्धीस्तत्कथां श्रोतुं सादरोस्मि ॥१॥ सिद्ध उवाच यो
गुरुणा त्रातः सायंदेवः स ते पूर्वो गंधर्वस्थं गुरुमश्रोषीत् ॥२॥ प्रणतस्तमेत्य परं दृष्ट्वा दंडवन्नत्वा गद्गदाक्षरोऽस्तौत् ॥३॥ परमा-
त्मन्यरंज्योतिः श्रीनृसिंहसरस्वति तीर्थाश्रयं तव पदं चिंत्यं ॥४॥ त्वं त्रयमूर्तिर्न मर्त्यो जीवनक्षाम्बुपूर्णकमंडलुर्ब्रह्मा त्वं ॥५॥
दुष्टनिग्रहसद्रक्षाक्षमो दंडी विष्णुस्त्वं पापतापनाशनक्षमोग्रदृष्टिः शिवोऽपि त्वं ॥६॥ येन मृतो जीवितः, वशा महिषी दुग्धा,
शुष्ककाष्ठं तरुत्वं नीतं, हीनोऽप्युद्धृतः त्वां को वेद ॥७॥ श्रीगुरुरुवाच स्तुत्यानया तुष्टोऽस्मि तव वंशस्यापि मयि भक्तिर्भूया-
त् ॥८॥ तव स्यादेः क्षेमं किं क्व तिष्ठसि बहुकालेन संगतोऽसि ॥९॥ सायंदेव उवाच भगवत्प्रसादात्सर्वेषां क्षेमं काञ्च्यां तिष्ठा-
मि ॥१०॥ त्वत्कृपया पुत्राद्याः योगक्षेमकरा अहं तु भवत्यादसेवां कांक्षे ॥११॥ श्रीगुरुरुवाच मम सेवनं कष्टं कोऽपि न शक्नोति
यतो ग्रामे नद्यां दुर्गमे वनेऽपि वसामि ॥१२॥ सायंदेव आह यत्र कापि सेव इति भगवांस्तथेत्युक्त्वैकदा तेन सह संगमं
ययौ ॥१३॥ तं परीक्षितुमकालेऽप्यब्दं वृष्ट्या आदिशत् ॥१४॥ स झंझावातो गर्जिताब्दो ववर्ष विद्युन्नाभात् ॥१५॥ आसारार्ति-

रणद्वंतः कंपितोऽपि सर्वसहः स वस्त्रैः प्रभुं भजे ॥१६॥ यामाभ्यां खंडितं वृष्टिं दृष्ट्वा गुरुराह शीतं बाधतेऽत इतस्ततोऽपश्यन्
 ग्रामं गत्वाऽग्रिमानयेति । शीकरक्लेदिताङ्गः करकार्दितोऽपि ॥१७-१८॥ विद्युत्तेजसा मार्गं पश्यन्धारपालदत्तमार्गः स भाजनेऽग्नि-
 मादाय न्यवर्तत । गुरूक्तिं ज्ञातुमितस्ततोऽपश्यत् ॥१९॥२०॥ पार्श्वयोः सर्पो दृष्ट्वा भीतो गुरुं स्मृत्वाऽधावयत् ॥२१॥ तदा दूरा-
 त्संगमे वेदध्वनिं श्रुत्वा प्रकाशं प्रेक्ष्य स शंकितस्त्वरयाऽगात् ॥२२॥ तत्र केवलं गुरुं दृष्ट्वा विस्मितं प्रभुः प्राह मा भीस्त्वद्रक्षायै
 सर्पो प्रेषितौ ॥२३॥ सर्पो गुरुं नत्वा यातौ । प्रभुः सायंदेवं प्राह देवानामपि दुर्लभेदृशी गुरोः सेवा ॥२४॥ सायंदेव उवाच भग-
 वन् परं तारकं गुरुसेवा तत्त्वं कथय ॥२५॥ श्रीगुरुवाच छाया पुरुषमिव गुरुं भजेत्सधनं देहं गुरवेऽर्पयेत् ॥२६॥ ईशं मत्वा
 तत्प्रसादभुक्तद्ध्यानजीवनस्तत्पादतीर्थपस्तत्कथारतिः ॥२७॥ दुःसाध्येऽपि कार्यं आदिष्टश्चेदारभेत्स आरब्धं सिद्धिं नयेत्कालोऽ-
 स्माद्धीतोऽप्यपैति ॥२८॥ गौरीशसंवादां शृणु त्वष्टा विद्यार्थी गुरुमभजत् । गुरुस्तद्वाढ्यायेदमाह ॥२९॥ प्रत्यब्दमुटजे वर्षास्वापः
 पतन्ति एकं सुंदरं रम्यं गृहं रचय ॥३०॥ गुरुस्त्रीराह चित्रमकृत्रिमं चारु मेऽङ्गमितं कञ्चुकं देहि ॥३१॥ पुत्र आह गते जलेऽपि
 सुखदेऽङ्घ्रियोग्ये चिंतितस्थलनायके पादुके देहीति ॥३२॥ कन्याह कुंडले दंतितदंतनिर्मितलसदेकस्तंभगृहं सचेतनाः पुत्रिका
 अनञ्जनस्पृग्भाण्डानि च देहीति । एवं श्रुत्वा स वने ययौ ॥३३-३४॥ गुर्वर्थं मर्तव्यमिति निर्विण्णं तं कश्चिद्दयालुः साधुरा-
 प ॥३५॥ स गतभीर्हृष्टो गुरुभावनया तं नत्वा सर्वं न्यवेदयत् ॥३६॥ साधुराहाभीष्टदे काशीक्षेत्रे विश्वेश्वरे जाग्रति सति किं
 दुर्लभं ॥३७॥ तत्रत्योद्दीक्षणादपि पापं नश्यति आनंदवने सुखं किं वाच्यं ॥३८॥ पुमर्थदो विश्वेशो मृतं प्राणिमात्रमपि तारको-
 पदेशेन मुक्तिं नयति ॥३९॥ शिष्य उवाच क्रास्ते काशी क्र वा विश्वेशः स्वर्भुवि वा न जानतोऽज्ञाय दर्शयेति प्रार्थये ॥४०॥ स
 आह यदीक्षणाञ्जन्मसाफल्यं त्वद्योगात्तद्दर्शनं भविष्यत्यतस्त्वां नेष्ये ॥४१॥ ततस्तमादाय योगगत्याशु स काशीं गत्वा यथावत्क्षे-
 त्रामुक्त्वा ॥४२॥ विश्वेशदर्शनं अंतर्गृहयात्रां दक्षिणोदङ्गानसयात्रां पंचक्रोशीं च ॥४३॥ भवानीशहरिधुंडिदंडपाणिभैरवगुहका-
 शीगंगादिनदीदर्शनं पूजनं च स्नानदानश्राद्धयुग्यात्रां पाक्षिकीं च ॥४४-४५॥ कथयित्वा लिङ्गं स्थापयोक्तवत्कुर्वीश्वरः प्रसीदे-
 दित्युक्त्वाऽन्तर्दधे ॥४६॥ मत्परीक्षार्थं रूपांतरेण गुरुप्राप्तोऽयं मत्वोक्तवच्छिष्यश्चक्रे लिङ्गं स्थापयामास । साक्षाद्विश्वेशः प्रादुर्भूत्वा-
 ह ॥४७-४८॥ वत्स गुरुभक्त्या पूतो धन्योऽस्यतोऽभीष्टं वृणु ॥४९॥ शिष्योऽपि गुरुतत्पल्यादियाचितं शशंस । विश्वेश आह
 कलाविद्याज्ञानविज्ञानवान्भूत्वा ॥५०॥ चातुर्यं प्रसार्य ख्यातो भविष्यसीत्युक्त्वांतर्दधे ॥५१॥ स गुरुमेत्य विश्वेशप्रसादाद्याचिता-
 खिलवस्तूनि ददौ । तुष्टो गुरुराह ॥५२॥ यावच्चंद्रसूर्यो चिरंजीवी भूत्वा चातुर्यं प्रसार्यापरस्रष्टा भविष्यसि ॥५३॥ तव सविधे
 निधयो वशा, चिंताव्यथादि न स्पृशत्ययं मम प्रसादः ॥५४॥ इति स प्रस्थापितो गृहमेत्य गुरूक्तवद्भूत्वा श्रीमांस्त्वष्टाऽखिलश्रुत

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

आस्ते ॥५५॥ इति शिवेन गौर्ये कथितं तस्माद्गुरुभजनं तदुक्ताचरणं कार्यं ॥५६॥ इत्युक्त्वा विरतं स आह भवता यद्यत्समाख्यातं तत्सर्वं मया खलु दृष्टं ॥५७॥ क्राहं क्र काशी क्र भवान् तथाप्यदृष्टपूर्वमदर्शि । त्वं न नरो न सुरो नेतरः किंतु परात्माऽज एव ॥५८॥ पूर्वं त्वमक्रियं ब्रह्मापि बहु स्यामिति धिया ब्रह्माणं सृष्ट्वा ततो जगत्सर्जितं । अगुणोऽपि त्वमवतीर्य स्वगुणैः स्वं रमयन्दुष्टान् हंसि । हे नृसिंहसरस्वति वरे ते पादकमलं वंदे ॥५९॥ कलौ देवानां मुदे धर्मस्थापनाय च महामोहांधकारं ग्रसन्सूर्य इवोदितोऽसि धर्मं च रक्षसि ॥६०॥ भो सर्वान्दत्त्वायामलं सत्त्वं सुखं पावनं रूपं प्रकटीकृत्य तुर्याश्रमी सन्संसारार्थिमग्रमुद्धरसि ॥६१॥ मूकाय वाचं, अंधायाक्षि, बंध्यायै पुत्रं, मृताय जीवितं, विधवायै सौभाग्यं च ददासीतीदृक् ते महिमा ॥६२॥ भो मुक्तावास मुक्तिदः कामपूरको दैन्यतापहरः शास्त्रवादातीत इति श्रुतिगीतोऽसि ॥६३॥ भो योगीश्वर तीर्थाश्रयसज्जनजीवनं कामिदैवं श्रीलीलास्थलममलं विद्वद्वादास्पदं सुकृतक्षेत्रं पावनं ते पदं भजे ॥६४॥ भो वेदागोचर ते चरितं वक्तुं कः समर्थस्त्वमष्टमूर्तिभिर्विभाव्यावस्थितोऽसि, हे ॐकाररूपेश्वर ते नमः ॥६५॥ भगवन्कृष्णाभीमातटस्थं दंडकमंडलुकरं शांतध्येयं शरण्यं ते यतिरूपं मयि स्थिरीकुरु ॥६६॥ एवं स्तुतं तं प्रभुराह तुष्टेन मयाऽहैतुकी भक्तिर्दत्ता ते वंशजा अपि मे भक्ता भविष्यन्ति ॥६७॥ इतःपरं म्लेच्छसेवां त्यक्त्वा स्वैः सहात्र तिष्ठेति । द्विजोऽपि स्त्रीपुत्रानानीय गुरुं तुष्टाव ॥६८॥ हे त्रिगुणेश्वर वाच्यवाचकत्वेन जगन्मयोऽप्याद्यंतवर्जितोऽसि । पूर्वपुण्यात्तव रूपं दृष्टं ॥६९॥ त्वञ्चरणस्पर्शात्पापोऽपि पूतोऽस्मि, तप्तोऽपि मुखेंदुदर्शनाच्छांतोऽस्मि, स्पर्शाश्रयात्स्वर्णाभूतं लोहमिव ते प्रसादतो दानोऽपि धन्योऽस्मि ॥७०॥ इति स्तुत्वा कारनाटकभाषया तत्कथां जगौ ॥७१॥ तदा तुष्टः प्रभुराह अयं ते ज्येष्ठपुत्रो मेऽतीव वल्लभः ॥७२॥ इत्युक्त्वा नागनाथस्य मूर्ध्नि करं दधौ । स सहसा वक्ता ज्ञाता च बभूव ॥७३॥ प्रभुः सायंदेवं प्राह तवेयं साध्वी भार्या चतुरः पुत्रान्जनयिष्यति, त्वं च भाग्यशाली ॥७४॥ इतःपरं यवनलब्धवृत्तिं त्यक्त्वाऽत्रैव तिष्ठ श्रेयोऽवाप्स्यसि ॥७५॥ अघतारकमनंतव्रतमस्ति तत् त्वमाचर । धर्मः कृष्णाज्ञया यत्कृत्वा दिव्यं सौख्यं भुक्त्वा सतनुं दिवं ययौ ॥७६-७७॥ सायंदेव उवाच भवान्नोऽनंतो भवत्सेवा व्रतं तथा कोऽनंतः कीदृग्व्रतं उपाख्याहि ॥७८॥ श्रीगुरुवाच पांडवस्य धर्मस्य सदसि मानी दुर्योधनो जले स्थले भ्रमात्पतितो जनहासतो व्रीडितो भूत्वा द्यूतेन सस्त्रीकं धर्मं जित्वा सानुजं तं वनायाप्रेरयत् ॥७९॥८०॥ सस्त्रीकः सानुजो दुःखितो धर्मस्तत्रागतं कृष्णं नत्वाऽऽह भक्तत्रातेति बिरुदं वहसि दुःखं न वेत्सि किमित्याह ॥८१॥ कृष्ण उवाच दैवं बलवदपि मद्भजकान्नेक्षते । त्वं मद्भक्तोऽपि मद्भक्तं कुरु ॥८२॥ अहमेवानंतो ममेदमनंताख्यं व्रतं तच्छृणु ॥८३॥ चराचरजगत्कालभूतादिरूपोऽहं विभुः कर्मप्रयोजनगुणैः पृथग्भूतोऽस्मि ॥८४॥ भाद्रशुक्लचतुर्दश्यामनंतफलदमिदं कार्यं ॥८५॥ पूर्वं वासिष्ठः सुमंतुऋषिः तत्स्त्री भार्गवी एकां कन्यां प्रसूय मृता । ऋषिणा पुनर-

न्योद्वाहिता ॥८६॥ सा दुःशीला चंडी कन्यां पतिं च पीडयामास । ऋषिः च विवाहार्हा कन्यां ॥८७॥ चित्रक्रियाकुशलां सच्छी-
लगुणलक्षणां तां कौण्डिन्याय विधिवद्ददौ ॥८८॥ श्वशुरवात्सल्यात्तत्र द्विमासं स्थितोऽपि श्वश्रूत्रस्तः सभार्यः कौण्डिन्यः प्रत-
स्थे ॥८९॥ तदा चंड्या द्वारं पिधाय पाथेयं नार्पितं । सुमंतुर्बहिस्थगोधूमपुलाकं ददौ ॥९०॥ वध्वा सह गच्छन्मध्याह्ने नद्यां
तस्थौ । तत्रैकदेशे सुवासिनीर्दृष्ट्वा कन्या ता आह कस्येदं पूजनमिति ॥९१॥ स्त्रिय ऊचुः अद्य भाद्रशुद्धचतुर्दश्यामनंतव्रतं तद्विधिस्तु
स्नात्वा रक्तांबरं धृत्वा रक्तसूत्रे चतुर्शग्रंथीन्बध्वा ॥९२॥ कुंभोपरि दर्भमयशेषे निधाय तं विष्णुं मत्वा संपूज्य ॥९३॥ चतुर्दशापू-
पान्ब्राह्मणाय दत्त्वा नवं दोरकं हस्ते बध्वा जीर्णं विसृज्य विप्राय दत्त्वा दंपती भोजयित्वैवं प्रत्यब्दं कृत्वा ॥९४॥ चतुर्दशेऽब्दे
उद्यापनं कुर्यादिदमुत्तमं व्रतं कुर्विति तस्यै दोरकं ददुः । साऽपि तथा व्रतं कृत्वा पुलाकार्धं दत्त्वा सदोरका पतिं प्राप ॥९५॥ स
तथा गच्छन्ग्रामांतरे धनिभिः सत्कृत्य स्थापितस्तत्रानंतप्रसादाच्छ्रीमानाढ्योऽभूत् ॥९६॥ ऋषिरेकदा दोरकं दृष्ट्वा वशीकरणं
मत्वा तथा श्रीदानंतं न त्यजेति निवारितोऽप्यग्रौ तत्याज ॥९७॥ ततोऽग्रचरिचोरतः श्रीर्नष्टा तदाऽनंतकोप इति मत्वा क्रानंत
इति स गोवृक्षादीन्पृष्ट्वा मूर्च्छितः ॥९८॥ तदा वृद्धविप्ररूपेण तमाश्वस्य कल्पितं नगरं नीत्वा स्वरूपं दर्शयामास । स च तं तुष्टा-
व ॥९९॥ जय सर्वेश्वरानंत विश्वव्यापिन् जनार्दन त्वन्मायामोहितधिया कृतान्मंतून्क्षमस्व भोः ॥१००॥ अनंत उवाच मत्प्रसादा-
द्दुःखदैत्यादि त्यक्त्वा श्रियं भुक्त्वा नक्षत्रेषु पुनर्वसुर्भविष्यसि ॥१॥ ऋषिरुवाच फलिताम्रस्य केऽपि फलं नाश्रन्ति, गोपशोश्च
मुखे तृणं न याति, जीवास्पृष्टे पूर्णे सरसी, दीनः खरो, हस्ती च वृद्धविप्रश्चमे मया दृष्टा एषां कुत ईदृक्स्थितिः ॥२॥ ३॥ अनंत
उवाच विद्वांश्छिष्यान्नापाठयदत ईदृगाग्रः, मोघभूदानात्तादृशी गौरदाता धनी वृषः ॥४॥ अन्योन्यदानग्रहणात्तथा सरस्यौ, क्रोधी
खरः, मदी हस्ती, वृद्धविप्रोऽहमेव । य एते दृष्टास्तेऽपि मोचिताः ॥५॥ इति लब्धवरः स तथाऽभवत् । हे धर्मातो व्रतं चर हितं
भवेत् ॥६॥ इति कृष्णोक्तो धर्मो व्रतं कृत्वाऽरीन्हत्वा राज्यं भुक्त्वा सदेहः स्वर्गं गतः ॥७॥ हे विप्र त्वमपीदमाचरेति प्रभु-
णोक्तः सोऽनंतव्रतं चक्रे ॥८॥ स्वैः सह तत्र स्थित्वा सायुज्यं गतः । तद्वंशजा अपि गुरोः प्रसादात्तादृशा अभवन् ॥९॥ हे नाम-
धारक त्वमपि तादृगतो मृगतृष्णोपमं भवं तरिष्यसि ॥१०॥

॥ इति चूर्णिकायां विंशोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

नामधारक उवाच साधूक्तमिदं दिनं धन्यं तत्कथां विनाऽद्य क्षणमात्रोऽपि कालो न यातः ॥१॥ सिद्ध उवाच तंतुको

नामैको भक्तस्त्रियामं गृहकृत्यं कृत्वा याममात्रं गुरुं भजे ॥२॥ एकदा बांधवाः श्रीशैलं गन्तुं तमाह्वयन् । स तानाह मठो मे शैलः श्रीगुरुर्मल्लिकार्जुन इति ॥३॥ मूर्खोऽयमिति मत्वा ते गताः । कुतो न गतोऽसीति गुरुणोक्तोऽपि तंतुकस्तथाऽब्रवीत् ॥४॥ ततः शिवरात्रिदिने मध्याह्ने तंतुकं श्रीगुरुराहाद्य शैलोत्सव इति ॥५॥ तंतुक उवाच त्वत्पादाब्जोत्सवात् क्वापि नाधिकोत्सवस्तदज्ञात्वा मुग्धा भ्रमन्ति ॥६॥ भगवानाह मैवं ईश्वरः सर्वगो यद्यपि तथा क्षेत्रे तथा क्षेत्रे विशेषतः ॥७॥ महातपस्विपवित्रकृते क्षेत्रे परमात्मा जागर्ति ॥८॥ अतस्तत्रैव द्रुता सिद्धिः महांतः स्वयं मुक्ता अपीतरान्स्वतपसा मोचयन्ति ॥९॥ लोकोद्धरायैव सत्तपस्विभि- भूतयः प्रजायन्ते ॥१०॥ तत्संचारस्थलरजःस्पर्शोऽपि मुक्तिदः अतस्तत्र लोका यान्ति ॥११॥ अद्य गच्छ क्षेत्रमहिमानं दर्शयामि इत्युक्त्वा पादुके धारयित्वाक्षीणि निमील्य ॥१२॥ तेन सह योगगत्या श्रीशैलं गत्वोचेऽक्षीणि उन्मीलय श्रीशैलं एतं पश्ये- ति ॥१३॥ सोऽपि श्रीगिरिं दृष्ट्वा गुर्वाज्ञया क्षौरस्नानादि कृत्वा मल्लिकार्जुनं द्रष्टुं ययौ ॥१४॥ तत्र तं दृष्ट्वा बांधवा आहुः कुतो अनुयातोऽपि युतिं न करोषीति । तदा तेन सत्यमुक्तमपि ते मिथ्या अमंस्त ॥१५॥ तंतुको गुरुं ध्यायन्लोकव्याप्तप्रासादे मल्लिका- र्जुनं द्रष्टुं गतः ॥१६॥ तत्र गुरुमेव दृष्ट्वा संपूज्य बहिर्गुरुमेत्य प्राह ॥१७॥ अत्रापि त्वमतोऽज्ञा कुतो निकटस्थं हित्वा भ्रमन्ति? त्वमेव सर्वं व्याप्य स्थितोऽसि ॥१८॥ श्रीगुरुवाच सर्वत्रैक आत्मा तथापि स्थानप्रभावो भिन्न । इदं स्थानं मुक्तिप्रदम् । पूर्ववृत्तं शृणु ॥१९॥ किराते विमर्षणाख्यकृती राजा दयालुर्देवद्विजभक्तोऽभूत् ॥२०॥ स शैवोत्तमोऽपि पूर्वप्रकृतिवशात्त्रिषिद्धभुक् स्त्रीलंप- टश्चास । तं महिषी प्राह दुश्चेष्टितस्यापि शिवे कथं भक्तिरिति ॥२१॥ राजोवाच पूर्वजन्मनि पंपापुणे श्वाभवमेकदा शिवरात्र्यां शिवसंनिधिं गतं मां जना हन्युः ॥२२॥ शिवं प्रदक्षिणं परीत्यार्चितं शिवं दृष्ट्वा शैवे दिने मृतिं गतस्तेन शैवो नृपोऽभवं । ये दुर्गु- णास्ते श्वस्वभावजाः जीवो हि पूर्वसंस्कारानुग इति ॥२३॥ ममापि जन्म कथयेति तयोक्त आह पूर्व धृतमांसं कपोतीं त्वां श्रीशैले चिल्लोऽहनत्तेन मे महिषी जातासीति ॥२४॥ जन्मांतरे नौ क्व गतिरिति तयोक्त आह सिंधुदेशेऽहं राजा त्वं संजयोत्था मत्स्त्री ॥२५॥ ततः सौराष्ट्रराजोऽहं कलिंगजा मत्स्त्री त्वं, ततो गांधारजोऽहं मत्स्त्री मागधी त्वं, अवंतिजोऽहं दशार्णजा त्वं ॥२६॥ तोऽनंतो नृपोऽहं ययातिजा मत्स्त्री त्वं, ततः स्मरोपमोः पांड्योऽहं सगुणां विदभदेशजां त्वां वृत्वा यज्ञैरिष्ट्वा साम्राज्ये भोगान्भुक्त्वा सप्तमे जन्मन्यगस्त्यप्रसादान्मुक्तौ भविष्याव इति ॥२७-२८॥ एवं तिरश्चोपि गतिरिति बुद्ध्वा लोका आयान्ति । देवता हि स्थानानुमानाज्ञागरूका ॥२९॥ इत्युक्त्वा तं पुनः संगममानयत् । स च गुर्वादिष्टो ग्रामं ययौ ॥३०॥ तत्पूर्वं तत्रत्याः संगमे गुरुमदृष्ट्वा ग्रामं गतास्तेऽनुयान्तं तंतुकं दृष्ट्वाचुः कस्मात्क्षौरं कृतमिति ॥३१॥ तेन यथोक्तं कथितं श्रुत्वाप्युचुः मध्याह्नेऽत्रैव दृष्टोऽयं मृषा ब्रूत इत्युक्त्वा ते संगममेत्य निश्युपोषिताः सर्वे शैवनामोच्चारणपूर्वकं ॥३२॥३३॥ जागरं चक्रुः । ततः पक्षेण शैला-

ज्जना आगतास्तैरप्युक्तं ॥३४॥ श्रीशैलेऽयं तंतुकः सकृद्दृष्टः तदा सप्रत्ययाः सर्वे विस्मिता भृशं ननन्दुः ॥३५॥ गुरुसेवया कर्मबंधं छित्वा तंतुको निर्द्वंद्वं परानंदं गतः ॥३६॥ एवमकैकभक्त्या कति मुक्तास्तान्को वेद तथा द्वौ कवी गुरुकीर्तनान्मुक्तौ ॥३७॥ ताभ्यां गुरुलीलामयाः प्रभूताः कविता ग्रथिताः । तल्लीलाः कार्त्स्न्यात् को वेद यत्र वेदोऽपि शंकितः ॥३८॥ नामधारक उवाच कौ शिष्यौ कवी जातौ तन्मे कथय वक्ताऽपि श्रोतृपृच्छामभिनंदति ॥३९॥ सिद्ध उवाच नंदिशर्मा कश्चिद्द्विजः तुलजापुरि त्रिवर्षं तपस्तेपे तदा देव्योक्तं चंदलेश्वरीं गच्छेति ॥४०॥ स चंदलेश्वरीमेत्य सप्तमासं तपोऽतपत् । तयोक्तं गंधर्वे यति गच्छेति ॥४१॥ स आह मर्त्यं गच्छेति वक्तुं न लज्जसे किं? त्वदैश्वर्यं परीक्षितं कुत इत्यत्कष्टं दत्तं ॥४२॥ इत्युक्त्वा तपस्तेपे । देव्या हापितः स तदा देव्याज्ञयैकवारं यतितव्यं ॥४३॥ इति निश्चित्य पारणां कृत्वा गंधर्वे यतिं ययौ ॥४४॥ तत्र क्व भगवानिति पृच्छतं तं कुष्ठिनं लोको नोत्तरं ददौ ॥४५॥ तं कश्चिदाह शिवरात्रिव्रतपारणायै देव आश्वयास्यास्यतीति ॥४६॥ अत्रांतरे प्रभुमायान्तं विप्रा आहुः कुष्ठी विप्र आगत इति ॥४७॥ विश्वसाक्षी तमाहूयाह देवान्हित्वा मर्त्यं कुत आयातोऽसि? दोषमिमं हर्तुं नरोऽर्हः किमिति ॥४८॥ तच्छ्रुत्वाऽनेन मदंतरं ज्ञातं नैष मानुषः किंत्वात्मेति मत्वा क्षमाप्याह ॥४९॥ मूढः कुष्ठीः पापोऽहं दयाब्धिं भक्तवत्सलं त्वां प्रपद्ये ॥५०॥ विवाहोर्ध्वं मयि कुष्ठमुदितं पितृदारैरपि त्यक्तं मां कोऽपि नेक्षते ॥५१॥ देवा अपि नाङ्गीकुर्वन्त्यतो मरणं वरं । परात्मन्नुपेक्षसे चेत्प्राणांस्त्यक्ष इति ॥५२॥ श्रीगुरुवाच मा भीः पापोत्थरोगेण पापं भुक्तं अतो मय्यचला भक्तिर्जाता ॥५३॥ अत्राघहे तीर्थराजे संगमे स्नाहीत्युक्त्वा प्रभुः सोमनाथमाह ॥५४॥ षट्कूले स्नानं कारयित्वाऽश्वत्थमर्चयित्वाश्वानयेति ॥५५॥ सोऽपि तथा कारयित्वा गुरुपादयोः पातयामास तमुत्थाप्येश आहोत्तिष्ठ वपुः पश्येति ॥५६॥ स शुद्धः किञ्चित्कुष्ठाङ्किताष्ठीवदङ्गं दृष्ट्वाऽऽह ॥५७॥ भगवन्कुतोऽल्पमिदमवशिष्टमिति? प्रभुराह त्वत्संशयफलमिदमिति ॥५८॥ विप्रो नत्वा प्राह जलबुद्ध्या पीता सुधा मृत्युं नयति किं? ॥५९॥ अज्ञानादग्निं दहत किं? हरे स्वभावोऽनेन पूर्णतामेति किं? ॥६०॥ श्रीगुरुवाच यादृग्यद्भावः स नान्यथा स्यात्स्वदोषतोऽन्धस्यार्कं शून्यतेवान्यथा भाति ॥६१॥ मर्त्येन मम किमिति त्वयि शंकोदिता तत्फलं त्विदं अत्र प्रतीकारं शृणु ॥६२॥ श्रुतिबृंहितया मर्त्यत्वप्रतिषेधपरां स्तुतिं कुरु । तथा शुद्धः कृतार्थश्च भविष्यसि ॥६३॥ द्विजो दीनो लोलनाह स्वामिन्सर्वांतरस्थोऽसि तवाग्रे किं वाच्यं ॥६४॥ लिपिमपि ज्ञातुमक्षमोऽहं कथं स्तौमि? अन्यत्किमपि कर्तुं यथार्हं नियोजय ॥६५॥ प्रभुः प्राह हस्तिदंतवद्वक्त्रात्सकृन्निर्गतं वाक्यं न पुनरंतः प्रविशति ॥६६॥ उक्तमेव कार्यमित्युक्त्वा मंत्रितं भस्म तन्मुखे क्षिप्वा प्राह मा स्तुहीति ॥६७॥ सोऽपि गीष्पतिवद्भूत्वा प्रेमगौरवनम्राङ्गो गद्रद्वाचा तुष्टाव ॥६८॥ हे ईश तत्त्वमसि कर्ता भर्ताऽव्ययः साक्षी आत्मा त्वं सर्वं खल्विदं ब्रह्मासि ॥६९॥ त्वया प्रकृतिमहात्रिगुणोभ्यो भूतान्युद्भाव्य मायामयवशं

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

चराचरं विश्वं सृष्टं तत्र पुमान्ज्ञानपात्रं॥७०॥ सोऽपि त्वन्मायया भ्रांतः संकल्पवान्भूत्वा॥७१॥ पापेन नरके भ्रमते कल्पेऽपि न मुच्यते। ऊर्ध्वं गतोऽपि पुण्यक्षयेऽधश्चंद्रमंडले पतति॥७२॥ ततोऽप्योषधिगो भूत्वा ततो तद्द्वारा पुंसि रेतो भूत्वा॥७३॥ ऋतौ स्त्रीपुंसयोगाच्छुक्ररक्तमयो गर्भत्वमेति। एकाहात्कलिलं, पंचरात्राद्बुद्धुदः, पक्षाद्धनो, मासात्कूरः, द्वितीये शिरः, तृतीये ग्रीवा, चतुर्थे त्वग्रोमनखाः पंचमे च॥७४॥७५॥ षष्ठे छिद्राणि, सप्तमे चलनं, अष्टमे धीर्नवमे पूर्णो देही भूत्वाऽऽह॥७६॥ शश्वज्जातो मृतोऽहं वियोनीर्भूत्वाऽद्यावाद्बुखो जरायुवीतोऽत्र त्रस्तोऽभवं। हे देव मामुद्धरातः परं त्वां भजे॥७७॥ एवं स्तुत्वा सूतिवायुना बहिस्त्यक्तो विस्मृतधीर्मायोमोहितो रोरूयति॥७८॥ पराधीनो व्यथां वक्तुमक्षम उत्थानादौ अनभिप्रेतमापन्नः॥७९॥ बाल्ये क्रीडासक्तस्तारुण्ये स्त्रीभावैरजितेन्द्रियो भोगोत्सुकोऽज्ञातकार्याकार्यो दुर्मार्गगः॥८०-८१॥ वार्धक्ये त्रस्तोऽस्वस्थः श्वासकासा-र्तोऽजितेन्द्रिय एवं॥८२॥ शतायुरपि रात्र्याऽर्धं शिष्टं बाल्यादिभिः पराधीनतया च हतं अतः श्रेष्ठपुंजन्मना किं॥८३॥ हे भगवन् त्वद्भक्त्या सत्संगत्या तत्साफल्यमतस्तद्द्वयं याचे॥८४॥ भो जनात्रावतीर्णोऽयं परात्मा नैष नरः॥८५॥ योगेन श्रवणादिना वा श्रेयसेऽयं सेव्यतां भक्तिभावनोऽयं भजतोऽनुभजति॥८६॥ भगवन् ते गुणवर्णने श्रुतिरपि चकिताऽतो वाङ्मनसाविषया ते गुणाः कति वाच्याः॥८७॥ इति स्तुत्वा ननाम। तदा भगवत्प्रसादाच्छिष्टं कुष्ठं नष्टं॥८८॥ ततः स लब्धवरो गुर्वाज्ञया स्त्रियमा-नीय तत्र स्थित्वा विविधाः कथाः व्यरचयत्॥८९॥ ग्रामान्तरस्थः कश्चिन्नृकेसरी कविः तं कवितां श्रुत्वेयमुदाराऽपि नृस्तुतिर्गर्ह्य-त्यमंस्त॥९०॥ कदाचिद्द्वामं गतो भगवान् तन्मानसपूजायां कल्लेशलिङ्गस्थं स्वं रूपं दर्शयामास॥९१॥ नित्यवत्पंचनूत्रश्लोकैः स्तुवन्तं तं प्रभुराह क्व कल्लेश्वर इति॥९२॥ स तदा ध्यानं विसृज्य नृरूपेण भगवानवतीर्ण इति मत्वा तमागात्॥९३॥ पंचभिः श्लोकैः स्तुवन्तं तं प्राहेशं हित्वा किं नरं स्तौषीति॥९४॥ नृकेसर्युवाच मयाऽज्ञानेन भगवान्मानुषो मतः कृपयाऽद्य मेऽज्ञानम-पास्य सत्त्वं ज्ञानं प्रदर्शितं॥९५॥ तेन मे मोहो नष्टः पूर्वपुण्यं च फलितं मां शिष्यपङ्क्त्यां योजय। तदा प्रीतो भगवान् वस्त्रं दत्त्वा प्राह कल्लेश्वरं भज तत्रापि मत्स्थितिः॥९७॥ स प्राह ते प्रत्यक्षं रूपं हित्वा गन्तुं नोत्सहेऽतः त्वत्पादाब्जे स्थिरीकु-रु॥९८॥ कामधेनुस्त्वमनायासाल्लब्धोऽसि भगवन्दयनीयतमस्य ममोपेक्षां मा कुरु॥९९॥ इत्युक्त्वाऽग्रे पपात। दयाब्धिस्तमा-श्वास्य शिष्यत्वेनाङ्गीकृत्य स्वात्मसुखं ददौ॥१००॥ एवं कविः भूत्वा भक्त्या भगवद्गुणकीर्तनान्मुक्तोऽपि बभूव॥१०१॥

॥ इति चूर्णिकायां एकविंशोऽध्यायः॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

नामधारक उवाच गुरो भगवत्कथां श्रुत्वाऽपि न मे तृप्तिः श्रवणपानतोऽतीव तृष्णा वर्धते ॥१॥ कृपाकरोऽनलसो भगवानुदारतम एव पूर्वपुण्यत एव संगतोऽसि ॥२॥ सिद्ध उवाच सञ्चित्सुखस्य परात्मनो गुणानुवादक्षीराब्धेर्लीलामृतं कति पास्यसि ॥३॥ अनंतस्य गुणान्कार्त्येन वक्तुं कोऽपि न क्षमः अहं तूञ्चावचखगोड्डानन्यायतो यथामति वक्ष्ये ॥४॥ कृष्णामरजाविहारी भक्तवत्सलः भक्ताधीनत्वमङ्गीकृत्य तन्मतानुगोऽभवत् ॥५॥ निराकारो निरीहोऽपि शुद्धसत्त्वस्वरूपी भगवानजो बुद्ध्या संगत्य लीलया विश्वात्मकोऽभूत् ॥६॥ सर्वत्रगोऽपि स मुनयो मां पश्येयुरिति मत्वा ब्रह्मविष्णुवीशरूपैः सत्यादिषु स्थितः ॥७॥ ततोऽपि भुवि मन्मया भूयांसो भक्तांस्तेषां गोचरोऽभवमिति मत्वा भक्तिप्रियः स युगे युगेऽवतीर्य भजतोऽनुगृह्णाति ॥८॥१॥ भगवतो भक्तवात्सल्यं किं वाच्यं यतः पूर्णस्तृप्तोऽपि तद्गृहे भोक्तुं भ्रमति ॥१०॥ अन्य अपि बहुशस्तल्लीलाः केवलं भक्तानुग्रहलक्षणा एव ॥११॥ युगांतरे तपसा दुर्लभोऽपीशोऽद्य स्मृत्यैव सुलभोऽतः कलौ नो भाग्यमुदितं ॥१२॥ स एष भगवान् तत्रान्वहं निमंत्रितो भक्ताधीनतया भोक्तुमटति ॥१३॥ एकदा दीपावल्युत्सवे सप्तग्रामस्थाः प्रिया भक्ता गुरुं नेतुकामा एत्य ऊचुः ॥१४॥ पंचवासरं भवंतं नेतुकामोऽद्यागतोऽस्मि प्रसादः क्रियतामिति ॥१५॥ श्रीगुरुवाच यूयं सप्ताहमेककालिकोत्सवे सप्तग्रामेषु गंतव्यं ॥१६॥ एकत्रैकैकदिन एकैकगृहे वा गन्तुमुचितं तथा मतं चेन्मे वरं ॥१७॥ भक्ताधीनं मां यो यो नयेत्तं तमनुयास्यामीति श्रुत्वाऽहमेव नेष्यामीत्यन्योऽन्यं कलहं चक्रुः ॥१८॥ अयं दरिद्रोऽयं धनीति दृष्टिं मा कुर्वित्यग्रतः पतितान्भो सम मद्गृहेहीति वदतस्तानाह गच्छध्वं सर्वगृहानेष्यामीति गुरुणोक्ता अपि भ्रांतास्ते कैर्विश्वस्तव्यमित्यूचुः ॥१९॥२०॥ तद्भाववित्प्रभू रहस्येकैकमाहूयाह त्वद्गृहमेष्ये कापि न वाच्यमिति ॥ ततस्तेऽन्योऽन्यमाशंसंतो गृहान्ययुः ॥२१॥ भवान्नो हित्वा क्व यास्यतीति तत्रत्यैरुक्तः प्रभुराहात्रैव तिष्ठामीति ॥ ततोऽष्टरूपैरष्टग्रामगोऽभूत् ॥२२॥ जगन्मयो भगवान् पंचाहं सप्तसु ग्रामेषु स्थितो मठे वसन्नपि ॥२३॥ चतुर्विधात्रवस्त्रदानादिना तोषितो भगवान् लौकिकैकस्वरूपो संगमेऽस्थात् ॥२४॥ पुनः कार्तिक्यां प्राप्तास्तेऽन्योन्यमूचुः दीपावल्यां मद्गृहे भगवान् स्थित इति ॥२५॥ तत्रत्या आहुः कापि न गतोऽत्रैवास्मादिभिर्दीपावल्युत्सवः कृत इति ॥२६॥ मृषा मृषेत्यन्योन्यं वदस्तान्निवार्याह भगवान् तूष्णीं स्थेयं सर्वत्राहं गतः खलु ॥२७॥ तदा ते चकितास्तुष्टुवुः भगवन् ते महिम्नः परं पारमजनतात्रः ॥२८॥ लौकिकवाचस्तोत्रपात्रं कथं भविष्यति? श्रुतेरप्यगोचरत्वाद्गुहाशयस्थ विश्वव्यापक यत्ते दिव्यं जन्म कर्म च भक्तानुग्रहार्थमेव ॥२९॥३०॥ यद्दृश्यते श्रूयते चेयं दुरत्यया त्वन्माया सा नो नावृणोत्विति वरं देहि ॥३१॥ इत्युक्त्वा प्रणतान्तान् तथेत्युक्त्वा संतोष्य प्रस्थापयामास ॥ तेऽपि ययुः ॥३२॥ एवं सञ्चित्सुखात्मको भगवान् दुर्विभाव्या लीला इहाकरो-

त्॥३३॥ भक्तिप्रियोऽसौ जात्याचारवयोरूपविद्याऽर्थगुणपौरुषं नापेक्षते॥३४॥ कश्चिच्छूद्रो दास्येनैवैहिकान्भोगान्भुक्त्वांते मुक्तः॥३५॥ कृषीवलः स स्वकर्म कुर्वन् प्रत्यहं संगमं यातं गुरुं ननाम॥३६॥ तद्रमागमसौख्यार्थं संगममार्गं कंटकाश्माद्यपसरणेन सुगमं चक्रे॥३७॥ पुनरागतं नत्वाऽनासक्त्या स्वकर्माकरोत्। भगवानेकदा तं पृच्छति स्म॥३८॥ सदाऽग्रतः कुतः पतस्येतेन किं साध्यं किं तेऽभीष्टं वद॥३९॥ शूद्र उवाच सुखकामस्त्वां भजामि त्वत्कृपया क्षेत्रं मनोज्ञं भाति तत्प्रेक्ष पादजोऽप्यहं नोपेक्ष्यो दास्यत्वात्॥४०॥ तदा सस्मितो भगवान् सर्वक्षेत्रे किञ्चित्प्रादुर्भूतधान्यं दृष्ट्वा तं प्राह मद्वाक्ये विश्वासश्चेद्यावन्मदागमस्तावत्सर्वं छिंधीत्युक्त्वा संगमं ययौ॥४१॥४२॥ शूद्रोऽपि क्षेत्राधिपमेत्याह ते करं निश्चित्य क्षेत्रं देहीति। स प्राह नेदं साध्विति॥४३॥ शश्वत् प्रार्थ्य वार्षिककरादिद्विगुणं दातुं निश्चित्य प्रमाणपत्रं जग्राह। सोऽपि तथा॥४४॥ ततो लोकानाहूय छेतुमारभे। तदा सापत्या भार्याऽऽगत्य वारयामास॥४५॥ तां भीषयित्वा चिच्छेद। भागवतानां निष्ठेवेयं भरतेन माता, प्रह्लादेन पिता, बिभीषणेन भ्राता च त्यक्तो भार्यादेः का कथा॥४६॥४७॥ साधिपं गत्वाऽऽह मुंडिवाक्यानुवर्ती तेऽपक्वक्षेत्रं छिनत्ति तं वारयेति॥४८॥ सोऽपि दूतं प्रेरयत्। स दूत एत्य गभीरवाचा निवारयामास॥४९॥ तं शूद्र आहाहं न बिभेमि इदं पत्रमस्तीति॥५०॥ दूतोऽपि परावर्त्य तं न्यवेदयदधिप आह रे शूद्रि कथं वाक्यमन्यथा कार्यं सोऽप्यर्थधान्यवानास्ते॥५१॥ तदा सापत्या सा क्षेत्रसीमां प्राप्य रुदती शूद्रोऽखिलं छित्वा गुर्वागममाचकांक्ष॥५२॥ गुरुरप्यागच्छन् छिन्नं क्षेत्रं दृष्ट्वा प्रणतं तमाह किमिदं कृतमिति॥५३॥ यदन्येन मनसाऽपि कर्तुमशक्यं मया तु विनोदेनोक्तं। कुतस्ते वृत्तिः किं वाऽऽह्याय दास्यसीदमपक्वं वृथागतं॥५४॥५५॥ शूद्र आह कथमप्युक्तं गुरुवाक्यं मेऽतिफलदं शास्त्रवत् येन जन्म दत्तं स वृत्तिद इति॥५६॥ भक्तिश्चेत्तथा भवत्वित्युक्त्वा गुरुर्ययौ सोऽपि तद्ध्यायन् गृहमाप॥५७॥ ततोऽर्के मूलनक्षत्रगे मेघो ववर्ष तच्छिन्नमपि यावनालाद्यवर्धत॥५८॥ प्रादुर्भूतानसंभाव्यानङ्कुरान्दृष्ट्वा सर्वे ननन्दुः। शूद्रश्चपि हर्षिता॥५९॥ पत्युः पादौ धृत्वा सगद्रद प्राह गुरुभक्तोऽसि ममापराधान्क्षमस्वेति॥६०॥ शूद्रस्तथेत्युक्त्वा तथा सह क्षेत्रं संपूज्य यातं गुरुं नत्वा क्षेत्रं दर्शयित्वा आह॥६१॥ तव पादौ चिंतामणिः, वाक्यं सुधास्पर्धि, रूपं ज्योतिर्मयं चेदं घूकोऽर्कमिवाज्ञो न वेद॥६२॥ मयापीदं दिव्यं धाम पूर्वपुण्येन दृष्टं कृतार्थोऽस्मि मां मा विस्मर॥६३॥ श्रीगुरुवाच दुराचारोऽप्यनन्यधीर्मां सेवते चेत्साधुस्त्वं तु स्वाचारो मद्भक्तश्च॥६४॥ अतस्ते कुलेऽचला कमला मद्दास्यं च तिष्ठतु नात्र संशयः॥६५॥ इत्युक्त्वा गुरुर्गतः सोऽप्यधिमेत्याहाधिभागं प्रदास्ये ते यतो धान्यधिर्द्धुता॥६६॥ स प्राह मे नान्यथोक्तिरन्यायं न स्पृशामीयमृद्धिर्गुरुप्रसादलब्धा त उक्तमेव देहीति॥६७॥ ततः स कामं धान्यं नीत्वाऽवशिष्टं लोकेभ्योऽदात्। बहवः प्रकामं धान्यं लेभिर। सोऽपि सद्गुरुकृपया श्रीमान्भूत्वाऽतिनीचवत् सद्गुरुं सिषे-

वे ॥६८॥६९॥ यत्रेदृश्यः प्रभोर्लीलाः वृत्ताः अतस्तत्पुरं धन्यतमं मन्ये ॥७०॥ नामधारक उवाच काश्यादिक्षेत्रं विहाय कुतोऽत्रै-
वोवास भगवान् तन्मे कथय ॥७१॥ सिद्ध उवाच अधोक्षजो भगवान् तत्र तीर्थानि सर्वशो देवांश्चोद्दीक्ष्य जगन्निवासोऽवस-
त् ॥७२॥ एकदा तत्रत्यान्काशीजिगमिषून्लोकान्प्रति कलौ गुप्तानि तीर्थानि ख्यापयन्नाहात्रैव तीर्थानि दर्शयामीत्युक्त्वा तेभ्यो
दर्शयन्नाह ॥७३-७४॥ संगमोऽयं प्रयागोऽत्र षट्कूले तीर्थानि अयं त्रिवेणीसंगमोऽसौ अमरजा पापघ्नीष्टदा ॥७५॥ युद्धे जालंध-
रेण हतान्देवान्जीवयितुमिन्द्राय शिवेन दत्तममृतं किञ्चिद्भ्युतं ॥७६॥ ततोऽपि महा प्रवाहो जातः सेयं कालमृत्युभयाघघ्नी अमरजा
जाता ॥७७॥ कल्पद्रुमाश्वत्थसंनिधौ मनोरथाख्यं तीर्थं तदग्रे संतोषतीर्थं तत्र रुद्रः स्वयं विश्वेश्वरः ॥७८॥ शिवं विधिवत्प्रदक्षि-
णीकृत्य वामहस्तेन नंदिनोऽण्डं धृत्वाऽङ्गुष्ठतर्जन्यौ शृङ्गयोर्निधाय मध्यत ईशं यः पश्येत्स देववद्भवेत् ॥ इयं भक्ततुष्टये ईशेन काशी
निर्मिता ॥७९-८०॥ अत्र जीवन्मुक्तः शैवो लोके जड इति मतः येनाहिनेव संगस्त्यक्तः, भोगा विषमिव, स्त्रीश्च शववत्त्य-
क्ता ॥८१॥ कदाचिद्वशी स बंधूनाहात्रेयं काशी त ऊचुर्नो दर्शयेति ॥८२॥ तदेशं दध्यौ ईशोऽप्यागत्य तदिच्छया स्वात्मना सह
तत्र काशीं प्रादुश्चकार ॥८३॥ जलमध्य उत्तमे कुंडे विश्वेश्वरलिङ्गं तथान्यान्यपि चिह्नानि दर्शयित्वा तानाहेयं काशीह विधिव-
द्यात्रा कर्तव्येति ॥८४॥८५॥ प्रत्यब्दं नः कुलदैवतं विडुलं त्वत्र काशी यात्रा कार्या सर्वाघघ्नीष्टदा च ॥८६॥ तत इयं काशीति
गुरौ ब्रुवति पूर्वाश्रमस्वसा रत्नाऽऽगत्य प्रभुं ननाम ॥८७॥ स तामाहोक्तस्मृतिरस्ति किमिति । तदा साऽपि स्मृत्वा शरीरे कुष्ठं च
दृष्ट्वा खिन्नाऽभूतां प्रभुराह भवांतरे पापं भोक्ष्यसि चेत्कुष्ठं नश्येदिति ॥८८॥८९॥ सा प्राह पुनर्गर्भवासो यथा न भवेत्तथा कुरु हे
परात्परान्यत्र जाने ॥९०॥ गुरुः प्राह पापनाशतीर्थे त्र्यहस्त्रानात्सप्तजन्माघो नश्यति कुष्ठस्य तु का कथा ॥९१॥ साऽपि तत्र
त्र्यहस्त्रानाच्छुद्धा जाता । तत्र मठं निर्माय स्थित्वा मुक्ताऽभूत् ॥९२॥ ततो गुरुर्जम्बुद्वीपस्थाखिलतीर्थवत्पापघ्नं कोटितीर्थं दर्शयि-
त्वाऽऽह ॥९३॥ अत्र क्रान्तिपर्वग्रहेषु स्नानदानजपादयो भाविकानां अक्षय्यान्तफलदाः ॥९४॥ गयावद्बुद्रपादाख्यमग्रतो दर्शयि-
त्वाऽऽह गयोक्तवदत्रानुष्ठेयं तथात्र कृष्णाग्रे द्वारवतीसमं चक्रतीर्थं ॥९५॥ द्वारकातश्चतुर्गुणफलदं पतितोऽप्यत्र स्नानात्कृती भव-
त्यस्थि चक्रवच्च ॥९६॥ ग्रामप्राग्भागो गोकर्णवत्कलेश्वरोऽत्र महाबलेशवन्मन्मथाख्यं सिद्धिदं सागरवत्तीर्थं ॥९७॥ श्रावणे
शिवेऽखण्डाभिषेकात्कार्तिके दीपोत्सवाच्च सिद्धिपूर्वकं श्रेय एव ॥९८॥ इति श्रुत्वा ते तथा चेरुरीदृक् क्षेत्रं विज्ञाय भगवान्
तस्थौ । भक्तकामदोऽसौ म्लेच्छमुद्धृत्य तत्र साक्षात्स्थितोऽपि जन्मांधैः सूर्य इवाज्ञैर्न दृश्यते ॥९९॥१००॥

॥ इति चूर्णिकायां द्वाविंशोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

नामधारक उवाच साधु साधु पावनं क्षेत्रमाहात्म्यमुक्तं यत्र जगन्निवासः॥१॥ तत्र देवाद्यास्तीर्थानि च वसन्ति यत्र साक्षा-
द्भगवान्सोऽयं संगमः कृष्णापंचगङ्गासंगम इव॥२-३॥ अत्र पश्चादयोऽपि स्नानपानादिना धन्याः नृणां धन्यत्वं तु किं वक्त-
व्यं॥४॥ यन्माहात्म्यश्रवणात्पापक्षयस्तन्निवासिनां फलं को वदेत्॥५॥ ये भक्तियुक्तास्तत्करे मुक्तिरास्ते मुक्तिं परिभाव्य भक्ति-
मेव सेवन्ते॥६॥ पुरा मे मुक्त्यपेक्षा जातापि वृद्धाऽहैतुकभक्तियोगेन व्यपेता॥७॥ अतो भगवतः कीर्तनादि रोचते विशेषतः
श्राव्यतद्गुणश्रवणं॥८॥ तवात्मापि देवेऽयं भगवच्चरितापूर्णाऽतो मे पावनं मंगलं भगवच्चरितं ब्रूहि॥९॥ को म्लेच्छः हीनोऽपि
स कथं भगवत्कृपापात्रभूर्जातः॥१०॥ सिद्ध उवाच भगवत्प्रसादात्तवेदशी मतिरतो धन्योऽस्यतो वक्तुमानंदोऽतीव वर्धते॥११॥
यदा श्रीपादः कुरुपुरे प्रत्यक्षं स्थितः तदा कश्चिद्रजकः प्रत्यहं नत्यादिना भजे॥१२॥ कदाचित्तुष्टः श्रीपादस्तमाह रे भाविक
साम्राज्यं कुर्विति॥१३॥ स तुष्टः कदाचिद्युवतीयुतं क्रीडन्तं सबलं नृपं दृष्ट्वाऽमन्यत॥१४॥ कोऽस्य गुरुः कुत इदं भाग्यं धन्य-
मस्य जीवितं कुतस्तरां मय्यस्य वार्तेति॥१५॥ तज्ज्ञात्वा श्रीपाद आहाधुना वृद्धस्त्वं राज्यं भोक्तुं नार्हस्यत आगामिजन्मनि
भुंक्ष्वेति॥१६॥ भवदुक्तं मे मतं यूनो राज्यरसज्ञता राज्येऽपि ते स्मृतिरस्त्विति स ययाचे॥१७॥ श्रीपादोऽपि तथेत्यूचे। स प्रेत्य
वैडूर्यनगरे म्लेच्छजातीयः सार्वभौमोऽभूत्॥१८॥ स प्राक्संस्कारात्स्वधर्मरुचिर्देवविप्रभक्तो धर्मज्ञः शुद्धात्मा सर्वभूतसमोऽभव-
त्॥१९॥ तत्पुरोहितास्तमाहुः स्वधर्मं सेवय वर्णधर्मोऽयं मनसाऽप्यग्राह्यः॥२०॥ मुखाद्यङ्गैर्देहसाम्ये कथं
वर्णाश्रमः? अचेतनाश्मादौ अन्यत्राश्वत्थादौ वा कथं देवतेति॥२१॥ राजा प्राहेदं बुद्धिमांघं ईश्वरेण गुणकर्मभिदा चातुर्वर्ण्यं सृष्टं
देवस्तु सर्वगः॥२२॥ यथा शिशोः स्थूलाक्षराल्लिपिज्ञानं तथा गुरुक्तेश्वरार्चाकल्पनया हृत्स्थैर्याद्बोध उद्भवेत्॥२३॥ यथा मलि-
नेऽम्बादौ प्रतिबिम्बं न दृश्यते, शुद्धे तु सम्यग्दृश्यते तथा समलेऽन्तःकरणे नेश्वरप्रतीतिर्ध्यानादिना तस्मिन्नेव शुद्धे सम्यक्प्रती-
तिः॥२४॥ तस्मात्स्वतःप्रमाणभूतवेदोक्तधर्मपरान्विप्रान्भक्त्या नमस्कुरुत ते देवानामपि देवाः॥२५॥ वेदानुसारिस्मृत्युक्तधर्मानु-
सारी लोका अपि पूज्याः अतो द्वेषशंकां त्यजतेति॥२६॥ ततः कियता कालेन राज्ञोऽङ्के स्फोटको जातस्तेनात्यंतं व्यथितः,
प्रतिक्रिययाऽपि न शशाम॥२७॥ यातनया त्यक्तभोजननिद्रो राजा विप्रमामंत्र्य विनयेन स्फोटकशमोपायं पप्रच्छ॥२८॥ विप्र
आह त्वं म्लेच्छोऽहं विप्रोऽतो जनश्रुतिभिया रहसि वक्तव्यं॥२९॥ तथेत्युक्त्वा विप्रेण सह राजा पापनाशतीर्थमागतः। विप्र आह
पूर्वार्जितदुष्कर्मयोगाद्रोगो भवति॥३०॥ स च दानभेषजदेवसेवनाद्विशेषतः सर्वाघहरणक्षमसाधुदृष्ट्या च नश्यति॥३१॥ पूर्वमु-

ज्रयिन्यां त्यक्तकर्मा कश्चिद्विप्रः पिङ्गलाख्यवेश्यासक्तोऽभूत् ॥३२॥ तत्पूर्वपुण्यप्रभावात्तत्र ऋषभयोगी प्राप्तस्तं तौ प्रेम्णा सेवयामा-
सतुः ॥३३॥ तं संपूज्य स्तुत्वा तत्पादतीर्थं पीत्वा भोजयित्वा पर्यङ्के शाययित्वा तौ प्राञ्जली स्थितौ ॥३४॥ मुनिः प्रातरुत्थायागा-
त् ॥ तेन पुण्येन तौ प्रेत्यामले राजकुले जातौ ॥ दशार्णेशस्य वज्रबाहोर्महिष्या उदरे स विप्रो जातः ॥ तत्सपत्नी तद्द्वेषाद्भिण्यै गरलं
ददौ ॥ तेन विद्धाऽपि न मृता दैवात्सा सुषुवे सुतं ॥ बालोऽपि विषविद्ध उभौ व्रणार्तौ जातौ ॥३५-३६-३७॥ नानोपायैस्तदार्तिर्न
शशाम ॥ उभौ निराहारौ क्रंदमानौ क्षीणौ बभूवतुः ॥३८॥ एकदा पूतिगंधित्रस्तो राजा सूतमाज्ञाप्य तौ कानने प्रस्थापयामा-
स ॥३९॥ सूतो घोरेऽरण्ये तौ त्यक्त्वाऽकथयत् ॥ तदा हृष्टो राजा हृष्टयाऽन्यभोगिन्या रेमे ॥४०॥ घोरसत्त्वे वने व्रणकर्शिता
राज्ञी कण्टकोपलादीना त्रस्ताऽभूत् ॥४१॥ सबाला सा प्राह हे दैवालं कष्टेन बालेन सह हिंस्रैर्मा खादय दुःखाच्च मोचय ॥४२॥
एवं विलपन्ती साऽग्रे गाः प्रेक्ष्य गत्वा गोपान्प्राह मम प्राणास्तृषोत्क्रामन्तीति ॥४३॥ ते तामाहुः समीपमिदं जलं मंदं व्रजेति ॥
तथेति सा सरो गत्वाऽऽपः पीत्वा तत्स्थस्त्रियः प्राह कोऽत्र राजाऽत्र प्रजा हृष्टा भांतीति ॥ ता आहुः पद्माकरः साधुवैश्योऽत्र कृती
राजेति ॥४४-४५॥ अत्रांतरे दास्य आगतास्ताभिः सह पुरं गता सा सर्वं राज्ञे शशंस ॥ स दयालुस्तां ररक्ष ॥ ततः सुतोऽल्पका-
लेन व्रणत्रस्तो ममार ॥४६॥४७॥ राज्ञी प्रेतमाह शोकार्णवे दीनां मां त्यक्त्वा क्व यास्यसि? त्वत्कृते मया भुक्तं कष्टं न स्मरसि
किं? त्वदर्थं भर्तृमात्रादयोऽन्तरिताः तथापि मया त्वां दृष्ट्वा दुःखं विस्मृतं ॥ त्वं मे जीवस्त्वयि यातेऽहं मरिष्ये ॥४८-४९-५०॥
इति तद्बुदितं श्रुत्वा गच्छन्नृषभो मुनिर्विशं प्राप्य सर्वं ज्ञात्वा ता प्राप्य कृपयाऽऽह ॥५१॥ हे राज्ञि कुतो रोदिषि? इदं जगन्माया-
मयं असत्यं भौतिके नश्वरे देहे कुतः पुत्रादिकल्पना ॥५२॥ यथा कीटः कण्टककुटीरेण यावदायुश्चेष्टते तथाऽवशो जीवः पूर्वो-
पार्जितदेहेन यावदारब्धं चेष्टते ॥५३॥ कालकर्मगुणोत्पन्नोऽयं जीवस्तु चिदंशः सर्वगो न संबंधलिङ्गभाक् अनादित्वाद्देहस्त्वाद्यंत-
वान्जगुः ॥५४॥ अनयोर्मध्ये न कोऽपि शोकविषयोऽतः सात्त्विकीं धृतिं धृत्वा प्रारब्धमश्रन्ती यावदायुः परेश्वरं भजेति ॥५५॥
इत्युक्त्वा स विरराम ॥ साऽज्ञानविक्लवा प्रणम्याह ॥५६॥ कारुण्याद्भवतोक्तं तत्त्वज्ञानोपहतायां मयि कथं तिष्ठेत् ॥५७॥ येन मे
मनः सुप्रसन्नं भवेत्तद्विधीयतां दुःखदशायामपि मह्यं भवानीश्वरेण प्रहितः ॥५८॥ कारुणिको मुनिस्तच्छ्रुत्वा बालं स्वसेवकं ज्ञात्वा
प्रससाद ॥ साधवो हि नत्या फलन्ति ॥५९॥ तपस्वी साक्षाच्छंभुरिव स शिशवे भस्म चिक्षेप तदा स सुप्तोत्थितवदुत्तस्थौ ॥६०॥
तस्मै खड्गं शिवकवचं द्वादशसहस्रनागबलं च दत्त्वाऽयं भद्राय राजशास्ताऽजेयो भवेदिति मुनिस्तमाह ॥ तदा माता सुतश्च
दिव्याङ्गौ बभूवतुः ॥ हे राजनेतावान्साधुमहिमाऽतःसाधुमेव शरणं व्रज ॥६१-६२-६३॥ राजोवाच सन्माहात्म्यं साधूक्तं ॥ ईदृक्साधुः
क्वास्ते तन्मे कथय ॥ कथं म्लेच्छाय कथनीयमिति न मन्तव्यं यस्माच्छुद्धधीरहं विप्रदासः ॥६४-६५॥ विप्र उवाच भीमामरजासं-

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

गमे साक्षादीश्वर इव कश्चित्साधुरास्त इति श्रुतं त शरणं व्रजेति ॥६६॥ तच्छ्रुत्वा राजा सत्वरं राष्ट्रमेत्य शिबिकारूढः ससैन्यः साधुसंदर्शनाय ययौ ॥६७॥ स गंधर्वपुरमेत्य पौरान्यप्रच्छात्र साधुः क्वास्ते तं मे दर्शयन्तु भवन्त इति ॥६८॥ म्लेच्छान्दृष्ट्वा भीतास्ते नोचुः। पुनराह राजा तद्दर्शनायागतोऽस्मि स क्वास्ते कथ्यतामिति ॥६९॥ तदा ते आहुः संगमेऽस्तीति। तच्छ्रुत्वा स पादचारी संगमं गत्वा ॥७०॥ गुरुं ददर्श। गुरुरपि तं दृष्ट्वा प्राह रे रजकानुग क्र तिष्ठसीह कुतो नागत इति। तदा लब्धस्मृतिः स आह ॥७१॥ त्वद्वत्तराज्यसक्तेन मया तव पादौ विस्मृतौ योऽहं पूर्वरजकः स इदानीं राजेयं भवत्कृपा! हे सत्यसंकल्प, हे कृष्णाविहारे श्रीपाद तेऽनुगं प्रणतं रजकं मां पाहि। स्फोटकार्तिनिमित्तेन ते दर्शनं जातं विस्मृताऽपि संविदद्यैव लब्धा ॥७२-७५॥ क्र स्फोटको दर्शयेति गुरुणोक्तोऽङ्के संतमपि स्फोटकमदृष्ट्वा चकित आह ॥७६॥ स्वामिन्तेऽनुगोऽयं स्फोटकोऽन्यायवर्तिनं दंड्यं मामानीयान्यत्र गत इति मन्ये ॥७७॥ तव जाग्रत्सु वाक्येषु दुःखदोषपरिप्लुतेऽसारे संसारे मग्नं मामुद्धर ॥७८॥ श्रीगुरुवाच भोगैस्तृप्तोऽसि किं? राज्यं भुक्तं पुत्रादयो लब्धाः का वाऽपेक्षाऽवशिष्टा हे म्लेच्छ सत्यं वदेति ॥७९॥ स प्राह भवत्कृपया सर्वं परिपूर्णं भवद्वत्ताखिला श्रीर्भगवते दर्शनीयेत्यपेक्षितं ॥८०॥ श्रीगुरुवाच गोप्त्रे राज्ये यतेर्मम गमनं कथं? मां वर्णास्त्वां च म्लेच्छा हसिष्यन्ति ॥८१॥ राजोवाच अहं रजको भवांश्छ्रीपादश्च इतः परं पुरे न हिंसेत्युक्त्वा गुरुं नेतुकामो नमन्नस्तुवत् ॥८२॥ गुरुः प्राह भक्तवात्सल्यान्मद्भक्ता नोपेक्ष्या अतस्तुष्ट आयास्ये ॥८३॥ स तच्छ्रुत्वा प्रतीतो गुरुं शिबिकायामुपवेश्य शिष्येभ्यश्च वाहान्दत्त्वा तत्पादुके गृहीत्वा पादचारेणान्वगात् ॥८४-८५॥ तं प्रभुराहेतो दूरं गन्तव्यमतो राज्ञस्तेऽदो न श्लाघ्यं ॥८६॥ स प्राह को राजाऽहं तु तेऽनुगो रजकस्त्वत्र्यस्तभूभारत्वदाज्ञावशवर्ती ॥८६॥ श्रीगुरुवाच दिक्पालांशैस्ते राट्त्वं दत्तं तेन त्वं सत्कार्योऽसि हे राजन् ममाज्ञयाऽश्वमारुह्य व्रजेति ॥८८॥ ततः सोऽश्वमारूढः। भगवान् तमाह गत्यानया क्रियालोपो भवेदतोऽग्रे व्रजामि ॥८९॥ त्वं मंदं पापनाशतीर्थमेहि इत्युक्त्वा क्षणार्धेन चतुश्चत्वारिंशत्क्रोशमपि तत्प्राप ॥९०॥ सशिष्यं तीर्थं सांध्यं कर्म कुर्वाणं तं दृष्ट्वा चकोरश्चंद्र इव हृष्टो नागनाथः सायंदेवसुतस्तं सादरं प्रार्थ्यं गृहं नीत्वा भोजयामास ॥९१-९२॥ सशिष्यः स भुक्त्वा तमाहात्र म्लेच्छो राजा आगमिष्यत्यतोऽस्माभिस्तीर्थं स्थेयं ॥९३॥ इत्युक्त्वा तीर्थं गतो राजाऽपि तदागत्य पादचारी गुरुं स्वपुरं निन्ये ॥९४॥ अलङ्कृतं रत्नतोरणपताकादिभूषितं गीतवाद्यजयशब्दसंकुलं पुरं शिबिकास्थो भगवान्ब्रह्मदीपैर्नौराजितो विवेश ॥९५-९६॥ पट्टकूलाच्छादितमार्गोणांतःपुरं गुरुं नीत्वा तस्मै महिषीपुत्रादिभ्यो दर्शयामास ॥९७॥ गुरुं भद्रासने शिष्यांस्तदनुगुणपीठे चोपवेश्य नृत्याद्यकारयत् छत्रचामरमालिने गुरवे च प्रकृतीर्दर्शयामास ॥९८-९९॥ म्लेच्छास्तं धिक्चक्रुर्द्विजाः पुण्यश्लोकोऽयमिति प्रशशंसुः ॥१००॥ गुरुराह रे दास ते प्रकृतीर्दृष्ट्वा हृष्टोऽस्मि ते बुद्धिरलं जाता वा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

दि
गं
ब
रा

श्री
पा
द
व
ल्ल
भ

दि
गं
ब
रा

न वा वद ॥१॥ स आहाभिर्न तुष्टोऽतः परमं भवत्पदसेवनं कांक्षे तद्दुरापमपि मे देहि ॥२॥ अद्य भवते सर्वस्वात्मनिवेदनं कुर्वे इत्युक्त्वा तथा चकार ॥३॥ श्रीगुरुवाच त्वया साधु कृतं। अनेन तुष्टस्ते शुद्धभावाय कांक्षितं दास्ये ॥४॥ इत्युक्त्वा यूने तद्भ्येष्टपुत्राय विनीताय भूधुरं दापयित्वा गुरुस्तमाह ॥५॥ सर्वं परित्यज्य श्रीपर्वतं गच्छाहमपि शिष्यादीनाश्चास्यागमिष्यामि। तत्र मद्दर्शनात्त्वं कृतार्थो भविष्यसि ॥६॥ इत्युक्त्वा शिष्यैः सह गौतमीं गत्वा स्नात्वा भीमामरजासंगमं प्राप्तः ॥७॥ तं दृष्ट्वा हृष्टः सर्वे नीराज्य ब्राह्मणभोजनं चक्रुः ॥८॥ भक्तिः प्रसृता म्लेच्छा अपि भजन्त्यतोऽत्र घोरे कलौ साक्षात्र स्थेयमिति गुरुरमंस्त ॥९॥ ततः श्रीशैलं गत्वा सर्वस्वात्मार्षणेन तुष्टः भगवान् म्लेच्छायापि सद्गतिं दत्त्वा मठमेत्य ॥१०॥ भक्तकामधेनुस्तत्र तस्थौ। स तत्र सतां गोचरो नानार्याणां जन्मांधानां भास्कर इव ॥११॥ कृष्णापंचनद्यां प्राप्तः स्नात्वाऽत्र संगमे मध्याह्निकं कृत्वा मठे भिक्षां भुक्त्वा तिष्ठति ॥१२॥ तत्र विविधा लीला दर्शिता दर्शयति दर्शयिष्यति च तस्य दुर्ग्रहं प्रभावं को वेत्ति ॥१३॥ यो यो यस्य कामः स तद्भजनात्सिद्धिमेति यतोऽसौ भक्तिभावो भजतोऽनुभजति ॥१४॥ कलौ भगवत्कला प्रायो न जागरूका यस्मात्साक्षात्फलदं तं भगवंतं भजेति ॥१५॥ एवं सिद्धोक्तं श्रुत्वा श्रद्धयाऽसंशयं गुरुमभ्यर्च्य नामधारको गुणानुवादश्रवणान्मोक्षं प्राप ॥१६॥ तत्संवादमयं धर्म्यं ग्रंथं गुरुचरित्राख्यं गंगाधरात्मजो व्यरचयत् ॥१७॥ यत्र कापि स्थापितः प्रेतभूतरक्षोमुख्यासद्गर्हातिघ्न एषः। सप्ताहं तत्पाठिने शृण्वतेऽपि दत्तात्रेयोऽभीष्टकामान्ददाति ॥१८॥ स एवात्रेयगोत्रोत्थगणेशपुत्रब्रह्मगां। पुनानोर्थो जयत्यत्र ग्रंथात्मा तारकोऽव्ययः ॥१९॥ ॐ नमो भगवन् विश्वहेतो ब्रह्मेडिताज ते मालीनो विश्वभृल्लीलाविहार्यस्यार्यभावनः ॥२०॥

॥ इति चूर्णिका समाप्ता ॥

॥ श्रीगुरुदेव दत्त ॥

